

LIJANA STUNDŽĖ

LYTIES IR KOMUNIKACIJOS SĄSAJOS

**VILNIAUS UNIVERSITETO
KOMUNIKACIJOS FAKULTETAS**

LIJANA STUNDŽĖ

LYTIES IR KOMUNIKACIJOS SĄSAJOS

Mokymo priemonė

Elektroninis išteklius

**Vilnius
2016**

Apsvarstė ir rekomendavo leidybai Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Taryba (2016 m. kovo 21 d., protokolas Nr. 160000-10-5)

Recenzavo:

Dr. Deimantė Šėporaitytė - Vismantė (Vilniaus universiteto Lyčių studijų centras)

Dr. Daiva Siudikienė (Vilniaus universitetas, Komunikacijos fakultetas)

© Lijana Stundžė, 2016

© Vilniaus universitetas, 2016

ISBN 978-609-459-685-8 (PDF)

TURINYS

I VADAS.....	5
1 SKYRIUS. SOCIALIZACIJOS PROCESAS, SOCIALIZACIJOS INSTITUCIJOS, STEREOTIPAI	12
1.1 Lyčių socializacijos teorijos.....	13
1.2. Stereotipai ir lyčių stereotipai	15
1.3. Socializacija šeimoje.....	17
1.4. Švietimo institucijų vaidmuo socializacijos procese	20
1.5. Žaidimai ir žaislai socializacijos procese	23
1.6. Vaikų literatūra socializacijos procese	24
1.7. Lyčių savivoka ir komunikacija.....	29
2 SKYRIUS. LYČIŲ KOMUNIKACIJOS SAMPRATA IR TEORIJOS	35
3 SKYRIUS. ŽODINĖ KOMUNIKACIJA LYTIES ASPEKTU. KLAUSYMO SI PROCESAS.	38
4 SKYRIUS. NEŽODINĖ KOMUNIKACIJA LYTIES ASPEKTU	47
5 SKYRIUS. LYČIŲ KOMUNIKACIJA ORGANIZACIJOJE.....	56
5.1. Organizacinės kultūros ir lyties santykis	58
5.2. Lyčių komunikacinis elgsena konfliktų ir derybų metu	66
5.3. Negatyvi komunikacija lyties aspektu	67
LITERATŪRA	76

Ivadas

Lytis yra svarbi daugelyje socialinės sąveikos ir komunikacijos procesų. Buvimas moterimi ir vyru talpina mus į tam tikros socialinės grupės rėmus, kurie iš esmės yra skirtingi. Šių skirtumų nežinojimas ar neteisingas interpretavimas sąlygoja neefektyvias komunikacines sąveikas ir stiprina stereotipinį mąstymą bei elgseną. Kiekvienas iš mūsų naudojame skirtingus komunikacijos stilius komunikuodami su kitais individais. Mūsų komunikacijos stilius priklauso nuo daugybės dalykų: išsilavinimo, socialinės klasės, amžiaus, vertybių, ateinančių iš kultūrinės aplinkos, taip pat nuo lyties. Neteisingai suprasta komunikacija tiek asmeniniame gyvenime, tiek profesiniame tampa neefektyvia.

Amerikiečių mokslininkas G. H. Mead sukūręs simbolinės sąveikos kultūrinę teoriją, teigia, kad komunikuodami žmonės perima kultūrinius simbolius tos kultūros, kurioje gimsta. Vaikai perima toleruotinus ir priimtinius lyčių vaidmenis, stebėdami tėvų elgesį. Simbolinės sąveikos teorija akcentuoja, kad lytis yra socialiai formuojama ir palaikoma per komunikacijos procesą, kurio metu individui priskiriami atitinkami vaidmenys.

Kiekvienas individas gimsta turėdamas moters ar vyro biologinę lytį, tačiau socializacijos proceso metu formuojasi ir yra formuojami socialiniai lyties bruožai, kuriems didžiausią įtaką daro visuomenėje paplitusios moteriškumo ir vyriškumo sampratos bei nuostatos. Lyties identitetas yra vienas fundamentaliausių gyvenimo organizacinių formų, persmelkianti daugelį individualios bei visuomeninės raiškos, sąveikos ir egzistavimo sričių. Tai individo bruožas, lydintis jį visą gyvenimą. (Kraniauskienė, 2005).

Žmonių skirstymas pagal lytį yra vienas iš esminių, griežčiausių, neturinčių alternatyvų skirstymų. Todėl svarbu apibrėžti lyties sampratos terminus, kurie bus naudojami toliau tekste. Anglų kalboje apibrėžiant lyties sampratą yra vartojami du skirtingi terminai *sex* ir *gender*, kurie turi ir skirtingas reikšmes – biologinę ir socialinę. Lietuvių kalboje yra vartojami terminai *biologinė lytis* ir *socialinė arba kultūrinė lytis*, šie terminai taip pat turi skirtingas reikšmes.

Analizuodami biologinės ir socialinės lyties sampratas bei skirtumus, turime atkreipti dėmesį tai, kaip šias sampratas veikia kultūra, kurioje gyvename, kaip komunikacija atspindi, išreiškia ir perkuria socialinę lytį kasdieniame gyvenime.

Socialiniuose moksluose nuo XX a. vidurio įsigalėjo nuostata, kad lytis kaip ir kultūra, yra žmonijos kūrinys, priklausantis nuo kiekvieno, kuriančio lytį. Todėl norint paaiškinti, kaip lytis formuojama nuo

gimimo, reikia gilintis ne tik į tai, kaip asmenys suvokia savo lytiškumą, bet nagrinėti lytį kaip socialinę sistemą, vieną iš pagrindinių žmonių socialinius santykius lemiančių veiksnių (Reingardė, 2009).

Biologinė lyties samprata. Biologinę lytį (angl. *sex*) apibūdina įgimtas biologinis, fizinis asmens tapatumas, kuris remiasi biologiniais moterų ir vyrų skirtumais, pagal kuriuos individai yra skirstomi į moteris ir vyrus. Dažniausiai minimi biologiniai skirtumai tarp lyčių yra reprodukciniai, o su jais yra susijusios kūno funkcijos, sandara, hormonų sistema. Skirtinga moterų ir vyrų anatomija ir fiziologija kuria skirtingus jų kūnus. Todėl mokslininkai siūlo biologinę lytį vartoti kaip demografinę kategoriją, kurią apibrėžia įgimtas biologinis, fizinis asmens tapatumas, apibūdinantis biologinius moterų ir vyrų skirtumus (Deaux, 1993).

Žmogus gimsta su 46 chromosomomis, kurios išdėstytos 23 porose. Iš 23 porų chromosomų, kurios daro įtaką žmogaus vystymuisi yra tik 1 pora chromosomų, kuri lemia lytį. Chromosomų pora, kuri apibrėžia lytį, turi 2 chromosomas ir viena iš jų visada yra X. Moterys turi XX chromosomų rinkinį, vyrai – XY. Tradiciniai biologinės teorijos šalininkai XX chromosomų rinkinį turinčią lytį vertino kaip nepilnavertę ir menkesnę dėl trūkstamos Y chromosomos. Todėl galima daryti prielaidą, kad šis biologinis skirtumas yra viena iš priežasčių, kodėl moterys buvo laikomos nelygiavertėmis su vyrais įvairiose visuomeninio gyvenimo srityse.

Biologinis požiūris į lytį taip pat akcentuoja moterų ir vyrų hormonų skirtumus (testosteronas ir estrogenas). Pasak biologinės tradicijos šalininkų, moterys ir vyrai nuo pat gimimo žymiai skiriasi ir kad jų komunikacinis elgesys daugeliu atvejų grindžiamas ir aiškinamas remiantis biologiniais faktoriais: skirtingomis chromosomomis ir hormonais, kurie aktyvina ir veikia komunikacinį elgesį. Teigiama, kad hormonai yra moterų nuotaikų kaitos ir svyruojančio elgesio priežastis, tuo pačiu darantys įtaką ir komunikacijos procesui (Wood, 2015). Tačiau, reikia pabrėžti, kad biologiniai veiksniai darydami didesnę ar mažesnę įtaką mūsų elgesiui, nelemia elgesio, asmenybės ir pan. Daug svarbiau nei biologiniai skirtumai yra įvertinti tai, kaip mes traktuojame tuos skirtumus ir kokią įtaką šiems skirtumams daro socialinė aplinka, kultūra, kurios suformuoja socialinius lyčių skirtumus (Mitchell, 2004).

Dar vienas biologinis veiksnys, kuriuo grindžiami lyčių skirtumai yra susijęs su smegenų skirtumais. Teigiama, kad dėl skirtingos smegenų pusrutulių veiklos, moterų ir vyrų elgesys skiriasi, pvz., moterys yra labiau išvysčiusios žodinius gebėjimus, geriau geba įsijausti į pašnekovą, o vyrai turi geresnius erdvinis gebėjimus. Kaip matome šis biologinis skirtumas taip pat siejamas su moterų ir vyrų komunikacijos proceso skirtumais. XIX a. buvo teigiama, kad moterų smegenys mažesnės, todėl jos negali dirbti efektyviai, negali mąstyti. Tačiau net tada filosofas ir kritikas J.S.Mill

teigė, kad vadovaujantis tokiu požiūriu, drambliai yra protingesni už žmones. Pastaruoju metu yra gilinamasi į tai kaip smegenų darbas yra organizuojamas, o smegenų tūrio dydžio teorijos atmetamos. Teigiama, kad mūsų smegenys gali veikti skirtingai, bet tai neįrodo, kad tam įtakos turi prigimtis. Žmogaus smegenys yra lanksčios, todėl įvairiausi jų veiklos skirtumai gali būti susiformavę ir dėl visuomenėje vyraujančių nuostatų.

Individai gimsta su nulemta biologine lytimi, kuri yra priimama kaip nekintantis faktas. Tačiau suvokimas, ką reikia būti vyru ar moterimi, skiriasi. Jis priklauso ir nuo visuomenės kultūros, istorinio laikotarpio, etninės, rasinės, socialinės priklausomybės ir asmens amžiaus. Socialiniuose moksluose biologinė ir socialinė lytis yra atskiriamos, tačiau laikoma, kad biologinė lytis ir biologiniai skirtumai yra socialinių skirtumų atsiradimo ir atspirties taškas kalbant apie socialinę lytį.

Socialinė lytis (dar vadinama kultūrine, psichologine lytimi (angl.k. *gender*) yra daug platesnė ir visapusiškesnė sąvoka nei biologinė lytis. Socialinės lyties termino atsiradimo istorija siejama su antrąją feminizmo bangą, kurios aktyvistės skatino tobulinti sąvokas, siekdamas tiksliau apibrėžti moterų patirtis ir socialinius veiksmus, kurie lemia nelygybę. Konceptualus biologinių ir socialinių lyties aspektų atskyrimas padėjo, pavyzdžiui, pagrįsti nuostatą, kad išimtinai moterims visuomenės skiriama globos pareiga nėra susijusi su jų prigimtimi, o moterų ir vyrų fizinių ir reprodukcinų funkcijų skirtumai neturėtų būti laikomi kliūtimi renkantis darbo ir įvairias visuomeninės veiklos sritis (Mitchell, 2004).

Sociologijoje (R.Connell, 2005; C.West, D.Zimmerman, 1987) socialinė lytis įvardijama kaip socialinių praktikų visuma – ji apibrėžiama per socialinę veiklą, kaip situacinis elgesys, valdoma normatyvinių sampratų, kurios nurodo kokie veiksmai, nuostatos, elgsena yra tinkami ir priimtini konkrečiai biologinei lyčiai (West, Zimmerman, 1987). Socialinė lytis apibūdina lyčių savybes, jų socialinius vaidmenis, moterims ir vyrams priskiriamų moteriškumo ir vyriškumo savybių supratimą, lyties tapatumą. Klasifikacija pagal lytį yra paremta genetika ir biologiniais faktoriais ir nekinta visą laiką, tuo tarpu socialinė lytis nei įgimta, nei pastovi. Ji įgyjama per sąveiką visuomeniniame gyvenime, veikiama socialinių normų, išsilavinimo, konteksto ir kitų veiksmų, kinta visą laiką. Individai gimsta moterimis ir vyrais, bet išmoksta būti moteriškais ir vyriškais. Tačiau biologiniai skirtumai yra pirminiai, pagal juos formuojasi ir kultūriniai skirtumai.

Analizuojant socialinės lyties apibrėžtis ir problemas, dažniausiai dėmesys yra skiriamas moteriškumo analizei - analizuojami stereotipai, nuostatos, požiūriai, kokia turėtų būti moteris. Tačiau labai svarbu analizuoti ir vyriškumą bei su juo susijusius ypatumus. Poreikis analizuoti problemas, su kuriomis susiduria šiuolaikiniai vyrai, atsirado moterims ėmus kvestionuoti joms priskiriamus tradicinius vaidmenis (Kublickienė, 2003).

Socialinė lytis, kaip ir kultūra, yra žmonijos kūrinys, kuris priklauso nuo kiekvieno iš mūsų, pastoviai kuriančio socialinę lytį (West ir Zimmerman, 1987). Socialinė lytis - simbolinė konstrukcija, kuri skiriasi tarp skirtingų kultūrų, skiriasi toje pačioje kultūroje ir santykiuose su kita socialine lytimi. Socialinė lytis nėra griežta asmens ypatybė, t.y. kompleksas susijusių kultūrinių idėjų, kurios nustato socialinę lyties reikšmę. Kadangi socialinės lyties apibrėžimas paplitęs viešajame ir privačiame gyvenime, ji priimama kaip normali, natūrali ir teisinga.

Socialinė / kultūrinė lytis apibūdina lyčių savybes, jų socialinius vaidmenis bei lytims priskiriamų moteriškumo ir vyriškumo savybių supratimą, lyčių identitetą. Tai – socialinis, kultūrinis konstruktas, determinuojantis kaip elgiasi ar veikia moteris ir vyras įvairiose kultūrose, visuomenėse (Ivanauskienė, Šidlauskienė, 2008) .

Socialinės lyties elgesio yra išmokstama. Socialiai patvirtintų moteriškumo ir vyriškumo įvaizdžių individai yra mokomi per įvairias kultūrinės priemonės: mergaitės mokomos, skatinamos būti gražiomis, reikšti savo emocijas; berniukai skatinami būti stipriais, nepriklausomais, varžytis. Šie reikalavimai taikomi abiems lytims nekinta šimtmečiais: tikra moteris vis dar – fiziškai patraukli, besirūpinanti žmonėmis ir santykiais, dievinanti vaikus ir besirūpinanti namų ruoša; tikras vyras – stiprus, racionalus, ambicingas, sėkmingas ir pan. (Wood, 2015). Akivaizdu, kad socialinė lytis kuriama komunikacinių sąveikų metu ir be visų kitų aspektų ją galima laikyti išmokta komunikacine elgsena.

Nors vaikai nuo pat kūdikystės yra mokomi socialinės lyties reikšmių, tačiau tai nereiškia, kad individai yra pasyvūs kultūrinių reikšmių priėmėjai: jie atsirenka kultūrinės normas, užuominas, pranešimus, juos modifikuoja, vienus priima, kitus atmeta.

Esminiai skirtumai tarp biologinės ir socialinės lyties pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. Skirtumai tarp biologinės ir socialinės lyties

Biologinė lytis	Socialinė lytis
Moteris ir vyras	Moteriška ir vyriška
Įgyta, paveldėta biologiškai	Socialiai išmokta
Nekintamas faktas	Siekiamas elgesys
Nustatoma, konstatuojama	Įvertinama
Įgimtos fizinės savybės	Nulemta asmeninio elgesio

Apibendrinant lyties kategorijų sampratą tikslinga remtis Udry (2000) siūloma biosocialine lyties teorija, kuri lyties sampratą analizuoja mikro ir makro lygiais. Mikro lygyje lyčių skirtumai grindžiami biologiniais skirtumais, kurie daro įtaką socialiniam elgesiui. Makro lygmenyje lyčių skirtumai ir lyties samprata grindžiami socializacijos ir aplinkos įtaka formuojant lyčių elgesį.

Lytis yra viena iš esminių kategorijų apie kurią sukasi visas socialinis gyvenimas ir per kurią individai supranta savo patirtį bei juos supantį pasaulį. Socialinei lyčiai yra suteikiama socialinė, simbolinė prasmė, kuri yra komunikuojama per įvairias struktūras ir nusistovėjusias tvarkas ir pasklinda kasdienybėje, sukurdamą iliuziją, kas yra natūralu ir normalu būti moterimi ir vyru.

Pirmieji lyčių komunikacijos tyrimai rėmėsi nuostata, kad biologinė lytis yra neesminė kategorija analizuojant komunikaciją tarp lyčių. Vėliau šie tyrimai rėmėsi paradigma, kad moterys ir vyrai iš tikro yra skirtingi ir šie skirtumai akivaizdūs kiekvienoje situacijoje. 7-ajame dešimtmetyje mokslininkai lyčių komunikacijos tyrimus grindė biologiniais lyčių skirtumais. Ši koncepcija gyvavo iki 1974 m. kai psichologė Sara L.Bem analizuodama lyčių vaidmenų raiškos ypatybes sukūrė specialią metodiką *Bem Sex Role Inventory (BSRI)*. Remiantis šia metodika galima nustatyti į kokį moteriškąjį ar vyriškąjį vaidmens atlikimą individualus yra orientuotas bei individų požiūrius į tai, kokiomis savybėmis turėtų pasižymėti tipiški vyrai ir tipiškos moterys (Pearson, 1991). Bem metodikos tikslas – suvokti moteriškumą ir vyriškumą kaip dvi nepriklausomas dimensijas. Po 1974 metų lyčių komunikacijos tyrimų objektu tampa socialinė lytis.

Šios mokymo priemonės tikslas suteikti studentams teorinių žinių ir gebėjimų apie tai kaip lyties tapatybę kuria, palaiko ir daro įtaką komunikacijos procesai; formuoti studentų analitinius gebėjimus identifikuoti lūkesčius lyties atžvilgiu; žinoti kaip tie lūkesčiai apriboja moterų ir vyrų komunikacinį elgesį; padidinti supratimą apie tai, kaip dominuojančios socialinės prielaidos ir komunikacijos normos daro įtaką lyčių komunikacijos procesams ir kaip studentai kaip komunikacijos proceso dalyviai gali pagerinti savo bendrąsias ir komunikacines kompetencijas.

Ši mokymo priemonė grindžiama probleminio dėstymo principais, t.y. pateikiamos skirtingų mokslininkų įžvalgos, koncentruojamasi ties problema neturinčia vieno teisingo atsakymo. Probleminis dėstymas ir mokymasis sudaro galimybę studentams įgyti tvirtų žinių ir gebėjimą jas kūrybiškai taikyti; moko pažinimo metodų ir mokslinio mąstymo; padeda įgyti kūrybinės veiklos patyrimo.

Kurso nauda atsiskleidžia analizuojant santykį tarp komunikacijos, lyties ir kultūros, nes tai:

- padeda suprasti būdus kaip kultūrinės normos daro įtaką moteriškumo ir vyriškumo įvaidžiams. Mokantis apie moteriškuosius ir vyriškuosius komunikacijos stilius ir kultūrinius socialinės lyties įvaidžius, galima padidinti asmeninio, socialinio ir profesinio gyvenimo kokybę;
- socialinės lyties ir komunikacijos analizė padeda geriau įvertinti savo ir kitų socialinę lytį; padidina supratimą kaip socialinės lyties lūkesčiai daro įtaką komunikacijai;

- žinant pagrindinius moterų ir vyrų komunikacijos skirtumus ar panašumus sustiprėja gebėjimai pripažinti skirtingus komunikacijos stilius, o tai leidžia konstruktyviau ir įžvalgiau sąveikauti su kitais individualais.

1-ajame skyriuje dėmesys skiriamas socializacijos procesui. Čia nagrinėjamos lyčių socializacijos teorijos, socializacijos proceso agentai bei moterų ir vyrų socializacijos skirtumai ir pasekmės bei jų įtaka komunikacinėms sąveikoms.

2-asis skyrius skirtas lyčių komunikacijos teorijų analizei. Jame glaustai analizuojamos 4 pagrindinės lyčių komunikacijos teorijos.

3-ajame skyriuje analizuojama žodinė komunikacija lyties aspektu, identifikuojami lyčių žodinės komunikacijos bruožai, būdai bei skirtumai. Taip pat iš lyties perspektyvos nagrinėjamas klausymosi procesas ir lyginami moterų ir vyrų klausymosi tikslai ir būdai.

4-asis skyrius skirtas lyčių nežodinės komunikacijos analizei. Jame lyties aspektu nagrinėjamos pagrindinės nežodinės komunikacijos sritys, identifikuojami lyčių skirtumai ir analizuojamos šiuos skirtumus lemiančios priežastys.

5-jame skyriuje analizuojama lyčių komunikacija organizacijoje. Nagrinėjama lyties samprata organizacijoje. Ypatingas dėmesys skiriamas organizacinės kultūros tipų ir elementų analizei lyties aspektu. Taip pat pateikiama glausta lyčių komunikacinės elgsenos konfliktų ir derybų metu analizė. Lyties aspektu analizuojamos neigiamos komunikacijos išraiškos.

Kiekvieno skyriaus pabaigoje pateikiami klausimai pasikartojimui, užduotys bei rekomenduojama papildoma literatūra.

Mokymo priemonėje daug dėmesio skiriama lyčių socializacijai ir socializacijos proceso agentams, nes individų socializacija vyksta visą gyvenimą, tačiau pirminės socializacijos proceso metu, kuris vyksta šeimoje, o vėliau persikelia į švietimo ir ugdymo institucijas, susiformuoja ir yra suformuojamos labai tvirtos individo nuostatos, vertybės, požiūriai, pasaulėžiūra, taip pat ir lūkesčiai susiję su lyčių vaidmenimis ir tapatybe. Vėliau šie požiūriai atsispindi ir individų komunikacijos bei socialinės sąveikos procesuose. Kita ne mažiau svarbi priežastis kodėl komunikacija svarbi socializacijos procese yra ta, kad visa, įvairių amžiaus tarpsnių socializacija vyksta komunikacijos pagalba.

Ši mokymo priemonė skirta aukštųjų mokyklų studentams, studijuojantiems dalykus susijusius su lyčių komunikacija; reikalingą medžiagą čia ras Komunikacijos fakulteto Komunikacijos mokslų magistrantūros studentai, pasirinkę dalyką „Lyčių teorija ir komunikacija“; vienas mokomosios knygos skyrių bus naudingas studentams studijuojantiems „Organizacinės komunikacijos“ dalyką, specialiai jiems pateiktas išplėstas skyrius „Lyčių komunikacija organizacijoje“. Šios mokymo priemonės atskiri

skyriai bus naudingi Lyčių studijų centro studentams pasirinkusiems bendrauniversitetinių studijų dalykus „Lyties aspektas komunikacijoje“ bei „Lyčių studijos“. Ir bendrai, pateikta medžiaga gali būti naudinga visiems, kurie siekia tarpdisciplininių žinių ir efektyvių komunikacinių sąveikų.

Terminai ir sąvokos

Lyčių vaidmenys – ekonominiai, politiniai, socialiniai vaidmenys ir atsakomybės, kurie priskiriami moterims ir vyrams.

Lyčių lygybė – diskriminacijos lyties pagrindu nebuvimas.

Jautrumas lyties problemoms – gebėjimas pripažinti, suvokti ir identifikuoti egzistuojančius lyčių skirtumus ir nustatyti tų skirtumų priežastis.

Lyties aspekto integravimas – tai lyčių lygybės dėmens integravimas į vyraujančias visuomenines praktikas, siekiant, kad moterims ir vyrams lyčių lygybės principas būtų vienodai naudingas. Tai reiškia, kad visi politinių programų etapai – kūrimas, įgyvendinimas, priežiūra ir vertinimas – traktuojami taip, kad būtų skatinama moterų ir vyrų lygybė.

Sąmoningumas lyties atžvilgiu – suvokimas, kad skirtumai tarp moterų ir vyrų, kurie daro įtaką priėjimui prie išteklių ir jų kontrolei, yra socialiai apibrėžti.

Seksizmas – asmens diskriminacija ar neapykanta jam dėl jo lyties, kai ignoruojamos kitos asmens savybės.

Lyčių stereotipai – išankstinės nuostatos apie asmenį, pagrįstos jo lytimi.

Socialiniai lyčių vaidmenys - žymi visuomenės lūkesčius, kaip, atsižvelgiant į socialines ekonomines sąlygas ir kultūrinės tradicijas, turi elgtis, mąstyti moterys ir vyrai, koks turi būti darbo pasidalijimas tarp lyčių. Lyčių vaidmenys nurodo su lytimi susijusias taisykles, kurios reglamentuoja socialinę sąveiką – moterų ir vyrų bendravimą ir tarpusavio santykius. Lyčių vaidmenys yra viena iš socialinių vaidmenų rūšių.

“Aklumas” lyčių požiūriu (angl. *gender blindness*) - nenoras pripažinti, kad lytis yra svarbus veiksnys, lemiantis socialinius, ekonominius rezultatus.

1 skyrius. Socializacijos procesas, socializacijos institucijos, stereotipai

Biologinės ir socialinės lyties santykis – sudėtingas konstruktas, kuriuo visuomenė biologinę individo prigimtį nukreipia žmogiškosios veiklos produktų link, todėl individo tapatybė yra formuojama visą gyvenimą. Šis procesas vadinamas *socializacija*, tai yra visą gyvenimą besitęsiantis, pagrindinių nuostatų perėmimo laikotarpis, kurio metu kuriama ir lyties tapatybė. Socializacija sąlygoja žmogaus sąmonės ir elgesio formų įvairovę. Su moteriškosios ir vyriškosios lyties kūdikiais elgiamasi skirtingai jau nuo pat gimimo, pradedant parinkimu skirtingų spalvų drabužių, baigiant skirtingu tėvų elgesiu su skirtingos lyties kūdikiais. Kūdikiai netgi apibūdinami skirtingais epitetais – berniukai vadinami: stipruoliais, šaunuoliais, o mergaitės - mielomis, ramiomis ir pan. Mokslininkų teigimu, lyčių skirtumų akcentavimas ankstyvame vaikų amžiuje rodo, kokia svarba suteikiama lyčiai kaip savivokos atžymai, kuri nurodo, kaip mums elgtis bendraujant su kitais ir ko tikėtis iš kitų mūsų pačių atžvilgiu (Pearson, 1991).

Socializacija yra procesas, kurio metu asmuo išsiugdo įgūdžius ir įgyja žinių, kaip elgtis ir suprasti visuomenę, kurioje gyvena, sužino įvairių elgesio taisyklių, visuomenės nuostatas ir vertybes, kurias pripažįsta ši visuomenė, išmoksta iš visuomenės laikytis šių, reikšmingų kiekvienam žmogui, socialinių taisyklių, kurios reikšmingos kiekvienam žmogui (Kvieskienė, 2005). Komunikacija yra vienas iš socializacijos elementų.

Socializacijos procese žmonės suvokia savo socialinį elgesį ne apskritai, bet kaip konkrečios lyties atstovai (Pruskus, 2003). Moterimi ar vyru ne tik gimstama, bet ir tampama būtent socializacijos proceso dėka ir šis procesą yra tęstinis. Mokslininkai išskiria tris socializacijos proceso lygius:

- modeliavimą, kai vaikai imituoja suaugusiųjų elgesį, tapatindamiesi su tėvais;
- sustiprinimą, kai suaugusieji skatina tinkamą elgesį bausdamasi už netinkamą.
- savisocializaciją, kai patys vaikai ima suvokti, koks elgesys yra tinkamiausias (Pruskus, 2003).

Vaikai mokosi ir yra mokomi jų lytims tinkamų vaidmenų. Iki trijų metų amžiaus vaikai yra labai lankstūs priskirdami save tam tikrai lyčiai. Berniukai dar neišmoko elgtis kaip dera berniukams, o mergaitės dar neišmoko elgtis kaip pridera mergaitėms. Būdami penkerių–septynerių metų dauguma vaikų išmoksta save suvokti kaip vyrą ar moterį. Šio amžiaus mergaitės ir berniukai pradeda vystyti skirtingą komunikacinį elgesį. Šių skirtumų vaikai išmoksta įvairiais būdais: pakludami kitų – tėvų,

globėjų, mokytojų – lūkesčiams ir skatinimams, patys atrasdami. Toliau analizuosime lyčių socializacijos teorijas, kurios apibrėžia skirtingas individų socializacijos patirtis.

1.1 Lyčių socializacijos teorijos

Lyčių socializacijos proceso metu individai išmoksta jų lyčiai tinkamo ir būdingo elgesio. Lyčių socializacijos procesą analizuoja 3 pagrindinės socializacijos teorijos:

- **Socialinio išmokimo teorija** teigia, kad individai be kitų dalykų išmoksta būti moteriški ir vyriški, kitaip tariant išmoksta jų lyčiai būdingo elgesio, stebėdami bei eksperimentuodami. Individai laikosi tradicinių vaidmenų dėl to, kad už elgesį, tinkantį ar netinkantį konkrečios lyties atstovui yra nuolat atlyginami arba baudžiami. Tokiu būdu vaikas mokosi jo lyčiai tinkamo vaidmens ir elgesio per paskatinimą ir baudimą. Berniukas skatinamas, jei imituoja tėvo elgesį, ir baudžiamas, jei seka motinos elgesio pavyzdžiu, o mergaitė skatinama ir baudžiama jei elgiasi priešingai. Socialinio išmokimo teorija taip pat teigia, kad komunikacija moko berniukus ir mergaites, koks elgesys jiems yra tinkamas (Wood, 2015). Kadangi vaikai mėgsta apdovanojimus, ir vengia bausmių, jie labiau linkę rinktis tokius lyties elgesio modelius, kurie yra toleruojami kitų. Socialinio išmokimo procesas tęsiasi visą gyvenimą.

- **Kognityvinė / savisocializacijos teorija.** Ši teorija pabrėžia asmens tapatinimosi su atitinkama lytimi priklausomybę nuo vaiko brandos lygmens: vaikas orientuojasi į autoritetus, tėvų, globėjų elgseną ir įprastą socialinę tvarką; teisingas elgesys yra pareigų vykdymas, autoritetų gerbimas ir egzistuojančios socialinės tvarkos palaikymas vardan jos pačios; elgiamasi pagal “tinkamo” elgesio stereotipus; stengiamasi būti “geru”, norint sulaukti palankios tėvų, mokytojų, draugų nuomonės. Kognityvinė teorija teigia, jog mokymasis būti vyru ar moterimi reiškia taisyklių, apibrėžiančių lyčių vaidmenis, supratimo ir interpretavimo procesą. Ši teorija tvirtina, kad pirmiausia savo lytį vaikai įsisąmonina kaip nekintamą veiksni. Vaikas suvokęs savo lyties nekintamumą, pradeda stengtis būti tinkamas savo lyties grupės narys, atitinkamai elgtis bei įgyti ar išsaugoti savo lyties bruožus. Priešingai nei socialinio išmokimo teorija, kognityvinė teorija teigia, kad vaikai aktyviai dalyvauja vystydami savo tapatybę. Ši teorija pirminiu socializacijos agentu laiko patį vaiką. Vaikas stengdamasis suvokti socialinį pasaulį, nustato, kad aplinkoje egzistuoja du žmonių tipai, kurių vienam priklauso jis pats. Remdamasis tokia iš pažinimo kilusia motyvacija, vaikas siekia tapti panašiu į tą grupę, kuriai save priskiria. Žymiausi šios teorijos atstovai L.Kohlberg, J.Piaget, C.Gilligan. Tyrimai rodo,

kad vaikai pereina keletą stadijų vystydami savo lyties tapatybę: nuo gimimo iki 24-30 mėn.; nuo 3 metų vaikai jau suvokia lyties tapatybę kaip konstantą ir supranta, kad ji nesikeis, todėl stengiasi elgtis taip kaip dera jo lyčiai (Pearson, 1991). Būdami 5-7 metų dauguma vaikų išmoksta save suvokti kaip vyrą arba moterį. Šio amžiaus mergaitės ir berniukai pradeda išreikšti skirtingą komunikacinį elgesį. Teigiama, kad šių skirtumų vaikai išmoksta paklisdami kitų – tėvų, globėjų, mokytojų – lūkesčiams ir skatinimams (Wood, 2015).

- **Psichoanalitinė teorija** apima modeliavimo ir tapatinimosi procesus. Modeliavimas reiškia, kad vaikai stebi tėvų ar kitų suaugusių elgesį ir jį imituoja. Tapatinimasis reiškia, kad vaikas skatinamas tam tikrų jausmų, susitapatina su savo lyties tėvu. Froidas teigė, kad vaikai, suvokę biologinius skirtumus, identifikuoja su tos pačios lyties tėvais, kiekvienas vaikas įgyja tokį elgesį, kokio iš jo tikisi visuomenė. Mergaitėms ir berniukams toks procesas pasireiškia skirtingai, o suvokimas skatina atitinkamo elgesio imitaciją. Froidas tikėjo, kad vaikų identifikacijos patirtis yra apibrėžta vaikų biologinės lyties. Pagal jį identifikavimasis su tos pačios lyties tėvu yra mechanizmas, kuris paaiškina kaip vaikai įgyja priimtina socialinės lyties vaidmenį. Z. Froidas susitapatinimo procesus aiškina teigdamas, jog berniukai patiria *Edipo*, o mergaitės – *Elektros* kompleksą. Sėkmingai įveikus šiuos kompleksus, išmokstamas tinkamos lyties vaidmuo ir įgyjamos tinkamos savybės. Froido teorija buvo plačiai sukritikuota, dėl teigimo, kad moterys yra biologiškai menkesnės nei vyrai.

6-7 m. mergaitės pasakoja kuo skiriasi berniukai ir mergaitės: “plaukais, drabužiais”; “iš auskarų, iš veido”; berniukai trumpais plaukais, mergaitės ilgais ir nešioja sijonus ir sukneles; „berniukai ir mergaitės atskirai”; “berniukai kartu ir mergaitės kartu”.

6-7 m. berniukai apie lyčių skirtumus: “plaukais”; “berniukai ir mergaitės atskirai; “mergaitės turi ilgus plaukus, o berniukai trumpus ir pagal nagus”; „mergaitės ir berniukai atskirai, pagal plaukus.”

Šaltinis: <https://upsidedowntheatre.wordpress.com/2010/04/27/kuo-skiriasi-berniukai-ir-mergaites/>

Socializacija bendrai paėmus, tiek socializacija lyties aspektu – ne tik ilgalaikis, bet ir daugkartinis, nuolat pasikartojantis, dinamiškas procesas, kurio metu individai ne tik formuoja savo lyties tapatybę, bet ir įsijungia į visuomenės gyvenimą, atlieka įvairius vaidmenis bei socialiai keičiasi. Socializacijos proceso metu vyksta potencialių kiekvienos asmenybės galimybių ir gebėjimų realizacija, apimanti ir socializaciją lyties aspektu. Tačiau reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad socialiniai lūkesčiai projektuojami vienos ar kitos lyties atžvilgiu ne visada yra aiškūs, o individai nebūtinai jų laikosi ar jais seka. Žmonės

skirtingai rengiasi, elgiasi, kalba taip pat individai skirtingai mąsto ką reiškia būti vienos ar kitos lyties individu. Tačiau tam įtakos turi ne tik lytis, bet ir kiti veiksniai, pvz., amžius. Holmes (2007) teigia, kad socializacijos teorijos sureikšmina socialinių struktūrų reikšmę formuojant lyties tapatybę, tačiau neatsižvelgia į kitus veiksnius.

Socializacijos proceso metu dažnai susiduriama su išankstinėmis nuostatomis įvairių reiškinų, individų atžvilgiu, todėl kitame skyriuje analizuosime stereotipų teorinius apsketus bei lyčių stereotipų sampratą.

1.2. Stereotipai ir lyčių stereotipai

Stereotipai - tai žmonių apibūdinimas pagal tai, kokiai grupei jie priskiriami, nepaisant jų individualių bruožų ir savybių. Bate (1988) teigia, jog žinant, kad visi tos grupės nariai turi tokią pat savybę, gali būti užtikrintas, kad kitas tavo toks sutiktas žmogus turės tą pačią problemą, savybę ar talentą. Socialinio stereotipo egzistavimo pagrindas yra skirtingų žmonių susitarimas dėl stereotipizuojamų objektų ir situacijų (Pruskus, 2010).

Stereotipai yra susiję ne tik su žmonėmis, bet ir su įvairiomis elgsenos formomis, politinėmis pažiūromis, doroviniais įsitikinimais ir pan. Jie gali būti ir klaidingi, ir teisingi.

Stereotipai dažnai gimsta tuomet, kai mes nesuprantame kito žmogaus elgesio motyvų, arba manome, kad suprantame, tačiau interpretuojame savaip. Kai neturime pakankamai informacijos apie įvykius, aplinkybes, motyvus, individą paprasčiau palyginti su grupe, kuriai jį priskiriame (pvz., su kitais vyrais arba moterimis).

Stereotipai riboja žmogaus, kuris stereotipizuojamas, pasirinkimo galimybes. Netgi, jei stereotipas priskiria teigiamas savybes, jis verčia žmogų pasiekti tą idealą. Žmogus, apie kurį yra sukurtas stereotipas, turi nuspręsti, ar atsiribos nuo jo ir tuo pačiu galbūt nuo visos grupės, kuriai stereotipas priskiriamas ar pasiliks grupėje, leisdamas jį stereotipizuoti. Stereotipai dažniausiai per daug supaprastina arba neteisingai apibūdina žmogų bei parodo kritinio mąstymo nebuvimą.

Stereotipų atliekamos funkcijos

- *Santykinai patikimos informacijos perdavimas.* Individas susidūręs su įvairiomis, situacijomis, problemomis bando prisiminti jau buvusius įvykius ir patirtį taikyti esamai situacijai. Pvz., jei asmuo turės patirties, kad vyrai yra nejautrūs, tai jis nesidalins su jais jautria informacija, nes manys, kad vyrai jos nesupras tinkamai. Tačiau nereikia pamiršti, kad tos

nuostatos ne visada atitinka tikrovę, vyrai gali būti jautrūs, todėl svarbu įvertinti ir kontekstą, ir situaciją, ir priežastis.

- *Orientacinė funkcija.* Remiantis stereotipais, kurie padeda suklasifikuoti įvairias socialines grupes ir atskirus individus pagal išankstinį numatymą ir tikėtis iš jų atitinkamo elgesio, sukuriamas supaprastintas aplinkinio pasaulio vaizdas. Pvz., bet kokia išankstinė nuostata lyčių atžvilgiu, formuoja atitinkamą elgesį, kuris vėliau gali vesti ir link diskriminacijos, pvz., manoma, kad moterys - nelinkusios rizikuoti.

- *Laikysenos nustatymo kitos grupės atžvilgiu funkcija.* Stereotipai leidžia klasifikuoti aplinkinių elgesį ir paaiškinti jo priežastis lyginant žinomus reiškinius, vertybes. Pvz., vadovaujantis išankstine nuostata, kad visi vyrai smurtautojai, bus neatsižvelgiama į individualias asmens savybes ir visi vyrai bus priskiriami galimų smurtautojų grupei, atsižvelgiant į jau buvusius įvykius. Kadangi stereotipas yra grupės kūrinys, jis gali būti panaudotas tik tarpgrupiniuose santykiuose (Pruskus, 2010).

Stereotipų palaikymui įtakos turi individų išsilavinimo lygis, intelektas, asmeninė patirtis, normos, įpročiai, socialiniai vaidmenys, aplinka. Tačiau neabejotina, kad stereotipai veikia ir individų elgesį, formuoja jų motyvacinio elgesio struktūrą. Kitas svarbus aspektas yra tas, kad stereotipas formuojamas komunikacijos procese, kurio metu stereotipus įmanoma įvairiai modifikuoti, sustiprinti, susilpninti ir pan. (Pruskus, 2010).

Analizuojant lyčių stereotipus geriausiai tinka Myers (2008) apibrėžimas, kuriame teigiama, kad stereotipai yra tam tikri nuolatiniai, schematizuoti kokios nors žmonių grupės apibendrinimai, dažnai netikslūs vaizdiniai.

Amerikiečių mokslininkas N. Smelser (1994) išskyrė labiausiai paplitusius moteriškumo ir vyriškumo stereotipus (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Moterų ir vyrų stereotipai

Moterų stereotipai	Vyrų stereotipai
Rūpinasi savo išvaizda ir bijo senatvės	Mažiau nerimauja dėl išvaizdos
Prisirišusi prie šeimos	Šeimos maitintojas
Emocionali, švelni, lengvabūdiška	Neemocionalus ir tvirtas
Turi gerą intuiciją	Logiškai mąstantis, objektyvus
Priklausoma	Nepriklausomas, garbėtroška

Vaikai su stereotipinėmis nuostatomis pirmiausiai susiduria šeimoje. Todėl toliau analizuosime įvairius socializacijos proceso agentus (socialines struktūras), o pradėsime nuo lyčių socializacijos šeimoje.

1.3. Socializacija šeimoje

Šeima yra socialinio gyvenimo centras, kuriame formuojamos pagrindinės gyvenimo vertybės bei normos. Šeima yra pats paprasčiausias, o kartu ir sudėtingiausias socializacijos proceso agentas. Socializacija šeimoje tai - diskusijos, pokalbiai kasdienėse situacijose, kultūriniai aspektai, bendravimas, siekiant suvokti supančią aplinką, socialines ir kultūrinės vertybes, taip pat ir savo lyties tapatybę ir vaidmenį.

Socializacija prasideda dar kūdikiui negimus: stengiamasi sužinoti būsimo kūdikio lytį, domimasi kokios lyties kūdikio susilauks šeima ir pan. Identifikavę kūdikio lytį, tėvai perka atitinkamos spalvos drabužėlius, žaislus, dekoruoja vaikų kambarius būtent iš lyties perspektyvos. Vaiko pasaulis nėra neutralus lyties aspektu. Jį supanti pasaulis apima fizinę ir socialinę aplinkas, kuriose vaikais įgyja patirties su kitais (Wood, Desmarais, Gugula, 2002).

Šeimoje nuo pat gimimo kūdikis pradeda mokytis suvokti savo lytį, nes nuo pačių pirmųjų dienų tėvai sąmoningai ar nesąmoningai elgiasi su mažyiais skirtingai, priklausomai nuo jų lyties. Mokslininkai atliko eksperimentą su moterimis ir kūdikiu. Tas pats kūdikis buvo aprengtas rožinės spalvos ir mėlos spalvos drabužiais. Kai kūdikis buvo tariamai moteriškos lyties, į kambarį įleistos kelios moterys su juo elgėsi labai švelniai, vadino malonybiniais žodžiais „meilutė“, „lėlytė“ ir pan., ėmė kūdikį ant rankų, mylavo, glostė. Kai tas pats kūdikis buvo aprengtas mėlsvais drabužiais – moterų elgesys skyrėsi, epitetai, kuriais buvo skirti kūdikiui kalbinti buvo „vyriški“ – stipruolis, šaunuolis ir pan., o svarbiausia tai, kad nei viena moteris neėmė kūdikio ant rankų. Šis pavyzdys parodo kokią reikšmę suteikiama lyčiai ir kaip skiriasi komunikacija su skirtingos lyties kūdikiais.

Tėvai yra pirmieji ir tam tikrą laiką pagrindiniai socializacijos proceso agentai, kurie vaikams be vertybių, nuostatų perduoda ir lūkesčius jų lyties atžvilgiu, tačiau tuo pačiu perduodami savo požiūrį, o dažnai ir stereotipus, pvz., tėvai nusprendžia kaip vaikai turi rengtis, su kokias žaislais žaisti. Jau nuo trijų metų vaikai pradeda skirti lytis, jie pastebi, kad moterys ir vyrai stengiasi atrodyti skirtingai, užsiima skirtinga veikla, turi skirtingus interesus. Vaikas mokydamasis jausti, kalbėti, galvoti, perima jo aplinkai būdingus požiūrius ir vertybes – jie tarsi tampa jo paties nuomone, vertybėmis ir nuostatomis. Suaugusieji dažnai nesąmoningai stimuliuoja vaikų lytinę identifikaciją, primindami jų lytį: berniukai

neverkia, mergaitės nežaidžia su mašinėlėmis ir pan. Iki 7 metų vaikai jau suvokia, kad lytis yra pastovi ir jos pakeisti neįmanoma. Kai baigiasi lytinės identifikacijos procesas, vaikai pradeda atpažinti skirtumus tarp moterų ir vyrų ir atsiranda padidėjęs dėmesys lyčių vaidmenų modeliams, kurie būdingi tai pačiai lyčiai kaip ir jis pats.

Vaikai išmoksta reikiamo elgesio stebėdami ir imituodami suaugusiuosius, jie skatinami arba baudžiami už gerus ar blogus pamėgdžiojimus. Po kurio laiko vaikai supranta, kad kurti prideramą pagal lytį elgesį - naudinga jiems patiems. Būtent šeimoje ir prasideda pirmųjų stereotipų išmokimas. Motina ir tėvas rodo skirtingus elgesio pavyzdžius. Net jei abu tėvai dirba, paprastai motina daugiau būna namuose ir rūpinasi vaikais. Tėvas daugiau su vaikais žaidžia, juos moko, tuo tarpu motina daugiau dėmesio skiria palaikomajai veiklai (maisto gaminimui, drabužių priežiūrai ir kt.).

Šeimoje vaikų santykiai su mama ar tėvu yra grįsti lytimi. Lyties tapatybė formavimas, moterų ir vyrų vaidmenų lūkesčiai vyksta vaiko santykyje su tėvais, todėl vaikų socializacija šeimoje analizuojama keletu būdų. Tyrimai koncentruojasi ties 4 pagrindiniais aspektais:

- Tėvų poveikio aspektas / perspektyva – analizuoja kaip skirtingi komunikacijos stiliai, būdai, elgesys, daro įtaką vaiko socializacijai. Ši perspektyva labiausiai yra analizuojama lyčių socializacijos literatūroje.
- Vaikų poveikio aspektas – atvirkščiai traktuoja socializaciją šeimoje, dėmesys kreipdamas į tai, kaip vaikai socializuoja tėvus. Dažniausiai tai yra susiję su tuo kaip vaikų buvimas daro įtaką tėvų (mamų ir tėčių) sugrįžimui į darbo rinką, papildomam ekonominiam stresui auginant vaikus, taip pat tėvų naujos tapatybės vystymui.
- Abipusės socializacijos aspektas – analizuojama kaip abu tėvai ir vaikai socializuoja vieni kitus. Lyties ir šeimos socializacijos poveikis yra tarpusavyje susiję.
- Sisteminė – ekologinė perspektyva (*systemic-ecological perspective*) mano, kad lyties ir šeimos socializacija nėra tėvai – vaikai ar vaikai – tėvai, bet visa socializacija šeimoje yra sąlygojama aplinkos ir konteksto, kurie turi didžiausią įtaką. Ši perspektyva socializaciją šeimoje laiko socialine sistema, kurioje sudėtiniai, daugialypiai socializacijos šaltiniai daro įtaką tėvams ir vaikams (Carter, 2014).

Tyrimai rodo, kad tėvai neskatina vaikų žaisti su jų lyčiai nebūdingais žaislais. Tipiški „mergaitiški“ žaislai, pvz., lėlės ugdo švelnumą, nuolankumą sąveikoje su kitais, fizinį artumą ir žodinės

komunikacijos kompetencijas. Tipiški „berniukiški“ žaislai, pvz., sporto inventorius, konstruktoriai, skatina nepriklausomas varžymosi veiklas ir reikalauja mažai žodinės komunikacijos arba komunikacijos pobūdis yra kitoks. Tokiu būdu tėvai primesdami vaikams jų nuomone tinkamus žaislus pagal lytį apriboja įvairiapusį jų vystymąsi, suvaržydami mąstymo ir sąveikos būdus.

Kitas veiksnys vaikų ir tėvų komunikacinėje sąveikoje yra lyties lūkesčių perdavimas per namų ūkio veiklas. Tai yra susiję su skirtingomis namų pareigomis priskiriamomis berniukams ir mergaitėms. Pvz., namų tvarkymas, valgio gaminimas dažniau yra priskiriami mergaitėms, o darbai - dažymas, ko nors taisymas – berniukams. Kaip ir žaislų atveju, tai ir namų ūkio ruošos atveju skatinami skirtingos atsakomybės – mergaitėms – rūpinimasis kitais ir atsakomybė už juos, berniukams – nepriklausoma veikla.

Kitas būdas kaip tėvai komunikuoja lyties lūkesčius yra moteriškumo ir vyriškumo bei moters-vyro santykių modeliavimas. Stebėdami tėvus, vaikai suvokia tradicinius lyčių vaidmenis priskiriamus moterims ir vyrams. Heteroseksualiose šeimose, kurios tvirtai laikosi tradicinių lyčių vaidmenų, vaikai išmoksta, kad globa, maisto gaminimas, namų priežiūra yra moterų reikalas, o vyrai turi uždirbti pinigus, jie priima sprendimus. Tačiau ne visose šeimose atsiskleidžia tradiciniai vaidmenys, pvz., vienišos mamos atlieka daug daugiau vaidmenų.

Mokslininkai teigia, kad dirbančių motinų vaikai turi silpnesnius lyčių stereotipus nei nedirbančių moterų vaikai (Pearson, 1991), kadangi nedirbančios mamos prisiima kitokį vaidmenį ir vaikai neišvengiamai išmoksta lankstesnio požiūrio į savo lyties vaidmenį - pripranta dirbti namų ruošos darbus, padėti namuose.

Vaikai lyčių vaidmenų taip pat mokosi iš tėvų įsitraukimo į vaikų priežiūrą ir auginimą. Tyrimai parodė, kad heteroseksualiose abiejų tėvų šeimose mamos investuoja žymiai daugiau laiko besirūpindamos vaikais, nei tėvai (vyrai). Kai abu tėvai dirba, tik 1/3 vyrų atlieka pusę namų ruošos darbų (Wood, 2015).

Lyčių skirtumai atsispindi ir fizinėje išvaizdoje: mergaitės giriamos už tai kaip tvarkingai ir gražiai atrodo, berniukai – už fizinį aktyvumą. Šie skirtumai akivaizdūs ir suaugusiųjų gyvenime (Kimmel, 2009).

Tėvai (vyrai) turi skirtingus lūkesčius vaikų karjeros atžvilgiu ir dažnai laikosi tradicinės linijos: vyrai – siekia karjeros versle, moterys – šeimoje. Olandijoje atliktas tyrimas atskleidė įdomų faktą, kai

šeimoje visi vaikai buvo mergaitės, tėvai buvo linkę skatinti užsiimti šeimos verslu, tačiau jei šeimoje yra abiejų lyčių vaikai, verslu užsiimti skatinami berniukai, tėvai nemano, kad mergaitės gebės užsiimti verslu. Jų manymu, mergaičių pagrindinis vaidmuo – būti žmona ir mama. Tėvai (vyrai) darbą vyrams suvokia kaip užpildantį įsipareigojimus šeimai, o moterų ėjimą į darbą kaip atleidimą nuo įsipareigojimų šeimai (Iannarelli, Mischel, Aniello 2011).

Atlikus socializacijos šeimoje analizę, galima, teigti, kad socializacijos proceso metu vaikai (mergaitės ir berniukai) į visuomenę integruojami skirtingai - tėvai perduoda skirtingus lūkesčius, nuostatas, vertybes skirtingos lyties vaikams. Socialinėje aplinkoje komunikuojama per įvairias socializacijos institucijas ir dažnai susiduriama su įvairiais barjerai, iš kurių vienas yra stereotipai. Pirmoji stereotipinė nuostata yra ta, kad priklausomai nuo kūdikio lyties, jie įsivaizduojami skirtingai, vadovaujantis išankstinėmis nuostatomis, kaip turi atrodyti, elgtis mergaitės ir berniukai. Socialinė aplinka kurioje vaikas auga, beveik visose srityse diferencijuota lyties atžvilgiu. Lyčių socializacija šeimoje yra nepertraukiama ir palaikoma ir papildoma kitų socializacijos proceso agentų - švietimo institucijų, žaislų, literatūros ir kt.

1.4. Švietimo institucijų vaidmuo socializacijos procese

Iš šeimos vaikas dažniausiai patenka į darželį, kuriame toliau vyksta vaiko socializacija, kurios metu vaikas įgyja ir ugdo socialines kompetencijas, naujus įgūdžius, mokosi naujų vaidmenų, taip pat ir stiprina lyties vaidmenų suvokimą. Švietimo institucijos paprastai turi aiškų, nusistovėjusį supratimą bei požiūrį į lyčių vaidmenis. Vaikų darželį lankantis vaikas anksčiau įsisavina lyčių vaidmenų stereotipus nei darželio nelankantis vaikas. Jis jau pakankamai neblogai žino, ko reikalaujama iš vyrų, o ko – iš moterų (Pearson, 1991). Mokykloje vaikai ne tik gerai žino lyčių vaidmenų stereotipus, bet ir yra mokomi šiuos vaidmenis prisiimti patys.

Vaikų socializacijai darželyje didžiausią įtaką daro žaislai, žaidimai, darželio auklėtojos bei bendraamžiai. Vertinant žaislų skirstymą pagal lytį tenka konstatuoti, kad vaikams siūlomi žaislai aiškiai diferencijuoti pagal lytį, kone kiekviename darželyje rasime žaidimų kampelius skirtus mergaitėms ir berniukams (apie tai plačiau skaitykite poskyryje 2.5 Žaidimai ir žaislai socializacijos procese). Mokyklose vaikai mokosi ne tik įvairių dalykų (kalbų, fizikos, matematikos ar kitų), jie taip pat mokosi

ką reiškia būti moterimi ir vyru. Šis procesas prasideda peržengus mokyklos slenkstį ir tęsiasi visą lavinimo (-osi) laikotarpį, jame taip pat pastebimi socializacijos skirtumai tarp lyčių.

Mokykloje lyčių skirtumų socialinis suvokimas yra perteikiamas per įvairias priemones bei veiklas, tam įtakos taip pat turi mokytojai, bendraamžių požiūris, lyčių stereotipai, vadovėliai ir literatūra.

Mokslininkai yra pastebėję, kad mokytojai paprastai laikosi skirtingo požiūrio į berniukus ir mergaites bei jų elgesį, pvz., jei uždavus klausimą, berniukas atsakymą pasako nepakėlęs rankos, mokytojos (-o) pastabos greičiausiai nesulauks, bet kai taip pasielgs mergaitė, greičiausiai jai bus priminta, kad taip nedera elgtis. Tai rodo, kad iš berniukų tikimasi aktyvesnio elgesio, o iš mergaičių – pasyvesnio.

Mokslininkai teigia, kad kai mergaičių klausiama apie pasiekimus mokykloje, jų pasiekimai, ambicijos ir kompetencija lyg ir nesiejama su lytimi. Berniukams būti sėkmingiems mokykloje reiškia elgtis ne kaip „tikriems“ vyrams. Kiekvienas kuris taip elgiasi, rizikuoja netekti draugų, netgi būti patyčių objektu, nepritapti. Tam įtakos turi bendraamžių kultūra, kai yra sukuriamos taisyklės ir primetama jų laikytis (Kimmel, 2009).

Mokykloje vaikai ne tik gerai žino lyčių vaidmenų stereotipus, bet ir yra mokomi šiuos vaidmenis priimti patys. Mokyklos perduoda vaikams labai aiškų supratimą apie sąryšį tarp lyties ir statuso. Lyčių stereotipai švietimo sistemoje paliečia keletą sričių: vaikų savivoką, t.y. kaip jie supranta save bendrai ir kaip tam tikros lyties individą; mokymo programų bei profesijos pasirinkimą.

Švietimo institucijų darbuotojų pasiskirstymas pagal lytis, turi įtakos ir vaikų socializacijos procesams. 2013 metų duomenimis Lietuvoje moterų mokytojų buvo daugiau nei 80 proc., Europos sąjungos šalių vidurkis yra apie 60 proc.* Šie faktai iliustruoja lyčių profesinį stereotipizavimą. Edukologė L.Duoblienė teigia, kad mokytojas turi atspindėti abiejų lyčių specifiką, o viena moteris to padaryti negali ir kad yra mokslininkų manančių, jog berniukai, mokyklos aplinkoje matydami vien moteris yra traumuojami, nes jie auklėjami vien moteriška logika.* Švietimo srityje labiausiai stebimas sureikšmintas lyties aspektas ir mažiausiai poslinkiai lyčių lygių galimybių užtikrinimo link, nes matoma aiški diferenciacija pagal lytis įvairiose veiklose. Pvz., tik nuo 2008 metų technologijų (darbų, maisto gaminimo) veiklos nebeskirstomos pagal lytį. Mokyklų veikloje pasitaiko įvairių diskriminavimo lyties pagrindu atveju, pvz., Jėzuitų gimnazijoje buvo konstatuotas netiesioginis diskriminacijos dėl lyties

*https://www.smm.lt/uploads/documents/teisine_informacija/svietimo_bukles_apzvalgos/Svietimas%20regionuose%202013%20web.pdf

* <http://www.delfi.lt/news/daily/education/auklejimas-moteriska-logika-trauma-berniuko-psichikai.d?id=62265473>

atvejis, kai į gimnaziją priimamas vienodas skaičius mergaičių ir berniukų, bet mergaitės priimamos su geresniais pažymiais nei berniukai. Kitas atvejis yra lyčių stereotipų komunikavimas ir lyčių diskriminacija mokomojoje medžiagoje, pvz., lietuvių kalbos vadovėlyje aprašytame „Efektyvus skaičių įsiminimo būdė“ siūloma įsiminti skaičius, lyginant moteris su vyrais. Citata iš vadovėlio skelbia: „Nulis, vaikai, nieko nereiškia, tačiau jei prieš jį parašysime vienetą, bus dešimt, jei dvejetą, bus dvidešimt. Tai paaiškinti nėra lengva... Štai, pavyzdžiui, mano žmona. Kol ji nebuvo ištekėjusi už manęs, buvo niekas, nulis. O kai ištekėjo, tapo poniu, mokytoja, žmona... Nuo to laiko visas miesto moteris mes pradėjome laikyti nuliais“ (B. Nušičius).*

Ši ištrauka formuoja neigiamas nuostatas moters atžvilgiu, ją menkina ir sureikšmina vyro, kuris padidina moters vertę vaidmenį. Galime daryti prielaidą, kad tokie moteris žeminantys tekstai vadovėliuose gali suformuoti mokinių sąmonėje žeminančias nuostatas moterų atžvilgiu.

Panašūs atvejai atsispindi ir su mokyklos veiklos organizavimu susijusiose praktikose. Žemiau pateiktoje 1nuotraukoje labai aiškiai galima suprasti, kad skirtingų spalvų dėžės su skirtingoms lytims skirtų animacinių filmų herojais („Auksaplaukė“ ir „Ratai“), perteikia lyties aspektu stereotipinį požiūrį.

1 nuotrauka. Mergaičių ir berniukų daiktams susidėti skirtos dėžės mokyklos pradinėje klasėje (nuotrauka iš autorės asmeninio albumo)

* Ištrauka iš yra E. Palubinskienės ir G.Čepaitienės Lietuvių kalbos vadovėlio 7 klasei, 1 d., 2005.

Akivaizdu, kad švietimo institucijos kaip labai svarbūs socializacijos proceso agentai, turi persvarstyti ar pertvarkyti mokyklų mokymo ir ikimokyklinio vaikų ugdymo programas bei mokymo ir ugdymo praktiką, kad jos padėtų šalinti lyčių diskriminaciją ir stereotipus. Mokytojai turėtų atsižvelgti į tai ar yra užduočių, temų, kurios atitiktų mergaičių ir berniukų interesus. O kai kuriuose dalykuose, pvz., matematikoje, fizikoje mokymosi būdai ir metodai turėtų būti parenkami neatsižvelgiant į lytį. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į pačių mokytojų jautrumą lyčių lygybės problemoms ir jų gebėjimą tinkamai interpretuoti ir paaiškinti mokiniams stereotipinius tekstus, pavyzdžius ir pan.

1.5. Žaidimai ir žaislai socializacijos procese

Žaidimai ir žaislai yra labai svarbios priemonės lavinant vaikus ir ugdant jų asmenybę. Žaidimai atlieka svarbiausias ugdymo funkcijas – mokomąją, lavinamąją, auklėjamąją, arba vertybinę. Vaikas žaidimo metu turi galimybių mokytis atlikti įvairius socialinius vaidmenis, mėgdžioti ir išbandyti naujus elgesio ir bendravimo modelius, padedančius lengviau įsitraukti į grupės gyvenimą, užimti palankų statusą, prisitaikyti prie bendraamžių (Aramavičiūtė, Jasiūnaite, 2011).

Žaidimuose atsiskleidžia ir lyčių vaidmenys, išryškėja besiformuojantys stereotipai. Lyčių vaidmenų stereotipų įtaką žaidimo procese parodo sąmoningas ar nesąmoningas žaidimų skirstymas į „mergaitiškus“ ir „berniukiškus“. Pvz., darželyje surengiamas grožio konkursas – mergaitės – dalyvės, berniukai – komisijos nariai.

Žaidimai ir žaislai taip pat formuoja stereotipinius elgesio modelius. Mergaitės nuo pat vaikystės raginamos žaisti tuos žaidimus, kurie susiję su motinyste, namų ūkio veikla, vysto bendravimo gebėjimus. Žaislai ir žaidimai skirti berniukams vysto jų kūrybiškumą, prisitaikymą prie supančio pasaulio, plėtoja tuos jų įgūdžius, kurie vėliau pasitarnaus jų erdviniams ir matematiniais gebėjimams realizuoti, pabrėžia jų nepriklausomybę, skatina varžytis ir lyderiauti. Žaislai ir žaidimai skatina tapatintis su žaidimuose atliekamais vaidmenimis.

Pasaulyje kuriasi tėvų judėjimai, reikalaujantys panaikinti žaislų skirstymą pagal lytis. Jų didžiausias susirūpinimas – kad tokie žaislai skatina vaikus mokytis savo vaidmenų pagal pasenusius stereotipus: mergaičių žaislai akcentuoja grožį ir namų priežiūrą, o berniukų – sportiškumą, technologijas ir jėgą.*

Vaikai pradėję lankyti mokyklą, vis labiau vengia jų lyčiai nepritinkančių žaidimo objektų. Berniukai pradeda mėgti mašinėles, konstruktorius ir robotus, o mergaitės žaidžia su lėlėmis ir pliušiniais žaislais.

* <http://www.edu2.lt/blog/2014/08/13/psichologes-laiskas-lelytes-mergaitems-masineles-berniukams-ir-ne-kitaip/>

Tam tikrų žaislų pasirinkimas yra paskatintas tėvų, globėjų, mokytojų, draugų ir žaislų gamintojų (Pearson, 1991).

Berniukai dažniausiai turi tokių žaislų, kurie skatina aktyvumą, nukreiptą į sportą, mašinas, karybą – tai yra, į sferą už namų ribų. O mergaitėms siūlomi žaislai, skatinantys jų aktyvumą, nukreiptą į namų sferą. Paauglystėje norintis užsidirbti berniukas bus skatinamas išnešioti laikraščius ar pjauti žolę, o mergaitė dirbti aukle. Taigi mergaitės yra socializuojamos jas orientuojant į šeimą. Iš dukrų tėvai tikisi, kad jos rūpinsis vaikais, kitais šeimos nariais, atliks daugiau namų ruošos darbų, negu sūnūs.

Berniukai paprastai žaidžia lauke, daugiau renkasi sportinius, komandinius, fantastinius žaidimus. Mergaitės linksta žaisti namuose, stalo žaidimus. Mergaitės dažniau žaidžia vienos ar mažomis grupėmis, o berniukai žaidžia didelėmis, įvairaus amžiaus grupėmis. Akivaizdu, kad vaikų poreikį vienokiems ar kitokiems žaislams formuoti pradeda suaugusieji, o vėliau vaikai patys priskirdami save vieni ar kitai lyčiai, renkasi jų manymu, tinkamus žaislus.

Berniukai yra fiziškai aktyvesni nei mergaitės ir tai atsispindi jų žaidimuose. Tėvai taip pat daro įtaką žaidimams. Žaidimai yra socialinės sąveikos priemonė tarp tėvų ir vaikų ir tėvai žaidimų pagalba modeliuoja, jų nuomone, vaikams tinkamus lyties bruožus. Žaidimų pasirinkimui įtakos turi ir kultūra žaidimuose vaikai atkuria situacijas ir vaidmenis, kurie atspindi socio-kultūrinį pasaulį, kuriame jie mokosi socialinio elgesio taisyklių, bendradarbiauti su kitais bei skatinami tinkamo socialinio elgesio. Šios kompetencijos persikelia ir į kasdienį vaiko gyvenimą. Kultūrinės vertybės atsispindi žaidimuose ir yra perduodamos iš kartos į kartą, tuo pačiu perduodant ir lyčių bruožus bei lūkesčius (Emolu, 2014).

Lyties aspektu diferencijuoti žaislai daro įtaką vaikų pasirinkimams, kadangi riboja įgūdžių, kuriuos vaikai įgyja žaidimų metų lavinimą, taip pat gali apriboti platesnį domėjimąsi ir talentų vystymą.

1.6. Vaikų literatūra socializacijos procese

Kitas svarbus socializacijos proceso agentas, vystantis vaikų savęs suvokimo kaip moters ar vyro įvaizdžius, yra vaikų literatūra, t. y. literatūra, kurią skaito vaikai ir kurią jiems skaito kiti.

Tyrimai rodo, vaikai skaitydami lyčių stereotipus atspindinčią literatūrą vėliau stereotipinį elgesį bando išreikšti žaidimuose. Vaikų literatūroje dominuoja vyrai, kurie yra kovotojai, o moterys vaizduojamos kaip namų židinio saugotojos.

Mokslininkai išanalizavo brolių Grimų pasakas ir nustatė, kad moterų herojų yra ne daug, jos anksti miršta ir kalba atimta iš jų. Panaši situacija yra ir lietuvių liaudies pasakose, pvz., Elenytė, Pelenė ir kitos veikėjos yra nuskriaustos, nelaimingos. Tokios pasakos diegia vaikams stereotipinius lyčių vaidmenis, parodo moterų segregaciją ir akcentuoja vyrų dominavimą.

Vaikų literatūros analizė rodo, kad vaikiškoje literatūroje berniukai vaizduojami stiprūs, ieškantys įvairiausių nuotykių; mergaitės - tylios, ramios, paslaugios, norinčios būti globojamos. Vaikiškų knygų paveikslėliuose mergaitės ir berniukai taip pat vaizduojami skirtingai. Berniukai vaizduojami užsiimantys statybomis, iškylavimu gamtoje, žvejyba, mergaitės vaizduojamos šokinėjančios per virvutę, žaidžiančios smėlio dėžėse.

Vaikiškos knygelės, kurias vaikai skaito patys arba jiems skaito suaugusieji, daro labai svarbią įtaką jų savivokai. Yra įrodyta, kad seksizmas vaikiškose knygelėse dažnai nulemia suaugusiųjų, ypač vyrų, seksistinį elgesį.

Atlikti vaikiškos literatūros tyrimai, rodo, kad ji įtvirtina nemažai lyčių stereotipų. Moterims suteikiami riboti vaidmenys, vyrams – lyderių pozicijos (Pearson, 1991).

Mergaitės ir berniukai vaikų literatūroje dažniausiai vaizduojami skirtingai. Mergaitės vaizduojamos kaip geros, dėmesingos ir nuolankios, o berniukai vaizduojami kaip stiprūs, ieškantys nuotykių. Berniukai aprašomi pagal jų atliekamas funkcijas ir veiklą, o mergaitės – pagal tai, kaip jos atrodo kitiems. Taigi, vaikų literatūra brėžia skirtumą: “berniukai veikia” - “mergaitės yra”.

3 lentelėje pateikti lyčių vaidmenys parodo tradicinius lytimis priskiriamus vaidmenis, kurie yra pateikiami vadovėliuose.

3 lentelė. Berniukų ir mergaičių vaidmenys vadovėlyje „Mes: pilietinės visuomenės pagrindai“ , 2001

Berniukų vaidmenys	Mergaičių vaidmenys
Ugniagesys	Seselė
Beisbolo žaidėjas	Stiuardesė
Autobuso vairuotojas	Balerina
Policininkas	Saldainių parduotuvės savininkė

Gydytojas	Manekenė
Jūrininkas	Superžvaigždė
Lakūnas	Sekretorė
Valstybės prezidentas	Dailininkė
Kosmonautas	Pradinių klasių mokytoja
Aktorius	Namų šeimininkė arba motina

Vaikų socializacijos procese svarbūs vadovėliai iš kurių jie mokosi mokyklose. Neretai vaikų vadovėliuose sutinkamos stereotipinės nuostatos lyčių atžvilgiu žr. pateiktus paveikslėlius. 1 pav. iš matematikos vadovėlio (2011) kuriama nuostata, kad moterys uždirba gerokai mažiau nei vyrai, nors statistiniai duomenys rodo, kad moterys uždirba 16 proc. mažiau nei vyrai. Todėl pateikta iliustracija yra stereotipinė ir neatspindi realios situacijos.

Litas – Lietuvos pinigas,
naudojamas nuo 1993 m.
Jis taip pat buvo naudotas
1922–1940 m.

Jonas

Tris dienas
po 50 Lt

Lina

Tris dienas
po 20 Lt 50 ct

- Kiek per tris dienas uždirbo Jonas?
- Kiek per tris dienas uždirbo Lina? Paaiškink, kaip skaičiavai.

1 pav. Iliustracija iš J.Žvirblienės matematikos vadovėlio, 4 kl., 2 dalis, 2011 p.40.

Kitame paveikslėlyje (2 pav.) iš lietuvių kalbos vadovėlio dominuoja tik vienos lyties atstovai, tai taip pat gali suponuoti mintį, kad diskusijos yra būdingos berniukams ir kad tik jiems svarbu diskutuoti ir pareikšti savo nuomonę bei rasti sprendimą.

2 pav. Iliustracija iš I. Kaplerio, A.Meišto, K.Mickevičiaus, A.Laužikienės, R.Ramanausko, Ž. Tamkutonytės-Mikailienės lietuvių kalbos vadovėlio 9 kl. 1 dalies, 2015, p. 151

Vaikų literatūra perduoda lyčių vaidmenis, kurie yra svarbi kultūros dalis. Nuo to kaip lytis vaizduojamos vaikų knygose, vadovėliuose priklauso kaip vaikai įsivaizduoja savo vaidmenį, kartu ir lyties vaidmenį visuomenėje.

Didžioji dalis vaikų literatūros tyrimų, parodė, kad daugumoje knygų dominuoja vyrai. Pvz., Ernst (1995) atliko vaikams skirtų knygų pavadinimų analizę ir nustatė, kad vyrų vardai vartojami du kartus

dažniau nei moterų. Taip pat mokslininkė nustatė, kad jeigu knygos pavadinime yra moters vardas arba knygos pavadinimas yra neutralus lyties atžvilgiu, pasakojimas dažniausiai sukasi apie vyrą.

Kodėl lyties aspektas yra svarbus vaikų literatūroje? Mokslininkai teigia, kad skaitytojai identifikuoja save su tam tikros lyties atstovu skaitydami knygas. Tad akivaizdu, kad mergaičių personažų* nebuvimas, apriboja mergaičių galimybes identifikuotis su savo lyties herojėmis ir įtvirtinti savo vietą visuomenėje. Stereotipinis požiūris į lytį paliečia abi lytis. Šie stereotipai atima iš mergaičių ir berniukų laisvę išreikšti save ir spaudžia juos elgtis tokiu būdu, kuris yra tinkamas jų lyčiai, nei būdu, kuris geriau atspindi jų asmenybę.

Rudman (1999) siūlo rekomendacijas kaip turėtų atrodyti knygos, vadovėliai skirti vaikams:

- didžiausią dėmesį skirti individo asmenybei, o ne jo lyčiai;
- pasiekimai neturėtų būti vertinami lyties aspektu;
- drabužiai turėtų atlikti funkcijas, o ne pabrėžti lytį;
- profesijos pateikiamos be lyties atspalvio;
- moterys ne visada yra silpnos ir gležnos;
- individai yra emocionalūs ar racionalūs priklausomai nuo situacijos.

Būdai, kuriais lytis reprezentuojamos vaikų literatūroje daro poveikį vaikų požiūriui ir suvokimui apie lytims tinkamą elgesį visuomenėje. Seksizmas literatūroje gali būti klaidingas vaikų pasaulio suvokimui bei sustiprinti lyties įvaizdžius (Fox, 1993). Šie sustiprinimai iš anksto nuteikia vaikus nekelti egzistuojančių socialinių santykių klausimo, nes tai kas yra vaizduojama yra norma. Tačiau tuo pačiu knygos, kuriose pateikiami įvaizdžiai, kurie prieštarauja lyčių stereotipams suteikia vaikams galimybę iš naujo nagrinėti lyčių lūkesčius ir prielaidas. Tokie tekstai gali suteikti vaikams alternatyvius vaidmenų modelius ir paskatinti juos formuoti egalitarinį požiūrį į lytį.

Apibendrinant galima teigti, kad vaikų socializacija dažniausiai yra seksistinė, įtvirtinanti tradicinius moters ir vyro vaidmenis, kurie daugeliu atvejų yra apibrėžiami kaip patriarchalinės normos – kas turi būti daroma ir kas yra draudžiama (Ivanauskienė, Šidlauskienė, 2009). Savęs priskyrimui tam tikrai lyčiai didelės įtakos turi aplinka, kurioje vyrauja nustatytos normos, kiekvienai lyčiai taikomi stereotipai. Didžiausią įtaką individų socializacijos procesui daro šeima, švietimo institucijos, draugai, literatūra, žiniasklaida. Stereotipai keičiasi, nes keičiasi politinės, ekonominės socialinės sąlygos. Tačiau vyraujančios patriarchalinės visuomenės nuostatos vis dar daro stiprią įtaką individų socializacijos procesui. O socializacijos proceso metu susiformavę stereotipai daro įtaką

* Lietuvių kalboje žodis personažas yra vyriškos giminės.

komunikacinėms sąveikoms, kurių metu su moterimis ir vyrais bendraujama skirtingai, o dažniausiai – turint išankstines nuostatas.

Lietuvos ikimokyklinio ugdymo ir švietimo institucijose būta bandymų diegti alternatyvius socializacijos modelius ir gerąsias praktikas, pvz., programa „Gender Loop“, kuri rėmėsi lyčių lygybės ir seksualinės orientacijos nediskriminavimo principais, tačiau šie modeliai sulaukė tėvų, aktyvios visuomenės dalies bei pačių ugdymo institucijų pasipriešinimo.

Lyčių socializacija susideda iš dviejų svarbių procesų: kultūros „išmokymo“ ir savivokos, todėl toliau nagrinėsime lyčių savivokos skirtumus ir santykį su komunikacija.

1.7. Lyčių savivoka ir komunikacija

Komunikacija visų pirma vyksta tarp mūsų pačių ir kitų. Požiūris į save ir į tai, ką kiti galvoja apie mus, yra labai reikšmingi komunikacijos procese. Taip pat labai svarbu suvokti kaip individo požiūris į save kaip į moterį ar vyrą vystosi. Mūsų savęs suvokimo koncepcija (angl. *self concept*) yra subjektyvi ir apima evoliuciją visko ką mes galvojame, kuo mes buvome, esame, tikimės būti. Visa tai apima bruožus, fizines savybes, mūsų kūno dydį ir mūsų nuomonę, atitinkančią mūsų vertybes ir troškimus. Svarbu suprasti, kaip požiūris į save (kaip į vyrą ir moterį) atsiranda. Labai didele dalimi savęs suvokimas yra nulemtas mūsų sąveikos su kitais, jų reakcijos į mus.

Savivoka susideda iš savęs įsivaizdavimo ir savigarbos. *Savęs įsivaizdavimas* – tai visuma fizinių savybių ir tų savybių, kurios būdingos individų atliekamiems vaidmenims gyvenime. *Savigarba* – tai vertė, kurią suteikiame savęs įsivaizdavimui. Savigarbai didelę įtaką daro informacija apie save, gaunama iš kitų individų. Daugiau problemų su savigarba turi žmonės, iš kurių visuomenė reikalauja neadekvačiai pagal jų galimybes. Pvz., dirbančios moterys šiuolaikinėje visuomenėje gali jaustis nepilnavertės, negalėdamos būti tokiomis motinomis ar žmonomis, kokias visuomenė stereotipiškai linkusi matyti.

Vyrai save paprastai vertina kaip aktyvius, nepriklausomus, savimi pasitikinčius; moterys save apibūdina kaip švelnias, pasiruošusias padėti, suprasti, užjausti.

Savivertei įtakos turi ir socializacijos procesas. Pvz., berniukų sportiniai žaidimai mokykloje skatina juos laikyti save ambicingais kovotojais. Komandinis sportas skatina šiuos charakterio bruožus: konkurencingumą, nusiteikimą pasiekti tikslo, drąsą, agresiją ir atkaklumą. Mergaitiški žaidimai moko subtilesnių socio-emocinių savybių.

Moterų ir vyrų savigarba vystoma per jų pačių patirtį, sąveiką su kitais. Savigarba yra veikiamą

skirtingų veiksmų. Moterų ir vyrų savigarba gali būti veikiama to, kaip kiti suvokia jų vertę. Pvz., vieno tyrimo metu buvo vertinamos dvi esė, vienos autorius – vyras, kitos - moteris. Vertintojai nusprendė, kad vyro parašyta esė yra geresnė. Kitame tyrimo etape buvo vertinama vyro, moters ir nežinomos lyties autoriaus parašytos esė – geriausia buvo išrinkta – vyro, antroje vietoje buvo – nežinomos lyties autoriaus, o trečioje – moters parašyta esė.

Tradiciniai ir šiuolaikiniai lyčių vaidmenys daro skirtingą įtaką lyčių savigarbai, o ypač moterų. Tradiciškai mąstanti moteris savo savigarbą kuria besiremdama draugyste ir socialiniais įsipareigojimais, ignoruodama savo interesus ir sugebėjimus. Tuo tarpu laisva nuo tradicijų moteris elgiasi priešingai. Mūsų visuomenėje motinos ir žmonos vaidmuo yra itin svarbus, todėl moteris neatliekanti šių vaidmenų, gali kentėti dėl žemesnės savigarbos.

Klausimai pasikartojimui:

1. Kas apibrėžia socialinę ir biologinę lytis?
2. Kaip manote, kodėl kalbant apie lyčių skirtumus biologiniai skirtumai yra tik atspirties taškas, o ne pagrindas?
3. Paaiškinkite, kodėl socialinė lytis nėra pastovi kategorija. Pateikite pavyzdžių kaip gali kisti socialinė lytis.
4. Kokios yra pagrindinės lyčių socializacijos teorijos?
5. Kokie yra pagrindiniai lyčių socializacijos proceso institutai?
6. Pasvarstykite kas dar be išvardintų ir aptartų socializacijos proceso agentų daro įtaką moterų ir vyrų socializacijai?
7. Kaip moterys ir vyrai formuoja savo lyties tapatybę?
8. Kokią įtaką lyčių socializacijai daro stereotipai?
9. Kaip suprantate lyčių stereotipus?
10. Kas, Jūsų nuomone, turi didžiausią įtaką įgyjant stereotipines nuostatas?

1 Uždutis (trukmė 15-20 minučių)

Pasiskirstykite į grupes po 3 žmones ir kiekvienoje grupėje aptarkite ar individų elgsena skiriasi tik lyties aspektu ar yra ir individualūs skirtumai? Pateikite konkrečių pavyzdžių iš savo asmeninės patirties. Palyginkite grupių diskusijų rezultatus ir padarykite bendras išvadas.

2 Uždutis

Pasiruoškite diskusijai auditorijoje „Kaip yra ir turėtų būti apibrėžiama lytis“. Pasirinkite mėgstamą televiziją ar populiarią televizijos laidą ir nustatykite, kokie vaidmenys ir funkcijos yra priskiriami moterims ir vyrams. Pvz., galite atkreipti dėmesį kieno balsu (moters ar vyro) yra anonsuojamos laidos; kokios funkcijos laidose yra tradiciškai priskiriamos moterims ir vyrams. Pasvarstykite kodėl.

Aptarkite savo stebėjimų rezultatus su kolegomis auditorijoje, pasidalinkite patirtimi, kokį poveikį Jums, kaip tikslinei auditorijai, daro skirtingi lyčių socialiniai vaidmenys televizijoje ir bendrai kitose medijose. Padarykite bendras išvadas.

3 Uždutis

Prisiminkite kokius žaidimus ir su kokiais žaislai žaidėte vaikystėje. Ar Jūsų žaislai ir žaidimai atitiko Jūsų lytį? O gal mėgote žaisti su tradiciškai kitai lyčiai priskiriamais žaislais? Paaiškinkite kodėl. Kokius žaislus Jums pirkė tėvai ar gaudavote dovanų, pvz., gimtadienio proga? Pasidalinkite savo patirtimi su kolegomis.

4 Uždutis

Socializacijos procese svarbų vaidmenį atlieka medijos (televizija, radijas, kinas, spauda, internetas). Pasirinkę mediją, atlikite jos analizę lyties aspektu. Galite analizuoti lyčių stereotipus, vaidmenis, įvairius reklamos, interneto portaluose; galite atlikti vaikams skirtų žurnalų analizę lyties aspektu ir pan.

5 Uždutis (trukmė 10-15 minučių):

Perskaitykite pateiktą istoriją ir atsakykite į klausimus:

Audronė turi 2 vaikus: dukrą Astą ir 4 metais jaunesnį sūnų Aurimą. Aurimas mokosi 3 klasėje pas tą pačią mokytoją kaip ir mokėsi jo sesuo Asta. Per klasės tėvų susirinkimą mokytoja atkreipė Audronės dėmesį į tai, kad Aurimas retkarčiais gavęs blogą įvertinimą ir neteisingai atsakęs į mokytojos klausimus apsiverkia. Audronė paklausė mokytojos ar Asta irgi verkė, mokytoja atsakė teigiamai. Tačiau Aurimo ašaros atkreipė mokytojos dėmesį, o Astos – ne.

Atsakykite į šiuos klausimus:

- Ar mergaičių ir berniukų verkimui yra taikomi dvigubi standartai?
- Ar berniukai baudžiami už verkimą?
- Kokią reikšmę tokiai elgsenai suteikia socializacijos procesas?
- Ar gerai, kad berniukai nėra skatinami reikšti emocijų? Kokios galimos pasekmės?

Parengta ir adaptuota pagal A.Nelson ir C.Damken Brown, 2012

6 Užduotis

Perskaitykite ištrauką iš „Lietuvos ryte“ publikuoto straipsnio arba internete <http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/vaiku-grožio-varžybos-sokiravo-tevus.htm>

Aptarkite auditorijoje straipsnyje gvildenamą problemą ir pateikite savo nuomonę bei vertinimus.

Audronė Urbonaitė. Vaikų grožio varžybos šokiravo tėvus

2013-08-20 06:01

Keturmetės dukters atėjusi parsivesti iš darželio kaunietė jos neatpažino. Išdažyta ir perrengta mergaitė vaizdavo grožio konkurso dalyvę. „Pasijutau lyg kokiame iškrypėlių parade“, – išrėžė motina.

„Nematau nieko bloga rengti darželyje gražuolių konkursus. Mergaitėms tai labai patinka. Per televiziją juk vis tiek tuos konkursus mato ir svajoja pačios kada nors dalyvauti“, – „Lietuvos rytui“ kalbėjo vieno Kauno vaikų darželio auklėtoja 27 metų Rima Kazlauskaitė.

Tačiau moteris paprašė nerašyti jos vyro pavardės. Jis nepritaria žmonos sumanymui mokyti mažametes dažytis, pešiotis antakius ar darytis šukuosenas, rašo „Lietuvos rytas“.

Kaunietė yra ištekėjusi už užsieniečio, kuris labai nustebo, jog žmona rankioja iš draugijų kosmetiką ir nešasi ją į vaikų darželį. Pora savo vaikų dar neturi.

Apie mažųjų barbių konkursą R.Kazlauskaitė nėra sakiusi ir įstaigos vadovybei.

Dabar ji bando įtikinti tėvus, kad grožio konkursas per vasaros atostogas buvo tik linksmas laisvalaikio leidimas.

Motina buvo priblokšta

„Atėjau dukters pasiimti pora valandų anksčiau. Ir labai nustebau, kad jos grupėje vaikai, užuot miegoję, dalyvavo gražuolių konkurse.

Berniukai sėdėjo komisijoje, o mergaitės išsidažiusios prieš juos staipėsi“, – kalbėjo kaunietė Rūta Baranauskienė.

Ketverių metų dukters motina pasipiktino išvydusi į blizgantį skudurą suvyniotą mergaitę.

„Nesu davatka, bet tiesiog netekau žado, kai pamačiau, kokius judesius atlieka mergaitės, žingsniuodamos suoleliu, paverstu podiumu. Visai nenormalu, kai to mokomi ketverių metų vaikai“, – sakė R.Baranauskienė.

Moteris apie tai pasikalbėjo su kitų vaikų motinomis. Jų nuomonės išsiskyrė.

Vienos motinos tvirtino, jog nieko bloga, kad mergaitės mokomos grakščiai vaikščioti, šokti ir nusilenkti.

Bet kitos žadėjo kreiptis į kontroliuojančias institucijas, kad vaikai nebūtų nuo mažumės mokomi tokių dalykų.

Teigia mokanti estetikos

Auklėtoja Rima sukilusias motinas mėgino įtikinti, jog mažametės gyvena realiame pasaulyje.

„Nuoširdžiai nesuprantu, kas bloga, jeigu vaikas išmoks grakščiai vaikščioti arba seną rūbą paversti princesės suknele. Aš nesiūlau keturmetėms kasdien dažytis. Tačiau nieko nenutiko, jeigu vieną kartą jos darželyje pažaidė grožio konkursą.

Tėvai gal net neįsivaizduoja, kad jų dukterys išpūtusios akis žiūri per televiziją gražuolių konkursus ir atmintinai moka dalyvių vardus”, – įrodinėjo auklėtoja.

Anot pedagogės, tėvai įsivaizduoja, kad jų vaikai tebegyvena meškučių ir pliušinių zuikių pasaulyje, o realūs pomėgiai seniai yra kitokie.

R.Kazlauskaitė parodė eskizus, kurių padedama mokė mergaites taisyklingai pasidaryti makiažą: „Mokiau, kaip paryškinti antakius. Kaip derinti atspalvį prie plaukų spalvos ir drabužių. Mažametėms tikrai nebuvo nuobodu.”

Rinko dažus ir skiautes

Darželio auklėtoja paprašė savo pažįstamų, kad jos atiduotų nereikalingas audinių skiautes, nebemadingus drabužius, perukus ir aksesuarus.

„Kai kurios motinos pačios padėjo man siūti modeliams sukneles. Ir net atnešė savo kosmetikos. Dabar, kai kilo nepasitenkinimas, niekas nebenori manęs palaikyti ir prisipažinti, kad tai buvo bendra idėja”, – skundėsi kaunietė.

Vaikų darželio darbuotoja yra baigusi dailės mokyklą ir sako išmananti apie spalvų derinius. Ji teigia nepirkusi neaiškios kilmės kosmetikos – ją surinkusi iš mergaičių mamų.

„Esu labai nusivylusi visokiais draudimais. Vasarą juk labai smagu sugalvoti ką nors neįprasta ir su vaikais pakvailioti. O reakcija tokia, tarsi būčiau vaikų darželyje surengusi mažų mažiausiai gėjų paradą”, – įskaudinta jautėsi R.Kazlauskaitė.

Tėvas pasiūlė eiti į viešnamį

Grožio konkursą vaikų darželyje auklėtoja nufotografavo ir išspausdinusi spalvotas fotografijas surengė parodėlę. O vaikams ji davė užduotį nupiešti, kaip viskas vyko.

Viename piešinių – išsižergusi ir išsidažiusi mergaitė, abiem rankomis laikanti nesamą krūtinę. Tą piešinį nupiešė penkerių metų berniukas.

Vaikas prisipažino, kad piešinį jam padėjo piešti mokyklą jau lankantis brolis.

R.Kazlauskaitę užgavo berniukų tėvo reakcija. Sužinojęs, kad piešti išsidažiusias mergaites buvo auklėtojos užduotis, vyras nepatingėjo ateiti į darželį ir pateko į parodą.

Pamatęs išdažytų mergaičių nuotraukas Vytautas Dabašinskas pasiūlė auklėtojai mesti darbą vaikų darželyje ir persikelti į viešnamį.

„Beskonybė iš televizijos arba prastos reputacijos renginių neturėtų būti kopijuojama ikimokyklinėse įstaigose. Tokie renginiai demaskuoja pačią pedagogę”, – piktinosi kaunietis.

Tėvai nusiteikę dėl auklėtojos saviveiklos rugsėjo mėnesį kreiptis į vaikų darželio vadovę, kai ji grįš po atostogų.

7 Užduotis

Išanalizuokite šiuos du plakatus, kurie „puošia“ A.Mickevičiaus viešosios bibliotekos vaikų skyriaus duris. Grupinės diskusijos metu atsakykite į klausimą ar bibliotekoje laukiamas tik berniukas? Kaip Jums atrodo koks tokio plakatų poveikis mergaitėms?

Nuotraukos iš autorės asmeninio albumo

Rekomenduojama literatūra papildomam skaitymui:

1. BORISOFF, D.J.; CHESEBRO, J.W. (2011). Communicating power and gender. Long Grove, p. 103-123.
2. GAMBLE, T.K.; GAMBLE, M. (2014) W. Gender communication connection. New York: Routledge, p. 25-55; 166-190; 191-206.
3. KIMMEL, M.S. (2004). Gendered society Reader. New York, p. 113-262.
4. IVANAUSKIENĖ, F.; ŠIDLAUSKIENĖ, V. (2008). Lytis, ugdymas, socialinė aplinka. Šiauliai, 96 p.
5. Lyčių skirtumai švietimo sistemoje (2000). Sudarytoja G.Purvaneckienė. Vilnius, 172 p.
6. KIMMEL, M. S. (2009). Gendered society. New York, p. 54-76.
7. ARIES, E. (1996). Women and Men in interaction. New York, p. 16-21.
8. CONNELL, R.W. (2005) Gender. Cambridge, 173 p.
9. BORISOFF, D.J.; CHESEBRO, J.W. (2011). Communicating power and gender. Long Grove, p. 1-22.
10. KRANIAUSKIENĖ, S. (2005) Lyties tapatybės raiška XX a. lietuvių autobiografijoje. *Tiltai*, Nr. 2, p. 73-81.
11. Sociologija: vadovėlis (2004). Sud.: V. Leonavičius. Kaunas, p. 119-135.
12. WOOD, J. (2015). Gendered Lives: Communication, Gender and Culture. Belmont, p. 19-35.

2 skyrius. Lyčių komunikacijos samprata ir teorijos

Pačia bendriausia prasme **lyčių komunikacija** yra laikoma komunikacijos sritimi, kuri nagrinėja moterų ir vyrų komunikaciją, komunikaciją tarp moterų ir vyrų bei moterų ir vyrų komunikacijos panašumus ir skirtumus, grįstus jų socialine lytimi.

Amerikiečių mokslininkas G. H. Mead sukūręs simbolinės sąveikos kultūrinę teoriją, teigia, kad komunuodami žmonės išmoka perima tos kultūros, kurioje gimsta vertybes, nuostatas (Wood, 2015). Vaikai perima toleruotinus ir priimtinius lyčių vaidmenis, stebėdami tėvų elgesį. Simbolinės sąveikos teorija akcentuoja, kad lytis yra socialiai formuojama ir palaikoma per komunikacijos procesą, kurio metu individui priskiriami atitinkami vaidmenys.

Tradiciškai daugumoje kultūrų moteriškumas ir vyriškumas suvokiami kaip atitinkamų savybių rinkinys. Vyriškai kultūrai būdinga: stiprumas, galingumas, ambicingumas, racionalumas, emocinis stabilumas, konkurencingumas, noras nugalėti, drąsa, ryžtas, vertinamas logiškumas, analitiškumas, tiesioginė kritika. Moteriškai kultūrai būdinga: nuolankumas, rūpestis šeima, atsakomybė, nuolankumas. Šie skirtumai atsiranda ir komunikacijos procesuose, pvz., išskiriant komunikacijos tikslus: moterims komunikacija yra būdas palaikyti santykius, vyrams – priemonė tikslui pasiekti.

Analizuojant komunikaciją lyties aspektu, jos panašumų ir skirtumų ieškoma lyčių komunikacijos teorijose, analizuojamas socializacijos procesas ir galimas stereotipų poveikis.

Išskiriamos 4 pagrindinės lyčių komunikacijos teorijos:

- biologinę,
- kultūrinę,
- jėgos / galios,
- retorinę / strateginę.

Biologinė lyčių komunikacijos teorija. Ši teorija kaip lyčių biologinė samprata, paremta biologiniais lyčių skirtumais, kurie teigia, kad vyrai bei moterys nuo pat gimimo yra skirtingi tiek savo elgesiu, tiek biologiniais aspektais, tiek ir komunikacinės sąveikos procesais. Šios teorijos esmė yra skirtingi moterų ir vyrų chromosomų rinkiniai paveldėjais iš tėvų. Mokslininkai pastebi įdomių biologinių skirtumų tarp moterų ir vyrų, pvz., intelektą kontroliuojantys genai slypi X chromosomose, todėl vyrai intelekto parametrus paveldi tik iš motinos, o moterys – iš abiejų tėvų (Wood, 2015).

Ši teorija lyčių komunikacijos skirtumus grindžia tik biologiniais skirtumais, neatsižvelgia į socializacijos, kultūros ir kitų veiksnių įtaką, dėl nepakankamo mokslinio pagrindimo ši teorija yra

kritikuojama, nors ir laikoma kad biologiniai lyčių skirtumai yra atspirties taškas analizuojant komunikacinius ir kitus lyčių skirtumus.

Kultūrinė lyčių komunikacijos teorija susijusi su būdais, kuriais moterys ir vyrai mokosi suprasti ir atsakyti už savo kaip socialinės grupės nario veiksmus. Individai augę ir gyvenantys toje pačioje socialinėje žmonių grupėje turi tą pačią vertybių sistemą, požiūrį į pasaulį. Antropologė M.Mead teigia, kad yra daug būdų, kuriose viskas skirstoma ar veikia remiantis socialine ir biologine lytimis, tačiau nėra nei vienos kultūros, kuri lytį traktuotų kaip nesvarbų veiksnį. Kalbant apie lyčių komunikaciją, kultūriniai skirtumai didžiąja dalimi apima individų įsitikinimus, galimybes, lūkesčius, t.y. kaip individai turi mąstyti, kalbėti, organizuoti savo gyvenimą ir pan. Remiantis šiuo požiūriu, galima teigti, kad moterys ir vyrai auga skirtingose, individualiose komunikacinėse kultūrose. Moterys ir vyrai, o ypač vaikai yra 2 skirtingos kultūrinės grupės, kadangi jie tipiškai skatinami ir mokomi būti tokiais pat kaip pridera jų lyčiai, kalbėti ir elgtis kaip dera jų lyčiai ir vengti kitos lyties kalbos ir mąstymo. Pagal šią teoriją abi lytys mūsų visuomenėje vystosi dviejose komunikacinėse kultūrose. Nors mergaitės ir berniukai vaikystėje specialiai nesegreguojami, bet įvairios institucijos: šeima, švietimo įstaigos, bendruomenė, bendraamžiai skirtingai komunikuoja su individualiais priklausomai nuo jų lyties.

Kultūrinė lyčių komunikacijos teorija teigia, kad socialiniai, istoriniai ir kultūriniai veiksniai daro įtaką moterų ir vyrų komunikacinio elgesiui bei formuoja jo skirtumus. Teigiama, kad lyčių skirtumai komunikacinėse sąveikose yra skirtingo socializacijos proceso, kuris realizuojamas komunikacijos pagalba, pasekmė.

Jėgos/galios teorija analizuoja kaip skirtingas moterų ir vyrų jėgos ir galios pasireiškimas viešojoje erdvėje, daro įtaką santykiams ir komunikacinei sąveikai (Bate, 1988). Analizuojant socialinius lyčių santykius per galios ir jėgos prizmę išryškėja patriarchyto įtaka, kuri moters nelaiko lygiaverte komunikacijos proceso dalyve.

Išskiriami 2 jėgos / galios teorijos požiūriai: dominavimas ir įgalinimas (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Dominavimo ir įgalinimo skirtumai

Dominavimas (power over)	Įgalinimas (power to)
1. Individas gali kontroliuoti priėjimą prie išteklių ar galimybių.	1. Individai gali pagelbėti vienas kitam siekdami išteklių ar galimybių.
2. Jėga yra ribota.	2. Jėga yra ribota, tačiau pagrįsta galimybėmis ir ištekliais
3. Jėga yra nulinis žaidimas. Jei vienas laimi,	3. Jėga gali ir turi būti dalinamasi. Nors

kitas pralaimi.	vienas individas laimi, naudą patiria visi. Galimybė visiems laimėti.
-----------------	--

Ši teorija akcentuoja vienos lyties dominavimą komunikacijos procesuose ir konstatuoja neefektyvios komunikacijos galimybę.

Retorinė/strateginė lyčių komunikacijos teorija konstatuoja, kad moterys ir vyrai gali laisvai patys pasirinkti komunikacijos būdus bei modelius, priklausomai nuo aplinkybių ir konteksto. Šios teorijos esmė yra tokia: priklausomai nuo to, kokioje situacijoje individai sąveikauja, jie strategiškai pasirenka, koku būdu komunikuoti, kad šis procesas būtų kuo efektyvesnis (Bate, 1988). Komunikavimo būdų pasirinkimas, apima žodinės ir nežodinės komunikacijos naudojimą, kuris priklauso nuo situacijos ir konteksto, tai yra apgalvotas žodinės ir nežodinės kalbos vartojimas, kuris atitinka susiklosčiusią situaciją ir yra naudojamas komunikaciniams tikslams pasiekti. Ši teorija, lyginant su kitomis jau aptartomis teorijomis, suteikia didesnę individo pasirinkimo laisvę, nes kiekviena komunikacinė situacija traktuojama kaip unikali. Teigiama, kad moterys ir vyrai turi vienodas galimybes būti aktyvūs komunikacijos procese: pateikti savo nuomonę, pasirinkti tinkamą komunikacijos būdą ir stilių bei išreikšti save. Moterys, kaip ir vyrai, gali turėti tvirtą nuomonę rinkodaros, branduolinio nusiginklavimo, kompiuterinės programinės įrangos klausimais, o vyrai - gali turėti tvirtą nuomonę ir žinias vaikų auklėjimo, valgio gaminimo srityse. Retorinė teorija lyčių komunikacijoje siekia apibendrinti kitas 3 anksčiau aptartas teorijas, o jos pagrindinė idėja yra ta, kad kiekvienas individas (moteris ir vyras) gali turėti reikšmingus tikslus ir komunikacinėse sąveikos taikyti efektyvias komunikacijos strategijas.

Klausimai pasikartojimui:

1. Kokia kiekvienos lyčių komunikacijos teorijos esmė?
2. Kokias sąsajas įžvelgiate tarp aptartų lyčių komunikacijos teorijų?
3. Kuri iš aptartų teorijų Jums priimtinausia? Kodėl?

Rekomenduojama literatūra papildomam skaitymui:

1. KROLØKKE, Ch.; SØRENSEN, S. A. (2006). Gender Communication Theories and Analysis. – London, p.25-63.
2. SAGE Handbook of Gender and Communication (2006). Ed.B.J.Dow, J.T.Wood. Thousand Oaks, 353 p.
3. Sex Differences and Similarities in Communication: Critical Essays and Empirical Investigations of Sex and Gender in Interaction (1998). Ed. by D.J.Canary, K.Dindia, London, 1998, p.127-203.

3 skyrius. Žodinė komunikacija lyties aspektu. Klausymosi procesas

Analizuojant lyčių komunikaciją, itin svarbiu aspektu tampa komunikacijos, lyties ir kultūros santykis, nes toks išplėstinis požiūris padeda suprasti, kaip kultūrinės normos daro įtaką vyriškumo ir moteriškumo įvairioms; padeda geriau įvertinti savo ir kitų socialinę lytį; padidina supratimą kaip socialinės lyties lūkesčiai veikia komunikaciją bei padeda pagerinti asmeninio, socialinio ir profesinio gyvenimo kokybę. Teisingai traktuojant pagrindinius moterų ir vyrų komunikacijos skirtumus ir panašumus, sustiprėja gebėjimai pripažinti skirtingus komunikacijos stilius, o tai leidžia konstruktyviau ir įžvalgiau sąveikauti su kitais, kurių komunikacijos stiliai skiriasi.

Viena iš komunikacijos raiškų yra žodinė komunikacija (kalba), kurios pagalba apibrėžiami ar įvardijami objektai, vardai, žmonės, jausmai, patirtis ir kiti sudėtingi reiškiniai. Kalba atspindi ir formuoja pasaulio suvokimą ir komunikuoja jį į aplinką. Egzistuoja daugybė požiūrių ir įsitikinimų, susietų su moterų vyrų žodine ir nežodine komunikacija. Moterų kalbai priskiriamos draugiškumo, švelnumo, emocionalumo, atvirumo, įsiklausymo, neaiškumo ir kitos charakteristikos. Vyrų kalba – argumentuota, logiška, įtikinama, agresyvi, šiurkšti, tiesi.

Moterims ir vyrams būdingi kalbos ir kalbėsenos panašumai ir skirtumai Lietuvoje yra beveik netyrinėti, todėl kalbant apie įvairius kalbos ir lyties santykio aspektus yra remiamasi užsienio šalių mokslininkų įžvalgomis ir tyrimais, kalbos analizei iliustruoti pateikiami anglų kalbos pavyzdžiai. Mokslininkai analizuodami kalbos ir socialinės lyties sąsajas išskyrė šias kalbos funkcijas (Wood, 2015):

- kalba **apibrėžia socialinę lytį**, pvz., anglų kalboje - *businessman, mankind, chairman* (*verslininkas, žmonija, vadovas*). Atrodytų, kad šie terminai apima ir moteris, ir vyrus, tačiau tyrimai rodo, kad kai žmonės girdi ar skaito „vyrų“ kalbą, jie galvoja pirmiausia apie vyrą, o ne apie moterį. Kitas pavyzdys terminas anglų k. *lady doctor* (moteris gydytoja) apibrėžia moterį kaip profesijos atstovę ir tuo pačiu suponuodamas mintį, kad standartas yra vyras – anglų k. *doctor*. Lietuvių kalboje vyriška giminė yra vartojama kaip norminė kalba, pvz., moterims suteikiamas daktaro laipsnis; oficialūs užrašai ant durų skelbia, kad tai yra dekanas kabinetas, nors dekanė yra moteris ir pan.
- kalba **apibrėžia moterį ir vyrą skirtingai** - moteris ir vyras apibrėžiami skirtingais būdais. Moteris dažniausiai apibūdinamos remiantis išvaizda, fizinėmis savybėmis ar santykiais su kitais. Vyras kalboje apibūdinami pagal jų veiklą, statusą, padėtį visuomenėje. Pvz., anglų kalboje žodžiai *Miss ir Mrs.* apibrėžia vedybinį statusą, tačiau nėra lygiagrečių žodžių

apibrėžiančių vyrų vedybinį statusą. Lietuvoje tokio pavyzdžio atitikmuo yra moterų pavardės, kurios nurodo tik moterų šeimines padėtis.

- Kalba **kuria socialinės lyties suvokimą** – individai kalbą vartoja savo patirčiai ir suvokimui sisteminti ir išreikšti. Vertinant moterų ir vyrų žodinę komunikaciją teigiama, kad moterys yra emocionales, o vyrai - racionalūs. Kartais moterų argumentai yra laikomi nesvarbiais, nes jos emocionales, nors iš tikrųjų jų pateikiami argumentai gali būti ir aiškūs, ir pagrįsti, tokiu būdu gali būti sukuriamas stereotipas, kuris skatins kitus moteris vertinti vadovaujantis šiuo stereotipu. Kalba kuria apibūdinami, vertinami moterys ir vyrai kitiems individams sukuria socialinės lyties suvokimą.

- **Kalba įvertina socialinę lytį.** Kalba nėra neutrali. Ji atspindi kultūrinės vertybes ir turi įtakos mūsų suvokimui. Kalba kartais sumenkina moteris ir moteriškumą, nes yra terminų, kurie moterims prikljuoja negatyvias etiketes: nesubrendusios (pvz., lėlytė, pupytė) ar lygina jas su gyvūnais (pvz., katytė, liūtė) ir pan. Kalba kartais sumenkina moters laimėjimus, kvalifikaciją, veiklą (pvz., namų šeimininkė). J.P. Stanley anglų kalboje surado 220 žodžių seksualiai apibūdinančius moterį ir tik 22 žodžius seksualiai apibūdinančius tokius vyrą (Wood, 2015).

- **Kalba atspindi mus pačius.** Kadangi individai yra simbolių naudotojai, jie įvardija ne tik reiškinius aplink save, bet ir pačius save. Todėl mūsų kalboje atsispindi ir mūsų socialinės lyties išraiška. Kalbėdami mes parenkame tam tikrus žodžius įvykiams, reiškiniams apibūdinti, sakinių konstrukcijas, vartojame intonacijas, kurie parodo mūsų socialinę lytį.

- **Kalba yra procesas,** ji išreiškia kultūrinį požiūrį į lytį. Kalba yra dinamiška, ji atspindi besikeičiantį savęs ir pasaulio suvokimą. Kai atsiranda nauji reiškiniai, neįvardinti kalboje, sukuriame naujus terminus pvz., tiek lietuvių, tiek anglų kalboje taip atsirado terminas *sexual harassment* (angl.) – lietuviškai *seksualinis priekabiavimas*. Tai rodo, kad kalba yra kintantis procesas, mes ją galime keisti ir pildyti priklausomai nuo situacijos.

Sociolingvistiniai lyčių kalbos tyrinėjimai, kurie analizuoja kalbos santykį su kalbėtojais, prasidėjo praėjusio amžiaus 7 dešimtmečio viduryje ir rėmėsi trimis koncepcijomis:

- moteris turi mažiau galių kalboje lyginant su vyru;
- vyrai dominuoja kalboje ir kontroliuoja kalbą;
- moterų ir vyrų komunikacijos stiliai yra skirtingi, bet lygiai vertingi.

Dauguma autorių, nagrinėjusių lyčių ir kalbos santykį rėmėsi būtent šiomis koncepcijomis.

Žymiausios moterų ir vyrų kalbos tyrinėtojos yra R.Lakoff, D.Spender, D.Tannen. Mokslinėje literatūroje, analizuojančioje lyčių žodinės komunikacijos problematiką gausu įvairių požiūrių:

- moterų ir vyrų kalba ta pačia kalba;
- moterų ir vyrų kalba yra skirtinga.

Analizuoti moterų ir vyrų kalbą taip pat galima:

- kalbos vartojimo;
- moterų reprezentavimo kalboje;
- moterų ir vyrų komunikacinės kompetencijos vertinimo *dominavimo ir skirtumų* aspektu;
- dviejų skirtingų, bet lygių kultūrų aspektu (Lakoff (1990), Coates (2004), Tannen (1991)).

Vienas iš būdų identifikuoti moterų ir vyrų kalbinius gebėjimus ir kalbinę kompetenciją yra moterų ir vyrų kalbos *leksinių, fonologinių, sintaksinių-pragmatinių* savybių analizė (Lakoff, 1990):

- *Leksinės savybės* (žodžių pasirinkimas) siejamas su kalbos vaizdingumu. Moterų savo kalboje vartoja daugiau atspalvių, pvz., smėlio, drobės, žalsvai melsva. Moterų ir vyrų vartoja skirtingus būdvardžius išreiškdami savo nuomonę; moterų geba parinkti tikslesnius apibūdinimus. Taip pat moterų dažniau nei vyrų vartoja neutralius žodžius, jautukus bei išiktukus. Teigiama, kad moterų ir vyrų turi specializuotą žodyną, nes tradiciškai jie specializuojasi skirtingose veiklos srityse ir vysto apibrėžtą tos srities žodyną, kurio nevysto ar nevartoja kita lytis.
- Vertinant moterų ir vyrų kalbą *fonologinių* savybių požiūriu, matyti, kad moterų, dažniau nei vyrų, kalba pabrėždamos tam tikrus žodžius sakiniuose; moterų yra įvairaus platų spektrą intonacijų, kurios sustiprina jų išraiškumą, kuris vertinant per dominavimo modelio prizmę, reiškia tai, kad jei kalbėtojas nėra tikras, kad gali įtikinti klausytoją, jis imasi kitokių veiksmų, įspūdžiui sustiprinti, šiuo atveju – intonacijų kaitos (Stewart, Cooper ir kt., 1998).
- *Sintaksinės – pragmatinės savybės*. Teigiama, kad moterų kalba yra taisyklingesnė nei vyrų. Moterų linkusios vengti kalbos, kuri perteikia stiprias emocijas, vartoja mažiau keiksmažodžių, o jie yra daug švelnesni nei vyrų. Moterų kalboje yra daug daugiau mandagumo išraiškų nei vyrų kalboje. Aries (1996) teigia, kad moterų ir vyrų kalbą mandagumo aspektu reikia analizuoti per pozityvumo ir negatyvumo prizmę. Pozityvus mandagumas apima

domėjimąsi tuo ką sako pašnekovas, pritarimą kalbėtojui, pakartojimą to, kas buvo pasakyta pašnekovo, visa apimančių formų naudojimą (pvz., mes). O negatyvus mandagumas atsispindi netiesioginiuose teiginiuose, pernelyg didelėje pagarboje kalbėtojui ir dažnesniame klausimų nei teiginių vartojime. Analizuojant mandagumo ir lyties sąsajas pastebėta, kad mandagumas gali būti išreiškiamas daugybe būdų, tačiau komplimentų sakymas yra akivaizdžiausia mandagumo išraiška. Išanalizavus 484 komplimentus lyčių aspektu, pastebėta, kad daugiausiai komplimentų sako moterys moterims (250 komplimentų), antroje vietoje yra vyrai, kurie sako komplimentus moterims (115 komplimentų), trečiojoje moterys vyrams (79 komplimentai) ir vyrai vyrams (40 komplimentų). Skiriasi ir moterų bei vyrų komplimentų sakymo motyvai bei tema, kurie taip pat susijusi su tuo, kas kam sako komplimentus. Teigiama, kad būdai, kuriais vyrai sako komplimentus moterims, gali atspindėti moterų pavaldumo statusą visuomenėje (Holmes, 2001).

Anot R.Lakoff moterų kalboje daugiau klausiamųjų teiginių ir klausiamųjų sakinių, kurie tarsi rodo jų norą pasitikslinti ar mąsto ir kalba teisingai. Tačiau tokiu būdu jos sukuria neužtikrintumo įspūdį. Klausiamųjų sakinių vartojimas taip pat priklauso nuo to, kokio tikslo siekiama. Klausimų vartojimas yra susijęs su amžiumi, komunikacinės sąveikos pobūdžiu, lyčių pasiskirstymu grupėje. Dar viena moterų ir vyrų kalbos savybė yra apsidraudimo (*angl. hedging*) žodžių vartojimas. Moterų kalboje tokių žodžių yra daugiau, o tai liudija ne tik jų neryžtingumą, atsargumą, mažesnę kategoriškumą, tačiau ir atsakomybę už savo žodžius. Moterų kalboje gausiau mažiųjų žodžių (pvz., duonytė, katiniukas ir pan.), kurių vartojimas jų kalbą daro švelnia. Vertinant moterų ir vyrų kalbos ir kalbėsenos savybes reikia atkreipti dėmesį ir į kontekstą, ir į kalbos elementus, kurie sukuria tokias savybes.

Vertinant moterų ir vyrų kalbinę padėtį *dominavimo* aspektu Spender (2005) teigia, kad moterys yra užgniaužtos kalboje, o kalba yra sukurta vyrų, ji yra seksistinė, kadangi vyras turi galią, dominuoja ir kontroliuoja kalbą, "blokuodamas" moterų kalbos reikšmę. Teigiama, kad moterų kalbai būdinga stipresnių būdvardžių vartojimas, emocijų demonstravimas, situacijos išaiškinimas, neužtikrintumą rodantys veiksmažodžiai, prieštaravimai, neigimas, apsidraudimai, klausimai. Vyrų kalbai būdinga: polinkis į kiekybines išraiškas (skaičius), kritiški būdvardžiai, trumpi sakiniai, nurodymai, „aš“ akcentavimas.

Skirtumų kalbinėje kompetencijoje aspektas parodo, kad moterys ir vyrai kalba ir kalbėseną yra skirtingi, nes jie socializuojami skirtingose sociolingvistinėse kultūrose. Žymiausia šio požiūrio atstovė D.Tannen (1991) teigia, kad moterys ir vyrai turi skirtingus, bet lygiai veiksmingus kalbos stilius, o

berniukai ir mergaitės užauga skirtinguose žodžių pasauliuose. Kalbinė sąveika tarp moterų ir vyrų yra panaši į tarpkultūrinę komunikaciją. Šis dviejų kultūrų požiūris reiškia, kad individų užaugusių skirtinguose žodžių pasauliuose, komunikacijos raiškos taip pat yra skirtingos - moterys susiduria su komunikacijos problemomis vyriškame pasaulyje, tačiau ne dėl tam tikrų kalbos trūkumų, bet dėl įsišaknijusių kultūrinių skirtumų tarp moterų ir vyrų. Tačiau nemenką įtaką šiems skirtumams daro ne tik lyties kultūrinės normos, bet ir kontekstas, situacija, komunikacijos proceso dalyvių amžius, išsilavinimas.

5 lentelėje pateikti bendri moterų ir vyrų komunikacijos ypatumai, rodo akivaizdžius moterų ir vyrų komunikacinės elgsenos skirtumus.

5 lentelė. Moterų ir vyrų žodinės komunikacijos ypatumai

Moterų kalbai būdingos savybės	Vyrų kalbai būdingos savybės
Kalba yra santykių esmė	Kalba yra būdas daryti spaudimą, kontroliuoti, išlaikyti nepriklausomybę, sustiprinti statusą
Komunikacija - santykių kūrimo procesas	Koncentracija į komunikaciją dėl tikslo, produkto
Orientacija į detales	Kalba labiau abstraktesnė, mažiau emociinga nei moterų
Asmeniškasis, nedrąsus, eksperimentinis stilius	Linkusi kontroliuoti, išsaugoti nepriklausomybę, išlaikyti ir padidinti statusą
Kalbai būdingas atsiliepimas, reagavimas	Tiesi ir kategoriška kalba
Pastangos palaikyti pokalbį, kviečiant kitus kalbėti ir plėtoti idėjas	Instrumentiškumas

Lyčių komunikacijos tyrimai rodo, kad dauguma mergaičių ir berniukų yra skirtingai socializuojami žodinėje komunikacijoje. Kalba labiausiai vystoma žaidžiant, todėl svarbu išanalizuoti mergaičių ir berniukų žaidimus ir jų įtaką žodinei komunikacijai. Berniukai žaidžia komandinius žaidimus, kurie apima didesnę skaičių žaidėjų, turi griežtas taisykles, juose nereikia diskutuoti kaip žaisti, yra strateguojama kaip pasiekti tikslą. Žaisdami berniukai komunikaciją naudoja konkuravimui, statuso išlaikymui, spaudimo darymui, dėmesio atkreipimui ir išsiskyrimui iš kitų.

Mergaičių žaidimai (namai, mokykla) nereikalauja iš anksto numatyto tikslo ar apibrėžtų vaidmenų, todėl žaidėjos gali kalbėtis tarpusavyje ir nuspręsti ką daryti. Akivaizdu, kad vienokia kalba vartojama ir vystoma žaidžiant strateginius žaidimus, kitokia – žaidžiant „mergaitiškus“ žaidimus.

Kalba, kuria mes komunikuojame su vaikais, taip pat padeda jiems stereotipiškai suprasti moteriškumą ir vyriškumą. Ivanauskienė ir Šidlauskienė (2008) teigia, kad kalbų įvairovėje egzistuoja platus diapazonas kaip skirtingai galima apibūdinti moteris ar vyrus, nenuvertinant ir neignoruoiant

moterų, vartojant neutralią lingvistiką. Deja, lietuvių kalbos lingvistika visai nedėkinga lyčių kalbinei savimonei ugdyti, nes sekant lietuvių bendrine kalba, moters ir vyro veiklą čia įprasta apibendrinti vyriškos kalbos daugiskaita: mokytojai, vadovai, inžinieriai, jaunuoliai ir pan., kas suponuoja vyrišką apibūdinimą ir suvokimą.

Be jau aptartų bruožų moterų kalbai taip pat yra būdinga paramos kitiems asmenims demonstravimas; klausimų uždavimas, kuris padeda suprasti kalbėtojo jausmus ir suvokti kalbos objektą; pastangos išlaikyti pokalbį, skatinant kitus kalbėtis; detalės; savęs atskleidimas; nedrąsus, eksperimentinis bei asmeniškasis stilius. Tokiais bruožais pasižyminti kalba yra puiki komunikacinės sąveikos priemonė, padedanti palaikyti pokalbį ir kalbėtojui atsiskleisti.

Vyrų kalba linkusi kontroliuoti, išsaugoti nepriklausomybę, išlaikyti ir sustiprinti statusą. Vyrai linkę ginti savo idėjas ir išlaikyti autoritetą pasakodami juokus ir istorijas. Vyrai dažniausiai vengia atskleisti asmenišką informaciją, nes tai gali padaryti juos silpnus ir pažeidžiamus. Nepaisant visų anekdotų apie moterų plepumą, tyrimai rodo (Pearson, 1991), kad daugeliu atvejų vyrai kalba dažniau ir ilgiau nei moterys, taip pat vyrai ne tik dažniau pertraukia, bet tai daro siekdami kontroliuoti pokalbį, tuo tarpu moterys pertraukia norėdamos parodyti susidomėjimą ir atsakomybę. Vyrų kalba palyginus su moterų yra labiau tiesmuka, kategoriška, labiau įtikinama ir valdinga; jai būdingas abstraktumas - vyrai dažniau nei moterys kalba bendrais terminais, kurie yra aiškiai atskirti nuo konkrečios patirties ir asmeninių jausmų. Abstraktus stilius tipiškas daugeliui vyrų atspindi viešąjį ir nesuasmenintą kontekstą. Instrumentiškumas – dar vienas bruožas, kuriuo pasižymi vyrų kalba – vyrai kalbą naudoja kaip priemonę ar įrankį savo tikslams pasiekti, tuo tarpu moterims, kalba yra santykių palaikymo priemonė.

Svarbu pabrėžti tai, kad kalba komunicuoja lyčių stereotipus, kurie plačiai paplitę mūsų kultūroje ir visuomenėje.

Žodinė komunikacija neatsiejama nuo klausymosi proceso. Įvairūs tyrimai rodo, kad nuo 45 proc. iki 75 proc. viso laiko praleidžiame klausydamiesi. Klausymas sudaro didžiąją komunikacinės sąveikos dalį. Mokėjimas klausytis suteikia galimybę išgauti maksimaliai daug informacijos (Grebliauskienė, Večkienė, 2004). Klausymosi proceso metu susiduriame su įvairiais barjeriais. Skirtinga moterų ir vyrų klausymosi elgsena taip pat gali tapti barjeru efektyviai komunikacijai, 6 lentelėje pateikti moterų ir vyro klausymosi skirtumai.

6 lentelė. Moterų ir vyrų klausymosi skirtumai (pagal A.Nelson ir C.Damken Brown, 2012).

Moterų klausymosi elgesys	Vyrų klausymosi elgesys
Klausosi žodžių ir emocijų arba jausmų	Klausosi žodžių ir kalbos turinio
Orientuotos į procesą, turi tikslą gauti informaciją iš įvairių kalbėtojo šaltinių (balso, tono, tembro ir pan.), juos apžvelgti ir tik tada priimti sprendimą	Orientuoti į tikslą išspręsti problemą, todėl nori kad kalbėtojas kalbėtų į temą.
Reikia daugiau laiko sprendimams priimti, todėl joms reikia papildomos informacijos ir diskusijų	Sprendimus priima greitai, besivadovaudami ta informacija, kurią išgirdo
Stebi bendrą kalbėtojo elgseną (veido išraišką, balso toną, tembrą), susijusią su pranešimu ir suteikia jam reikšmę	Pranešimų reikšmę sukuria tik iš žodžių kuriuos išgirdo.
Pitaria kalbėtojui galvos linktelėjimu, žiūrėdama į kalbėtoją ar trumpai įsiterpdama į jo kalbą	Kartais elgiasi taip, kad atrodo jog neklauso kalbėtojo ar į jį nežiūri
Retai pertraukia kalbėtoją, o tai rodo, kad yra geresnės klausytojos	Dažniau pertraukia, o tai gali būti suvokiama kaip prastas klausymasis.

Jau kalbėjome, kad moterys komunikacijos procese yra orientuotos į patį procesą, o vyrai – tikslą. Vertinant klausymosi procesą iš šios perspektyvos matyti, kad šie bendri komunikacinių sąveikų tikslai labai glaudžiai susiję ir su klausymosi elgsena. Vyrų klausosi turinio ar žodžių, kad galėtų greitai priimti sprendimus, įvertinti situaciją, išspręsti problemą. Tuo tarpu moterys klausosi norėdamos išgirsti visą istoriją su detalėmis ir iš tų detalių susidėlioti visumą ir tik tada priimti sprendimus. Tai iliustruoja mokslininkų atliktas eksperimentas su studentais, kurio metu grupė merginų ir grupė vaikinų klausėsi dviejų lygiagrečių pasakojimų, turėdami tikslą išgauti kuo daugiau tikslesnės informacijos. Tyrimo rezultatai parodė, kad vaikinai išgirdo daugiau tikslesnės informacijos, nes merginų dėmesį blaškė abiejų pasakojimų detalės. Tai patvirtina teiginį, kad vyrai siekia išgirsti faktus, o turėdami faktus gali greičiau pasiekti tikslus, klausydamiesi jie nekreipia dėmesio į emocijas. Moterys klausymosi procese dažniau klausosi visos informacijos, mažai jos atmesdamos.

Moterims taip pat labai svarbu suderinti klausymąsi su tuo ką jos mato, t.y. kitą nežodinį elgesį. Ši informacija joms reikalinga, kad galėtų geriau suprasti kalbėtoją ir palaikyti glaudesnę sąveiką. Vyrams papildomos informacijos nereikia, nes jie klausydamiesi dažniausiai nežiūri į kalbėtoją. Dar

socializacijos proceso metu išmokstama klausytis dėl skirtingų priežasčių – vyrai klausosi siekdami gauti naudą sau iš to ką girdi, pasikeisti informacija, gauti tikslus faktus, suteikti pagalbą bei išspręsti problemas, o moterys klausydamos siekia nustatyti kalbėtojo nuotaikas ir suteikti pagalbą; jos yra orientuotos į kalbėtoją, todėl joms svarbu turėti daugiau informacijos (Gamble ir Gamble, 2014; Nelson, Damken Brown, 2012).

Klausymasis yra susijęs su galia ir dominavimu. Vyrai pokalbiu metu siekia dominuoti, jie daugiau kalba ir siekdami tikslų yra orientuoti į save ir naudą sau. Moterys daugiau laiko skiria reagavimui, pasiūlymų teikimui, pritarimui ir pagalbai. Tačiau moterys ir vyrai yra lygūs klausymosi procese ir gali mokytis vieni iš kitų klausymosi įgūdžių ir turi žinoti, kad moterų ir vyrų klausymosi tikslai ir būdai gali būti skirtingi.

Apibendrinant, galima teigti, kad kalba formuoja mūsų mąstymą, bet ne visuomet atspindi mąstymo būdą. Egzistuoja moteriškasis ir vyriškasis kalbos stiliai ir būdai, tačiau reikia pabrėžti, kad šie stiliai ir būdai yra lygiai taip pat veiksmingi. Pagrindinės moterų ir vyrų žodinės komunikacijos taisyklės apibrėžia ir detalizuoja patirtį įgytą ir išminktą vaikystės žaidimų metu, nes berniukai ir mergaitės užauga skirtinguose žodžių pasauliuose. Nors abu stiliai yra veiksmingi, tačiau skirtumai gali sukelti nesusipratimus ir sukurti barjerus, todėl reikia žinoti ir suvokti tuos skirtumus, kad komunikacinės sąveikos procesai būtų efektyvūs.

Klausimai pasikartojimui:

1. Kokias funkcijas atlieka kalba lyčių komunikacijoje?
2. Kokios savybės būdingos moterų ir vyrų kalbai?
3. Iš kur atsiranda moterų ir vyrų žodinės kalbos ir kalbėsenos skirtumai?
4. Kaip berniukų ir mergaičių žaidimų patirtis susijusi su kalba?

UŽDUOTIS:

Perskaite šį skyrių identifikuokite kas yra būdinga moterų ir vyrų kalbai. Susiraskite interneto naujienų svetainėse straipsnį lyties atžvilgiu neutralia tema. Svarbu, kad tema būtų aktuali nemažai visuomenės daliai ir / turėtų daug komentarų. Atsirinkite komentarus, kurių autorių lytį nurodo jų vardas arba galima nustatyti iš tam tikros giminės vartojimo. Analizei pasirinkite po 10 moterų ir vyrų komentarų ir juos išanalizuokite pagal moterų ir vyrų kalbai būdingus bruožus. Kitame šios užduoties etape, pasirinkite komentarus, kurių autorių tapatybės nustatyti iš vardo neįmanoma ir tekste nėra užuominų apie lytį, pagal tuos pačius moterų ir vyrų kalbos bruožus atlikite analizę. Įvertinkite ar

moterų ir vyrų kalba skiriasi būtent pagal tuos bruožus. Kaip Jūs manote ar moterų ir vyrų kalbos panašumams įtakos gali turėti virtuali terpė?

Rekomenduojama literatūra papildomam skaitymui:

1. IVY, D.K.; BACKLUND, Ph. (2004). Genderspeak: personal effectiveness in gender communication. Boston, 437 p.
2. GAMBLE, T. K.; GAMBLE M. (2014) W. Gender communication connection. New York: Routledge, p. 56-85.
3. LAKOFFf, R.T.(1990). Talking power : the politics of language. New York, 324 p.
4. SPENDER, D. (1990). Man Maid Language. London, 250 p.
5. TANNEN, D. (1991). You just don't understand: women and man in conversation. New York, 330 p.
6. ECKERT, P.; McCONNELL, G.S. (2003). Language and Gender. Cambridge, 366 p.
7. SPEERS S.A. (2005). Gender talk: feminism, discourse and conversation analysis. London, 237 p.
8. IVANAUSKIENĖ, F.; ŠIDLAUSKIENĖ, V. (2008). Lytis, ugdymas, socialinė aplinka. Šiauliai, 96 p.
9. Language and gender: a reader (2001). Ed. by Jennifer Coates. Oxford, 518 p.
10. STEWART, L.P.; COOPER, P.J.; STEWART, A.D.; FRIEDLEY, S. A. (1996). Communication and gender. Boston, p. 43-70.
11. BORISOFF, D.; MERRILL, L. (1998). The power to communicate: gender differences as barriers. Illinois, p. 19-50.
12. Sex differences and similarities in communication: critical essays and empirical investigations of sex and gender in interaction (1998). Ed. by D.J.Canary, K.Dindia. London, p. 127-154.

4 skyrius. Nežodinė komunikacija lyties aspektu

Nežodinė komunikacija yra svarbi kiekvienos komunikacinės sąveikos dalis. Tyrimai rodo, kad žodžiu perduodame tik 7 proc. informacijos, 55 proc. informacijos perduodama kūno kalba, o likę 38 proc. informacijos yra perduodami per kontekstą ir aplinką. Suprasdami kitų siunčiamus nežodinius ženklus galime geriau pažinti ir kitus, ir save. Šiame skyriuje išnagrinėsime lyčių komunikacijos panašumus ir skirtumus analizuodami kūno kalbą, akių kontaktą, erdvės valdymą, lytėjimą ir kt. nežodinės komunikacijos išraiškas. Kaip žodinę taip ir nežodinę komunikaciją moterys ir vyrai suvokia ir išreiškia skirtingai. Nežodiniai lyčių skirtumai yra didesni už kitus jų skirtumus (kognityvinius gebėjimus, pažiūras, asmenybę, kitą socialinį elgesį). Skirtinga lyčių socializacija sąlygoja ir skirtingą nežodinę komunikaciją. Be socializacijos įtakos žodiniams ir nežodiniams pranešimams įtakos turi ir kultūra, apibrėždama koks elgesys yra tinkamas moterims ir vyrams.

Mums įdomu sužinoti žmogaus lytį, pvz., jei draugams gimė kūdikis, klausiamo – mergaitė ar berniukas. Žmogaus lytį dažniausiai galime identifikuoti ne tik pagal biologinius kriterijus, bet ir pagal nežodinės išraiškos formas, pvz., papuošalus, balso tembrą, gestus, eiseną ir kt.

Nežodinė komunikacija atlieka 3 pagrindines funkcijas:

- Papildo žodinę komunikaciją.
- Reguliuoja komunikacinę sąveiką - individai naudoja kūno kalbą, akių kontaktą, balso intonacijas, norėdami parodyti kitiems, ką nori pasakyti ar pasakyti, kas jie yra kalbėdami.
- Sukuria santykių reikšmės lygį. Svarbiausia nežodinės komunikacijos funkcija yra perteikti santykių reikšmės lygį ir apibrėžti santykius tarp komunikatorių.

Mokslininkai (Wood, 2015) identifikavo žodinės ir nežodinės komunikacijos sąveikos aspektus:

- nežodinė komunikacija pakartoja tai, kas buvo pasakyta žodžiais.
- nežodinė komunikacija prieštarauja žodinei komunikacijai.
- nežodinė komunikacija pakeičia žodinę komunikaciją.
- nežodinė komunikacija išryškina, pabrėžia žodinę komunikaciją.
- nežodinė komunikacija teikia informaciją apie abipusį ryšį.

Kaip teigia A.Sallinen-Kuparinen, nežodinė komunikacija yra santykių kalba¹. Išskiriamos trys pagrindinės santykių lygių dimensijos, kurios siejamos su nežodine elgsena:

- reagavimas, kuris apima intonaciją, akių kontaktą ir rūpestingą kūno pozą, kurie išreiškia

¹ WOOD, p. 130

domėjimąsi ar įsitraukimą į komunikacinę sąveiką;

- mėgimas (angl. *liking*) - nežodinis elgesys taip pat parodo ar mes mėgstame ar nemėgstame kitus asmenis. Nežodinės užuominos tokios kaip balso šiltumas, atstumas, lytėjimas ar akių kontakto išlaikymas parodo mūsų požiūrį į kitus;
- jėga, kuri komunikacinėje sąveikoje apima pokalbio valdymą, pertraukimus, tai galima padaryti pasitelkus balso galimybes, lytėjimą, erdvės išlaikymą.

Kiekviena iš šių dimensijų turi tiesiogines sąsajas su lytimi, t.y. kiekvienoje iš išvardintų dimensijų galime įžvelgti akivaizdžius lyčių komunikacinės elgsenos skirtumus.

Yra išskiriamos keturios pagrindinės nežodinės komunikacijos sritys, kurias nagrinėja:

- Kinesika (angl. k. *kinesics*) arba kinezė – mokslo sritis, nagrinėjanti kūno judesius (gestus, veido išraišką, laikyseną ir kt.)
- Akių kontaktas, žvilgsnis (angl. k. *oculesics*) – mokslo sritis, nagrinėjanti akių kontaktą, žvilgsnį.
- Haptika (angl. k. *haptics*) – mokslo sritis nagrinėjanti prisilietimus, lytėjimą ir jų naudojimą.
- Proksemika (angl. k. *proxemics*) - mokslo sritis nagrinėjanti asmeninės erdvės valdymą.

Šios sritys neapima visų galimų nežodinės komunikacijos kodų, tačiau atspindi pačius svarbiausius. Vieni mokslininkai (Knapp, 1980) akcentuoja konteksto (aplinkos) svarbą, kiti (Burgonn, Buller, Woodall, 1989) reikšmę suteikia laikui (chronemikai), dar kiti (Malandro, Barker, 1989) prie nežodinės komunikacijos priskiria skonį ir kvapą, kurie taip pat perduoda tam tikrą informaciją ir palengvina komunikacinę sąveiką.

Toliau analizuosime paminėtas nežodinės komunikacijos sritis lyties aspektu. Kūno judesius, veido išraišką ir gestus analizuoja mokslo sritis **kinesika arba kinezė**. Kūno poza, veido išraiška atskleidžia nepasakomas vidines mintis, požiūrius, emocijas. Kūno kalbos pagalba galima interpretuoti tikrą žodžių reikšmę, kai žodžiai prieštarauja fiziniams veiksams. Jei komunikacinės sąveikos metu individams kyla įtarimų, kad šioje sąveikoje yra kažkas ne taip, jie dėmesį kreipia į kūno kalbą, kuri niekada nemeluoja, yra instinktyvi, atsiranda be praktikos ar treniruočių.

Lyčių kūno kalbos skirtumai pradeda išryškėti kūdikiams pradėjus vaikščioti ir susiformuoja ikimokykliniame amžiuje, o lytims būdingo kūno elgsio vaikai išmoksta per žaidimus. Mergaičių žaidimai vysto tarpasmeninius santykius, o berniukų – fizinį aktyvumą.

Kuomet sakome, kad žmogus yra jautrus ir turi intuiciją, tai reiškia, kad jis/ji moka „skaityti“ nežodinius ženklus ir juos lyginti su žodiniais. Moterys paprastai šiuo atžvilgiu yra „jautresnės“ už vyrus, todėl ši jų savybė vadinama „moteriška intuicija“. Šią intuiciją ypatingai gerai išvysčiusios moterys, auginančios mažus vaikus, kadangi pirmais vaiko gyvenimo metais mama su juo bendrauja būtent nežodiniais ženklais, pvz., mama iš vaiko elgsenos supranta jo poreikius ir pan.

Gestai ir jų skirtumai tarp lyčių komunikacijos procese taip pat yra labai akivaizdūs (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. Moterų ir vyrų gestų naudojimo skirtumai

Moterų gestai	Vyrų gestai
Moterys vartoja mažiau gestų nei vyrai, bendraudamos su kitomis moterimis ir daugiau gestų bendraudamos su vyrais.	Vyrai vartoja tiek pat gestų nepriklausomai su kokios lyties partneriu bendrauja.
Moterys reikšdamos emocijas dažniau ploja rankomis nei vyrai	Vyrai daugiau gestikuliuoja ir viena, ir abejomis rankomis
Moterys žaidžia plaukais ar drabužiais, laiko rankas ant kelių dažniau nei vyrai.	Vyrai plačiai mosuoja rankomis, mankština rankas, rankų pagalba atsikelia nuo kėdės dažniau nei moterys.

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad gestai ir jų reikšmės, kaip ir kitos nežodinės komunikacijos išraiškos ne visada gali turėti tą pačią reikšmę arba gali nesiskirti lyginant moterų ir vyrų kūno kalbos išraiškas, todėl darant apibendrinimus ir išvadas reikia atsižvelgti į aplinkos, konteksto ir kitų veiksnių įtaką.

Veido išraiška atlieka įvairias funkcijas. Ji užtikrina grįžtamąjį ryšį su kalbėtoju, išreiškia emocijas, demonstruoja atsakingumą, susidomėjimą, pyktį, išgąstį ir kt. Šypsena yra viena iš specifinių veido išraiškų. Žmonėms, kurie dažniau šypsosi, priskiriama daugiau teigiamų charakteristikų, kurios apima intelektą, patrauklias asmenines savybes ar tiesiog buvimą maloniu žmogumi. Šypsojimas gali turėti ir socialinę motyvaciją, kuri taip pat priklauso nuo socialinio sluoksnio ir kultūros. Pastebėta, kad žemesnės socialinės klasės moterys, motinos šeimose šypsosi mažiau nei vidutinės klasės šeimose. Tačiau suaugusios moterys šypsosi daugiau, nei suaugę vyrai (Pearson, 1991). Moterims šypsena yra sąveikos priemonė, jos dažniau nei vyrai šypsena atsako į šypseną, nes vyrai linkę slėpti tai, ką jaučia ir yra linkę kalbėti be šypsenos, t.y. be emocijų.

Vaikai suvokia skirtumus moterų ir vyrų šypsojimosi dažnume. Vaikai labai gerai sugeba nusakyti tėvų (vyrų) šypsenos reikšmę, tačiau nusakyti šiuos veiksmus motinų atžvilgiu jiems yra sunku, nes

mamos dažniau šypsosi ir šypsena išreiškia įvairesnius jausmus. Moterų ir vyrų šypsojimosi skirtumai pateikti 8 lentelėje.

8 lentelė. Veido išraiškos ir šypsenos skirtumai tarp moterų ir vyrų

Moterų veido išraiška	Vyrų veido išraiška
Moterų veidas yra išraiškingesnis	Vyrai mažiau išraiškingi
Moterys geriau perteikia emocijas	Vyrai emocijų veido išraiška neparodo
Moterys puikiai įsimena išraiškas	Vyrai neatsimena veido išraiškų
Moterys šypsosi dažniau nei vyrai	Vyrai šypsosi mažiau
Moterys linkusios atsakyti šypsena į šypseną	Vyrai daug rečiau į šypseną atsako šypsena
Moterys, kurios šypsosi yra daug patrauklesnės kitiems	Besišypsantys vyrai nėra patrauklesni kitiems

Okulesika (akių kontaktas, žvilgsnis). Dažniausiai akių kontaktas parodo dėmesį ir susidomėjimą, tačiau gali parodyti ir pyktį ir kitus jausmus, priklausomai nuo konteksto ir kitų nežodinių ypatybių. Akių kontaktas taip pat gali pabrėžti galią ir statusą. Moterys bendraudamos su moterimis akių kontaktu parodo palaikymą, priėmimą, vyrai skirtingai nei moterys, bendraudami su vyrais žvilgsniu nerodo pašnekovo palaikymo. Taip pat pastebėta, kad moterys savo susidomėjimą parodo ilgesniu žvilgsnio išlaikymu, nei vyrai. Kalbant apie lyčių skirtumus kontaktuojant akimis, pastebėta, kad įvairaus amžiaus moterys pokalbio metu dažniau kontaktuoja akimis nei vyrai (Pearson, 1991). Moterų ir vyrų akių kontakto skirtumai pateikti 9 lentelėje.

9 lentelė. Moterų ir vyrų skirtumai kontaktuojant akimis

Moterų skirtumai	Vyrų skirtumai
Kontaktuoja akimis daugiau nei vyrai.	Vyrai mažiau kontaktuoja akimis.
Trokšta daugiau abipusių kontaktų akimis nei vyrai.	Vengia akių kontakto.
Stengiasi išvengti įdėmaus žvilgsnio.	Vyrai trokšta įdėmių žvilgsnių.
Pirmos nukreipia žvilgsnį nuo pradinio įdėmaus žvilgsnio.	Ilgiau išlaiko įdėmų žvilgsnį.
Retai žiūri įdėmiai	Įdėmiai žiūri rodydami savo jėgą ir statusą

Haptika arba lytėjimo komunikacija. Lytėjimas apima įvairius veiksmus: draugišką rankos paspaudimą, pamojavimus, paplekšnojimus per petį ir pan. Įvairiuose kontekstuose (darbo aplinka, kavinė, vadovo kabinetas) kūno kalbos raiška gali būti traktuojama skirtingai, o ypač kalbant apie lytėjimą. Skirtingose aplinkose ir skirtinguose kontekstuose lytėjimas gali perteikti skirtingą informaciją. Lytėjimas gali būti pozityvus ir negatyvus. Iš pozityviosios pusės lytėjimas yra svarbus ir

būtinai žmogaus augimui ir vystymuisi nuo pat gimimo. Dauguma atliktų tyrimų parodė, kad vaikai, kurie buvo nepakankamai liečiami, suaugę gali turėti kalbos sutrikimų, odos ligų (Pearson, 1991).

Vaikai dar vaikystėje išmoka skirtingo elgesio, pvz., mergaitės žaisdamos lytėjimą naudoja išreikšti rūpinimuisi, globai – glosto lėles, jas supa; tuo tarpu berniukai lytėjimo išmoka užsiimdami veikla, kuri moko parodyti savo statusą ir jėgą – jie stumdosi, eina imtynių, pešasi, siautėja. Berniukai demonstruodami fizinę jėgą išmoka pasiekti savo statusą, o mergaitės lytėjimu palaiko santykius su kitais. Be abejo yra vaikų, kurie elgiasi priešingai jų lyčiai, todėl sulaukia pastabų ir paskatinių elgtis taip kaip pridera jų lyčiai. Mergaitė, kurios elgesys neatitinka tipiško mergaitiško elgesio gali būti vadinama nutrūktgalve, o berniukas – ištižėliu.

Suaugę žmonės jau žino, kad lytėjimas su skirtingos lyties asmenimis bus skirtingas ir turės skirtingas reikšmes. Vyrų vengia liesti vieni kitus, tuo tarpu moterys lytėdamos viena kitą išreiškia draugystę, rūpinimąsi.

Lytėjimas traktuojamas pozityviai kai kalbama apie intymųjį kontekstą. Šiame kontekste lytėjimas bus abipusis, rodys solidarumą, vieningumą tarp lygių asmenų ir bus suvokiamas kaip stiprus draugystės ar meilės ryšys. Tyrimai rodo, kad moterys yra labiau linkusios abipusiam lytėjimui nei vyrai, jos dažniau liečia ir nori būti liečiamos dažniau nei vyrai (Wood, 2015).

Lytėjimas traktuojamas negatyviai, kai jis pasireiškia vienašališkai. Jei vienas asmuo liečia kito kūną, o pirmasis tam priešinasi, lytėjimas tampa nepageidaujamu. Šiuo atveju jis traktuojamas, kaip intervencija į kito asmens erdvę ir kūną. Tai yra vadinama seksualiniu priekabiavimu. (Plačiau apie seksualinį priekabiavimą skaitykite 7 skyriuje Negatyvi komunikacija lyties aspektu).

Mokslininkai teigia, kad lytėjimas demonstruoja skirtingą statusą bei jėgą, todėl skiriasi jo pobūdis ir tikslai. Bendrai lytėjimas yra suvokiamas kaip moteriškas elgesys ir moterys dažniau inicijuoja lytėjimą nei vyrai. Vyrų lytėjimą traktuoja kaip jų lyčiai nebūdingą elgesį.

Komunikacijai tarp individų yra svarbi erdvė, teritorija, atstumas. Šią sritį analizuoja mokslo sritis **proksemika**. Lyčių nežodinės komunikacijos procese analizuojama kaip moterys ir vyrai naudoja erdvę, kurią sąmoningai ar nesąmoningai bando išlaikyti tarp savęs ir kitų bei teritoriškumas, kuris yra apibrėžiamas kaip mūsų poreikis sukurti ir išlaikyti erdvę patiems sau. Kiekvieno žmogaus erdvė yra individuali, turi tam tikras normas, yra susijusi su jų poreikiais. Mokslininkai tyrinėję lyčių erdvės poreikius išskiria šiuos skirtumus (žr. 10 lentelę).

10 lentelė. Moterų ir vyrų asmeninės erdvės naudojimo skirtumai

Moterų asmeninė erdvė	Vyrų asmeninė erdvė
Moterų asmeninė erdvė ir teritorija yra siauresnė	Vyrams reikia daugiau asmeninės erdvės ir teritorijos
Linkusios prisitarti prie kitų labiau	Labiau linkę įsiveržti į kito asmens asmeninę erdvę, ypač moterų
Teikia pirmenybę bendravimui greta	Teikia pirmenybę pokalbiui veidas į veidą
Moterys laikosi atokiau nuo žmonių, kurie kalba garsiai	Vyrai laikosi tokios pačios distancijos nepriklausomai nuo to ar žmogus kalba tyliai ar garsiai
Moterys bendraudamos priartėja prie pašnekovo arčiau	Vyrai bendrauja per atstumą
Savimi pasitikinčios moterys bendraudamos priartėja arčiau, nei mažiau savimi pasitikinčios moterys ir daug arčiau nei vyrai	Savimi pasitikintys vyrai bendraudami labiau priartėja prie pašnekovo, nei mažiau savimi pasitikintys vyrai, bet ne taip arti kaip savimi pasitikinčios moterys
Moterų draugiškumas ir statusas nepriklauso nuo erdvės dydžio	Žemo statuso vyrams reikia daugiau erdvės.

Reikia atkreipti dėmesį, kad erdvės valdymas ir naudojimas taip pat yra susijęs su kultūra. Erdvė ir atstumas taip pat kaip ir kitos nežodinės komunikacijos išraiškos parodo statusą ir dominavimą. Erdvės poreikiui ir atstumui įtakos turi socializacijos procesas, kadangi mergaitės žaisdamos yra orientuotos į santykių kūrimą, o jie paprastai kuriame glaudžioje aplinkoje, tai suaugę moterys jaučia mažesnės erdvės poreikį. Moterims nepatinka, kai jų erdvė yra pažeidžiama iš šono, nes jos teikia pirmenybę komunikacijai greta, o vyrai reaguoja neigiamai, kai į jų erdvę braunamasi iš priekio, nes jei teikia pirmenybę komunikacijai veidas į veidą (Gamble, Gamble, 2014).

Kitos nežodinės komunikacijos sritys, kuriose taip pat aptinkami skirtumai tarp moterų ir vyrų komunikacinio elgesio yra parakalba, kuri apima: balso kokybę, loginį kirtį, vokalizacijas; chronemika (veiklų planavimas laike); koloristika (spalvų mokslas); kvapai. Šiose srityse taip pat yra stebimi lyčių skirtumai, tačiau jų neanalizuosime, nes paminėtos sritys nėra tokios svarbios kaip jau išnagrinėtos sritys.

Dirbtinė komunikacija (artefaktai). Ši komunikacijos forma apima materialius daiktus, dalykus, t.y. plaukų stilių, drabužius, papuošalus, kosmetiką. Artefaktai leidžia kitiems nusakyti mūsų amžių, statusą, vaidmenį, vertybes, gyvenimo būdą, profesiją, tautybę, socialinę klasę, lygiai taip pat ir mūsų lytį. Apranga, aksesuarai išreiškia žmogaus priklausymą tam tikrai grupei. Mes galime bandyti atkreipti

dėmesį į save per drabužius. Su artefaktais kūdikiai susiduria nuo pat gimimo (skirtingos spalvos, skirtingi žaislai ir kt.), kurie dažniausiai atspindi stereotipinį požiūrį į lytis ir jiems priskiriamus vaidmenis. Tačiau reikia nepamiršti, kad artefaktai naudojami perteikti ir sustiprinti moteriškumui ir vyriškumui gali būti nulemti kultūros ir konteksto (Borisoff, Chesebro, 2011). Daiktai kuriuos turime ir naudojame gali nebūtinai būti susiję su moteriškumu ir vyriškumu, jie gali tiesiog rodyti priklausymą taip tikrai socialiniai grupei, pvz., studentai (merginos ir vaikinai) universiteto aplinkoje gali išsiskirti kuprinių dėvėjimų ir knygomis ir pagal tai galėsime juos priskirti grupei – studentai. Tačiau ir universiteto studentų tarpe atrasime artefaktų, kurie pabrėžia jų moteriškumą ir vyriškumą.

Artefaktai gali perduoti stereotipines lyčių charakteristikas, pvz., rožinė ir melsva spalva berniukams ir mergaitėms (Gamble ir Gamble, 2014). Artefaktai parodo ko visuomenė tikisi iš moterų ir vyrų ir kaip turi elgtis moterys ir vyrai (apie tai jau kalbėjome analizuodami socializacijos proceso agentus).

Lytis atsispindi ir nežodinėse užuominose. Moterys geriau sugeba išreikšti save nežodinės išraiškos formomis ir geriau iššifruoja kitų nežodines išraiškas nei vyrai; šie skirtumai atsiranda vaikystėje ir tęsiasi žmogui suaugus. Didelę įtaką nežodinės komunikacijos procesui daro stereotipai bei socializacijos proceso skirtumai. Berniukų ir vyrų nežodinis elgesys atitinka tai, ko tikimasi iš jų lyties – nepriklausomybės ir dominavimo. Mergaičių ir moterų nežodinis elgesys atspindi – priklausomybę ir paklusnumą. Kadangi stereotipinio nežodinio elgesio yra išmokstama, moterys ir vyrai gali laužyti nusistovėjusius stereotipus ir atrasti naujus kontekstą atitinkančius elgesio modelius ir sustiprinti savo komunikacinius gebėjimus.

Vyrai ir moterys turi tas pačias galimybes kūno kalbai atskleisti, bet išreiškia ją skirtingais būdais, kadangi kiekvienas jų linkęs telkti dėmesį į skirtingas nežodinio bendravimo sritis. Nepaisant to, kiekvienas gali išmokti kūno kalbos, tačiau tai reikalauja papildomo įdirbio. Moterys labiau teikia pirmenybę nežodiniam bendravimui nei vyrai. Jos nežodinę komunikaciją naudoja asmeniniams ryšiams palaikyti, tuo tarpu vyrų komunikacija atitinka elgesį, kuris asocijuojasi su jėga ir dominavimu.

Reikia pastebėti, kad analizuojant moterų ir vyrų tiek žodinę, tiek nežodinę komunikaciją, nereikia įvardintų skirtumų ir teiginių vertinti kaip universalių ir tinkančių visoms moterims ir visiems vyrams. Rekomenduojama atsižvelgti į situaciją, kontekstą, kultūrinius skirtumus, amžių, padėtų visuomenėje, išsilavinimą ir kitus veiksnius, kurie gali turėti įtakos kitokiai komunikacinei elgsenai ir nepatvirtinti čia pateiktų skirtumų bei teiginių.

Klausimai pasikartojimui:

1. Kokias funkcijas atlieka nežodinė komunikacija?
2. Kokios yra 4 pagrindinės nežodinės komunikacijos sritys? Jas trumpai apibūdinkite.
3. Kas lemia moterų ir vyrų nežodinės komunikacijos skirtumus?
4. Koks yra ryšys tarp lyties, asmeninės erdvės ir statuso?
5. Kieno, moterų ar vyrų, komunikacija yra geresnė?
6. Ar mokymosi medžiagoje identifikuoti lyčių komunikacijos skirtumai priklauso tik nuo lyties? Savo atsakymą pagrįskite.
7. Kodėl reikia žinoti lyčių komunikacijos skirtumus?

1 UŽDUOTIS

Išbraukite nereikalingus žodžius iš pateiktų teiginių:

1. Moterų / vyrų veido išraiška yra išraiškingesnė nei moterų / vyrų.
2. Moterys / vyrai šypsosi dažniau nei moterys / vyrai.
3. Moterys / vyrai slepia savo emocijas.
4. Moterys / vyrai geriau interpretuoja kitų žmonių veido išraiškas.
5. Moterys / vyrai dažniau liečia kitus nei moterys / vyrai.
6. Moterys / vyrai turi geresnę intuiciją, nes geba derinti žodines ir nežodines išraiškas.
7. Moterys / vyrai naudoja daugiau gestų komunikacinių sąveikų metu nei moterys / vyrai.
8. Moterims / vyrams reikia didesnės erdvės ir atstumo nei moterims / vyrams.
9. Moterys / vyrai dažniau kontaktuoja akimis nei moterys / vyrai.
10. Moterys / vyrai naudoja gestų tiek pat, nepriklausomai nuo to su kokios lyties partneriu komunikuoja.

2 UŽDUOTIS. Praktinis nežodinės komunikacijos formų panaudojimas:

Pateiktoje lentelėje išskirtos 9 nežodinės komunikacijos formos. Atlikite Jums artimos aplinkos stebėjimą (darbo kolegų ar bendramokslų) ir identifikuokite kurias iš čia pateiktų formų dažniausiai naudoja moterys ir vyrai. Identifikuokite bruožus būdingus moterims ir vyrams. Aptarkite rezultatus su kolegomis grupėse ir pateikite bendras stebėjimo išvadas. Lygiai taip pat galite atlikti savistabą ir palyginti rezultatus su kitų asmenų stebėjimo rezultatais.

Nežodinės komunikacijos formos	Būdinga (moterims, vyrams)
Balso tonas, tembras, kalbėjimo greitis, artikuliacija	
Lytėjimas	
Akių kontaktas	
Kvapai	
Erdvė	
Gestai, kūno poza	
Artefaktai	
Spalvos	
Laiko suvokimas (punktualumas)	

Rekomenduojama literatūra papildomam skaitymui:

1. GAMBLE, T. K.; GAMBLE M. (2014) W. Gender communication connection. New York: Routledge, p. 85-126.
2. WOOD, J. (2015). Gendered lives: communication, gender and culture. Belmont, p. 129-147.
3. PEARSON, J. C.(1991). Gender and communication. Dubuque, 1991, p. 128-159.
4. Sex differences and similarities in communication: critical essays and empirical investigations of sex and gender in interaction (1998). Ed. by D.J.Canary, K.Dindia, London, p. 155-178.
5. STEWART, L.P.; COOPER P.J.; STEWART, A.D.; FRIEDLEY, S.A. (1996). Communication and gender. Boston, p. 71-96.
6. BATE B. (1988). Communication and the sexes. Cambridge, p. 52-75.
7. BORISOFF D., MERRILL L. (1998). The power to communicate: gender differences as Barriers. Illinois, p. 51-68.

5 skyrius. Lyčių komunikacija organizacijoje

Sunku įsivaizduoti organizaciją, kurioje jos nariai vienokiu ar kitokiu būdu nebendrautų, nesikeistų informacija – darbuotojai su vadovais, bendradarbiais, klientais. Socialinių kontaktų įvairovė asmens gali būti ne iki galo suvokta, tačiau poreikis palaikyti kontaktus yra žmogaus, t.y. socialios būtybės poreikis (Vveinhardt, Almintaitė, 2008). Šiandieninėse organizacijose lytis yra suvokiama kaip sudedamoji organizacijos bei organizacinės kultūros dalis. Analizuojant lyčių komunikacijos organizacijoje aspektus, reikia atkreipti dėmesį į kultūrinių vertybių įtaką individų komunikatinei sąveikai, nes skirtinga kultūrinė patirtis, lygiai taip pat kaip ir asmeninės savybės lemia žmogaus elgesį bei komunikaciją. Tradicinėje organizacijoje, kurioje vyrauja hierarchiniai santykiai, svarbus statusas, akcentuojama griežta hierarchija, konkurencija, akivaizdi vyrų artimesnių vertybių samplaika. Šiuolaikinė organizacija, kurioje vertinamas bendradarbiavimas, atvira komunikacija, lanksti struktūra yra palankesnė moterims.

Tai, kad lytis yra integrali organizacinių procesų dalis rodo mokslininkų bandymai apibrėžti požiūrius į lytį organizacijoje. Ollilainen išanalizavo ir susistemino požiūrius į lytį organizacijoje bei išskyrė šias lyties sampratas:

- *Lytis kaip socialinė institucija*, kuri sukuria būdus ar modelius, ko tikimasi iš individų, nustato kasdienes socialinius procesus (Acker, 1990). Lytis susijusi ne tik su kokybiniais skirtumais tarp moterų ir vyrų, bet ir su kiekybiniais jėgos skirtumais, kurie pabrėžia socialinius moterų ir vyrų santykius. Martin (2004) išskyrė pagrindinius kriterijus, kurie padeda tiksliau atskleisti lyties kaip socialinės institucijos sampratą:
 - lytis - charakterizuojama kaip grupė;
 - egzistuoja laike ir erdvėje;
 - apima skirtingas socialines praktikas;
 - formuoja ir palengvina elgesį;
 - apima lūkesčius, taisykles, normas;
 - yra kuriama ir perkuriama;
 - turi kultūros ir elgesio elementus kaip tapatybę;
 - gali visą laiką kisti;
 - susijusi su jėga, statusu, dominavimu.

- *Lytis kaip tapatybė (moteriškumas ir vyriškumas)*. Šio požiūrio šalininkai (Collins, Hearn, 1994; Cheng, 1995; Connell, 2005) lytį traktuoja kaip tapatumą, analizuojama kaip lyties tapatybė ir, ypač vyriškoji tapatybė, yra konstruojama organizacijoje ir vystoma jos procesuose, struktūroje. Nagrinėjama kaip organizacija kuria ir perkuria vyrišką tapatybę ir kas atsitinka kai organizacija primeta vyrui (ir moteriai, kuri siekia pripažinimo organizacijoje) hegemoninį vyriškumą*, kuris išryškina autoritarizmą, paternalizmą, karjerizmą organizacijoje. Vyriškumas organizacijoje yra labiau vertinamas nei moteriškumas.
- *Lytis kaip santykiai, ryšys (angl. relation)*. Šio požiūrio esmė – mišrių lyčių grupės konstruoja ir demonstruoja savo lyties santykius konkrečiose situacijose organizacijoje. Moterys ir vyrai kartu dirbdami organizacijos komandose įvairiais būdais kuria socialinės lyties suvokimą, kurį papildo tai lyčiai tinkamas elgesys. Lyties konstravimas vyksta organizacijos procesuose, praktikoje, įvaizdžiuose, ideologijoje ir per jėgos pasiskirstymą darbo komandose (Acker, 1998).
- *Lytis kaip organizacinis procesas*. Su lytimi susiję procesai ir praktika gali būti atviri ir akivaizdūs, pvz., vadovas konkrečią užduotį paskiria tik moteriai, arba tik vyrui. Kita vertus, lytis gali būti giliai užslėpta organizaciniuose procesuose ir priimami sprendimai gali neturėti nieko bendro su lytimi. Procesai, kurie yra susiję su lytimi organizacijoje, apima:
 - darbo modelius, darbo užmokestį, hierarchiją, jėgą, pavaldumą;
 - simbolių, įvaizdžių, metaforų kūrimą, kurie pateisina organizacinį lyčių pasidalijimą;
 - sąveiką tarp moterų ir vyrų, tarp vyrų, tarp moterų;
 - kaip individai suvokia organizacijos lyčių struktūrą, galimybes, poreikį atitinkantį lytims tinkamą elgesį ir požiūrį.

Aptartos lyties sampratos organizacijoje identifikuoja praktiškai egzistuojančius, specifinius organizacinius procesus, kurie kuria ir perkuria socialinius lyčių santykius. Organizacijoje gali vyrauti tiek visos išvardintos lyties sampratos, tiek pavieniai šių sampratų elementai. Tačiau dvi pirmosios sampratos yra atspirties taškas, kurias galima papildyti kitomis sampratomis ar tų sampratų

* Hegemoninis vyriškumas – tai lytinės praktikos konfigūracija, pateisinti patriarchatą, kuris garantuoja dominuojančią vyrų padėtį ir moterų subordinaciją (pagal R.Connell)

elementais. Tai rodo, kad lyties samprata organizacijoje yra kompleksinis procesas, kuriam didelę įtaką turi ir kultūrinis organizacijos kontekstas.

5.1. Organizacinės kultūros ir lyties santykis

Organizacinė kultūra – simboliai, vertybės, jos narių elgesio modeliai, kurie pasireiškia per organizacijos kilnę, fizinius artefaktus, lyties suvokimą, vadovavimo stilių, komunikaciją ir kalbą, darbo ideologiją, socializacijos procesą, laiko valdymą, vadybos stilių, darbo struktūrą, darbo filosofiją. Išvardinti elementai rodo, kad organizacijos kultūra nėra neutrali, o ją formuojantys elementai turi tiesioginį arba netiesioginį poveikį socialinei lyčiai. Lygių galimybių įgyvendinimas gali būti lyčių suvokimo organizacijoje indikatorius (Rutherford, 1999). Tačiau lyčių suvokimas organizacijoje galimas ir be lygių galimybių principų įgyvendinimo, tokį požiūrį gali formuoti moterys ir vyrai, dirbantys organizacijoje: vieša, neužslėpta parama moterims organizacijoje, moterų ir vyrų požiūris į moteris vadoves ir pan.

Mokslininkai analizavę organizacines kultūras išskyrė įvairius kultūrų tipus. Harrison (1992) išskyrė jėgos, vaidmenų, tikslų ir asmenybių kultūras. G. Hofstede kultūras suskirstė pagal tam tikrus bruožus: galios/valdžios distancija, neapibrėžtumo vengimo dimensija, individualizmo ir kolektyvizmo dimensija, vyriškumo ir moteriškumo dimensija. Hofstede (1998) teigia, kad skirtumai tarp organizacijos praktikos, papročių, įpročių gali būti vertinami kaip visiškos priešybės:

- Orientuotos į procesus ir orientuotos į rezultatą.
- Orientuotos į darbuotojus ir orientuotos į darbą.
- Ribotumas prieš profesionalumą.
- Atviros ir uždaros komunikacijos sistemos.
- Laisvė ir kontrolė.
- Normatyvinės ir pragmatiškosios.

Hofstede identifikuotos organizacijos kultūros elementų priešybės turi labai aiškias sąsajas su lytimis: akivaizdu, kad vienoje kultūroje geriau jaučiasi moterys, kitose – vyrai. Vyriškos kultūros pasižymi dominavimu, jėga ir orientacija į rezultatus. Moteriškosios - koncentruojasi į tarpasmeninius santykius ir yra orientuotos į procesus. Kiekvieną iš šių priešybių galima analizuoti per lyties prizmę.

Organizacija neegzistuoja vakuume, jos kultūra yra veikiamą daugybės aspektų ar veiksmų. Rutherford (1999) sukūrė modelį, kuris parodo su lytimi susijusius organizacijos kultūros elementus (žr. 3 pav.).

3 pav. Su lytimi susijusi organizacijos kultūros elementai pagal S. Rutherford, papildyta autorės

Fiziniai artefaktai ir biuro išdėstymas taip pat byloja apie organizacijos kultūrą, pvz., tikėtina, kad tinkamai parinkti ir išdėstyti gėlės ar paveikslai turės teigiamą poveikį darbuotojams jų darbo aplinkoje. Aprangos kodas, ypač institucijose, kuriose privalu nešioti uniformą, kartais yra nepalankus moterims, pvz., policininkų uniformos standartas yra skirtas vyrams, todėl tikėtina, kad vyriško stiliaus uniformą dėvinti moteris nesijaus gerai. Artefaktai susiję ne tik su biuro išdėstymu ir aprangos kodu, bet ir automobilių parkavimo vietomis ir požiūriu į saugumą naktį dirbančioms moterims; mini virtuvių, kurios mūsų visuomenėje yra aktualesnės moterims nei vyrams, įrengimu. Čia pateikta tik keletas pavyzdžių, iliustruojančių akivaizdų artefaktų ir lyties santykį, o artefaktų, susijusių su lytimi, yra daugiau.

Organizacijos politika kaip organizacinės kultūros elementas (susijęs su kitu elementu *laiko valdymas*) iš esmės yra susijusi su organizacijos vykdoma politika darbo ir šeimos įsipareigojimų derinimo srityje: lankstus darbo grafikas, darbas ne visą darbo dieną, darbas namuose, sutrumpinta darbo savaitė, ilgesnė pietų pertrauka ir pan. Šie išvardyti elementai yra aktualesni moterims, tačiau moterys lankstų darbo grafiką ir kitas darbą ir įsipareigojimus šeimai padedančias gerinti priemones, gali traktuoti kaip stabdį kilti karjeros laiptais.

Lyties ir seksualumo suvokimas yra vienas iš svarbesnių organizacinės kultūros elementų, nes požiūris į lytį daro įtaką moterims ir vyrams, dirbantiems organizacijoje. Seksualumas organizacijoje yra susijęs ne tik su biologiniais aspektais, bet ir su socialinėmis normomis. Seksualumo kultūra apibūdinama kaip veiksmas, kurie dažniausiai dominuoja iš vyrų ir yra jų kontroliuojami. Seksualumo suvokimas organizacijoje turi teigiamų ir neigiamų aspektų: seksualinis priekabiavimas, seksualinis patrauklumas kaip priemonė, didinanti įsidarbinimo galimybes, seksualumas kaip santykis su identitetu (pvz., seksualūs juokeliai, anekdotai kaip būdas parodyti savo identitetą).

Vienas iš neigiamų aspektų, susijusių su lyties ir seksualumo suvokimu, yra seksualinis priekabiavimas, kuris yra diskriminacijos dėl lyties forma ir vienas iš neigiamos komunikacijos būdų (apie tai plačiau 5.1 poskyryje *Negatyvi komunikacija lyties aspektu*). Seksualinio priekabiavimo kultūrinė prigimtis grindžiama patriarchaliniais santykiais ir lyčių socializacija, tačiau ir organizacinis kontekstas lemia ar seksualinis priekabiavimas bus toleruojamas ar netoleruojamas darbo aplinkoje. Teorinėje literatūroje pabrėžiami trys ryškiausi organizacijos bruožai, susiję su seksualiniu priekabiavimu (Chamberlain, Crowley, Tope, Hodson, 2008): darbuotojų jėga ir galia, darbo aplinkos kultūra (galima tapatinti su organizacine kultūra) ir lyčių sudėtis. Darbuotojų galia susijusi su asmenine pozicija, formaliomis apskundimo procedūromis ir darbo nesaugumu. Kultūrinis kontekstas ir elgesio lūkesčiai turi didelę reikšmę tarpasmeniniams santykiams organizacijoje, formuojant elgesį bei darbuotojų ir vadovybės sąveiką. Darbo grupių solidarumas ir palaikanti darbo kultūra mažina seksualinio priekabiavimo galimybes. Tiek darbuotojų galia ir organizacinė kultūra, tiek lyčių pasiskirstymas ir proporcijos gali būti prielaida seksualiniam priekabiavimui, kuris daro įtaką ir darbo rezultatams, ir psichologinei individo būsenai.

Vadovavimo stilius suprantamas kaip vadovo elgsena siekiant efektyvių veiklos procesų organizacijoje, taip pat teikia daug informacijos apie organizacinę kultūrą. Skiriami trys pagrindiniai vadovų stiliai: *autokratinis, demokratinis ir liberalusis*. Autokratinis stilius pasižymi besąlygišku vadovo autoritetu. Šio stiliaus vadovai nevertina pavaldinių savarankiškumo; jiems trūksta pagarbos pavaldinių atžvilgiu. Šis valdymo stilius ugdo nepasitikėjimą, atsainų požiūrį į darbą. Demokratinis vadovavimo stilius remiasi valdžios pasidalijimu, įtraukiant pavaldinius į valdymą ir sprendimų priėmimą (Sakalas, Šilingienė, 2000). Vadovas demokratas linkęs daugumą klausimų spręsti pasitardamas su pavaldiniais, tačiau sprendimus priima pats. Vadovui demokratui svarbu ne tiek darbo eiga, kiek rezultatai. Todėl šio stiliaus vadovas ne pats vienas kuria organizacinę kultūrą. Nurodymus savo pavaldiniams vadovas demokratas duoda pasiūlymais ir patarimais; su pavaldiniais elgiasi mandagiai, išklausančiai ir pagarbiai. Liberalusis vadovavimo stilius pasižymi minimalia vadovo kontrole, nes darbuotojas pats

sprendžia, ką ir kaip daryti. Tokio stiliaus vadovas vengia rizikuoti ar konfliktuoti; jis pasižymi silpna valia ir silpnais organizavimo gebėjimais, tačiau yra garbėtroška. Liberalus vadovas didelės įtakos kuriant organizacinę kultūrą neturės (Šimanskienė, 2002), todėl organizacijose, kuriose vadovaujama liberaliuoju stiliumi, organizacinė kultūra bus kuriama tarsi netyčia. Moterys vadovės dažniau nei vyrai vadovai vadovauja demokratiniais stiliumi (Stelter, 2002), nes moterys linkusios tartis su pavaldiniais ir bendrai pasižymi pagarba ir dėmesiu kiekvienam. Vertinant liberaliojo vadovavimo stiliaus bruožus, taip pat galima teigti, kad moterys dažniau nei vyrai naudoja šį stilių. Autokratinis vadovavimo stilius aiškiai yra būdingas vadovams vyrams. Mokslinėse įžvalgose taip pat išskiriami kiti vadovavimo stiliai, kurie išskirtinai siejami su lytimi – moteriškasis ir vyriškasis. Moteriškasis vadovavimo stilius gali būti nepatrauklus vyrams, vyriškasis – moterims, o neutralaus stiliaus nepripažins tie, kuriems vadovavimas asocijuojasi su vyrišku dominavimu ir galia.

Lyderystė. Vadovavimas ir lyderystė yra glaudžiai susijusios sąvokos, tačiau turi ir akivaizdžių skirtumų. Vadovavimas labiau rodo vadovo formalaus statuso nusakomą funkciją, o lyderystė išreiškia grupėje pripažinto žmogaus – lyderio veiklą, telkiant žmones užsibrėžtam bendros veiklos tikslui pasiekti.

Individas gali būti geras vadovas, t. y. geras organizatorius, planuotojas, tačiau gali stokoti lyderiui būdingų bruožų. Antra vertus, yra sėkmingų lyderių, gebančių motyvuoti žmones, tačiau jiems trūksta vadovui būdingų įgūdžių.

Reikia pripažinti, kad istoriškai įvairiose skirtingose visuomenėse lyderiai ir vadovai buvo vyrai. Vadovavimas ir šiandien suvokiamas kaip vyrų funkcija, o sąvoka „lyderis“ tapatinama su vyriškąja lytimi, todėl organizacijose moteris lyderė yra gana retas reiškinys. Tam turi įtakos diskriminacijos modeliai ir stereotipai (Stelter, 2002), organizacijose vyraujanti darbuotojų samdos, darbo vietų, paaukštinimo praktika (Oakley, 2000). Skirtingi moterų ir vyrų komunikavimo stiliai taip pat turi įtakos ir jiems vertinti kaip lyderiams. Burke ir Collins (2001) teigia, kad tiek moterų ir vyrų vadovavimo stilių skirtumai, tiek lyderystės tipų skirtumai yra ankstyvosios socializacijos modelių, kurie ugdo skirtingas savybes, rezultatas.

Organizacijos struktūra taip pat turi reikšmės moterų ir vyrų lyderiavimo galimybės. Tradicinėje struktūroje, kurioje vyrauja vyriškosios kultūros vertybės ir darbo stilius, konkurencingumas, pasitikėjimas savo jėgomis, informacijos kontrolė ir galia, paprastai nėra vietos moterims lyderėms. Palankesnė moterims lyderėms yra organizacija, kurioje vadovaujama iš centro, didžiausias dėmesys skiriamas darbuotojų skatinimui ir santykių kūrimui, tai labai svarbu moterims, nes jos į komunikacijos procesus stengiasi įtraukti kitus, siekia dalytis informacija. Moterys statusą ir jėgą pasiekia savo chariz-

ma ir sugebėjimą kiekvienam darbuotojui leisti pasijausti svarbiam (Pearson, 1991). Be lyčių socializacijos modelių, stereotipinių nuostatų, individualių bruožų ir įgūdžių, lyčių lyderystei turi įtakos ir organizacijos dydis, aplinka, strategija, technologijos ir kt.

Moteryų lyderystės stilius dažnai apibūdinamas kaip transformuojamasis, pagrįstas asmenine pagarba, abipusiu pasitikėjimu, vertinant visų komandos narių indėlį. Vyrų lyderystės stilius – sandorių stilius, kuriam būdinga jėga, galia, kontrolė ir autoritetas.

Aptariant lyderystės ir organizacinės kultūros sąsajas pabrėžtina, kad tiek vadovas, tiek lyderis kuria organizacinę kultūrą. Vadovo įtaka organizacinei kultūrai sustiprėja, jei jis kartu yra ir organizacijos lyderis. Vadovavimą ir lyderystę analizuojant kaip vadovams būtinų bruožų rinkinį, vadovavimo stilius neturėtų priklausyti nuo lyties. Tačiau moterys kaip vadovės ar lyderės iškyla retai, nes tam trukdo formalios ir neformalios kliūtys. Nuo vadovo požiūrio į tai, kas vyksta organizacijoje, priklauso ir socializacijos, adaptacijos ir identiškumo procesai. Šie procesai ypač svarbūs norint formuoti tinkamą organizacinę kultūrą. Lyderiai, jei jie yra nuoseklūs, modeliuoja ir reprezentuoja kultūrą beveik viskuo kuo daro (Šimanskienė, 2002). Todėl jei daugelyje organizacijų vadovai ir lyderiai yra vyrai, šiose organizacijoje vyrauja vyriškoji kultūra. Tačiau efektyviems veiklos ir komunikacijos procesams organizacijoje užtikrinti yra svarbu, kad gera lyderystė būtų suvokiama ne skirstant pagal lytį, o atsižvelgiant į asmens savybes, gebėjimus sėkmingai taikyti vadovavimo ir komunikavimo būdus bei stilius atsižvelgiant į situaciją.

Komunikacijos stiliai. Mokslinėje literatūroje galima rasti daug ir pagal įvairius kriterijus išskirtų komunikacijos stilių, pavyzdžiui, Heffner išskiria pasyvų, kategorišką ir agresyvų stilius. McCallisteris (1992), taip pat išskiria tris panašius stilius: pasyvų, agresyvų ir kategorišką. Tačiau lyčių komunikacijos stilių analizei tinkamiausi yra R. W. Nortono išskirti komunikacijos stiliai (Ibrahim, 2007):

- dominavimo stilius, kai asmuo kontroliuoja socialinę sąveiką;
- dramatiškas, kai asmuo vartoja vaizdingą kalbą;
- ginčijamasis stilius, kai asmuo mėgsta ginčytis ar bando pakeisti kitų nuomonę;
- animacinis stilius, kai asmuo demonstruoja aktyvią kūno kalbą;
- įspūdį paliekantis stilius, kai demonstruojamas toks stilius, kuris yra lengvai įsimenamas;
- laisvas stilius;
- dėmesingas stilius, kai asmuo yra įsijautęs ir atidžiai klausosi;
- atviras stilius – nuoširdus, atviras, šiek tiek tiesmukas;

- draugiškas stilius, kai asmuo patvirtina, pozityviai pripažįsta kitą asmenį;
- tikslus, aiškus – kai asmuo nori aiškaus, tikslaus komunikacijos turinio.

Išsamiau komunikacija lyties aspektu analizuojama skyriuose „Žodinė komunikacija lyties aspektu“ bei „Nežodinė komunikacija lyties aspektu“.

Neformali socializacija. Socializacija organizacijoje yra procesas, kurio metu individai įgyja požiūrius, elgesio standartus, žinias, būtinas jiems dalyvauti organizacijos gyvenime, ir padeda jaustis aktyviais organizacijos nariais. Socializacija paliečia ir naujus, ir senus organizacijos darbuotojus. Mokslininkai neskiriama socializacijos ypatumų pagal lytį, tačiau akivaizdu, kad šie ypatumai egzistuoja ir pvz., moteris, atėjusi į vyrišką kolektyvą, patirs kitokią socializaciją nei vyras, ir atvirkščiai. Tačiau dar ryškesni skirtumai tarp moterų ir vyrų yra matomi neformalios socializacijos metu. Su neformalios socializacijos neatitiktimi poreikiams organizacijoje taip pat dažniau susiduria moterys, pavyzdžiui, po darbo vykstantys vakarėliai, kuriuose moterys negali dalyvauti dėl didesnių įsipareigojimų šeimai, todėl jos tiesiogiai ir netiesiogiai yra išstumiamos iš neformalios socializacijos. Kadangi vyrai dominuoja darbo vietose, daugelis neformalių tinklų yra vyriški arba organizuojamos laisvalaikio leidimo formos yra vyriškos (pvz., medžioklė, alaus gėrimas). Darbuotojų samdos, jų paaukštinimo klausimai labai dažnai sprendžiami neformalios komunikacijos metu. Moterys yra rečiau įtraukiamos į neformalius tinklus, todėl jos įgauna mažumos statusą. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad neformali socializacija turi įtakos ir darbuotojų identifikacijai motyvacijai ir lojalumui organizacijoje. Neformali socializacija sukuria ir sustiprina vyriškumo ir moteriškumo normas organizacijoje. Neformaliai socializacijai daro įtaką organizacijoje dominuojantys lyčių vaidmenų stereotipai, kurie trukdo moterims kilti karjeros laiptais ir neįsileidžia jų į organizacinės galios tinklus.

Laiko valdymas – dar vienas organizacinės kultūros elementas. Atrodytų, kad darbo laikas yra neutralus lyties atžvilgiu, tačiau jis turi netiesioginį poveikį moterims darbo vietoje, nes paprastai moterys dažniau nei vyrai rūpinasi vaikais ir namais, o tos, kurios siekia karjeros ir joms tenka dirbti ilgesnes valandas, susiduria su dilema, derindamos įsipareigojimus šeimai ir darbui. Vyrams yra daug paprasčiau, nes jie neturi pirminės atsakomybės namuose. Rutherford (2001) teigimu, laiką analizuojant kaip išteklius, vyrai turi didesnę priėjimą nei moterys. Kalbant apie šį organizacinės kultūros elementą, organizacijos šeimos ir darbo įsipareigojimų klausimą galėtų išspręsti vykdydamos socialines iniciatyvas lygių galimybių srityje, kurdamos šeimai draugiškas darbo vietas, taikydamos darbo namuose praktiką ir panašiai.

Darbo ideologija. Ši ideologija siejama su privačiu ir viešu darbu, organizacijos kartais praktikuoja darbą namuose, o tai labai paranku moterims, turinčioms mažamečių vaikų.

Organizacijos demografija. (angl. *organizational demography*) nagrinėja žmonių sudėtį organizacijoje atsižvelgiant į jų amžių, rasę, lytį ir kt. kintamuosius. Demografinis pasiskirstymas darbo grupėje yra svarbus joje vykstantiems procesams. Stebimi pozityvūs santykiai tarp skirtingų lyčių darbuotojų ir organizacijos veiklos sėkmės, nes socialinės lyties skirtumai suteikia platesnę nuomonių įvairovę darbo aplinkoje (Frink, Robinson ir kt., 2003). Darbuotojai, turintys įvairius lytimi grįstus požiūrius, pateikia daugiau ir įvairesnių idėjų sprendimams priimti.

Lyčių proporcijos organizacijoje lemia komunikacijos tinklų, pasitenkinimo darbu, savigarbos, depresijos, stereotipizavimo, lyties identiteto ir pagalbos skirtumus. Akivaizdu, kad bet kurios grupės demografinis dominavimas gali pabloginti komunikacijos efektyvumą, sprendimų priėmimą ir užduočių vykdymą organizacijoje bei daryti įtaką organizacinei kultūrai. Galios skirtumai taip pat yra susiję su lyčių pasiskirstymu organizacijoje, kurioje yra mažai aukštesnes pareigas einančių moterų. Tikėtina, kad keičiantis lyčių proporcijoms turėtų keistis ir moterų bei vyrų vaidmenų suvokimas organizacijoje.

Kalbant apie lyčių komunikaciją organizacijoje, lyčių pasiskirstymas grupėje yra itin reikšmingas priimant sprendimus. Mokslininkai pastebėjo (Pearson, 1991), kad moterys teikia pirmenybę dirbti tik su moterimis, kai grupė yra maža, o kai grupė yra didelė, lyčių pasiskirstymas joje neturi didelės reikšmės. Vyrų mėgsta dirbti su moterimis ir mažose, ir didelėse grupėse. Mažų grupių sąveikos proceso metu vyrai siekia dominuoti, jie turi tikslą, yra agresyvūs, o moterys stengiasi išlikti paklusnios, jos mažiau linkusios priimti rizikingus sprendimus ir labiau linkusios bendradarbiauti bei į sprendimų priėmimą įtraukti visus mažos grupės narius.

Lyčių pasiskirstymas grupėse gali lemti jų darbo rezultatus ar sprendimų priėmimo procesų sėkmę ir tai gali būti moterų mokėjimo suderinti instrumentinį elgesį su socioemociniais gebėjimais rezultatas, nes vyrai naujų įgūdžių nesugeba panaudoti greitai ir lengvai.

Apibendrinant galima teigti, kad lyčių proporcijos organizacijoje, ypač jų pasiskirstymas mažose darbo grupėse, turi įtakos komunikacijos efektyvumui ir darbo rezultatams, ir apskritai vienos ar kitos lyties didesnis dominavimas gali lemti ir bendrą organizacinę kultūrą.

Tačiau ne tik kultūrinės normos lemia komunikaciją organizacijoje, bet ir organizacijos narių asmeninės savybės, socializacijos proceso metu įgyti elgesio modeliai, kultūrinės vertybės ir stereotipai daro įtaką organizacijos individų komunikacinei sąveikai ir tos sąveikos rezultatams.

Individai dirbdami organizacijoje ne tik kuria produktus ar teikia paslaugas, gauna už tai atlyginimą ir kyla karjeros laiptais, bet ir aktyviai kuria organizacinę kultūrą, papildo ir ją atspindi. Šiuolaikinė organizacija, kurioje vertinamas bendradarbiavimas, atvira komunikacija, lanksti struktūra yra palankesnė moterims. Tokioje organizacijoje vis daugiau dėmesio atkreipiama į bendrą organizacinę

kultūrą, kurioje vis svarbesni tampa bendravimo, derybų įgūdžiai, kompetencijos, emocijų valdymas, sprendimų besikeičiančiomis sąlygomis priėmimas bei tiesioginis darbas su žmonėmis ir jų motyvavimas. Lygių galimybių politikos įgyvendinimas vykdant socialines iniciatyvas galėtų būti svarbus lyčių suvokimo organizacijoje indikatorius.

Stereotipai. Be bendrų organizacijos kultūrinių normų ir vertybių, moterų ir vyrų komunikacijai poveikį daro tokie veiksniai: stereotipai, socializacijos proceso metu įgytos vertybės, bendravimo įgūdžiai, žodinės ir nežodinės komunikacijos skirtumai. Visi šie veiksniai yra ypatingai svarbūs organizacijos vadybiniuose procesuose, komandiniame darbe, sprendimų priėmime, lyderystėje, konfliktinių situacijų sprendime, derybose.

Neabejotiną įtaką lyčių komunikacijai organizacijoje daro egzistuojantys moterų ir vyrų stereotipai, kurie atskleidžia įsitikinimų ir vertybių reikšmę visoje organizacijoje, nes darbuotojai dažnai vadovaujasi supaprastintais apibendrinimais moterų ar vyrų atžvilgiu, tačiau labai dažnai tie apibendrinimai yra neteisingi.

Pastebėta, kad organizacijose aktyvios moterys dažnai apibūdinamos kaip agresyvios, smulkmeniškės, priekabios, įkyrios, nepastovios nuotaikos, užsispyrusios, uždaros, emocingos. Vadinasi, moterys, pasižyminčios tokiomis savybėmis yra darbuotojos su kuriomis sunku dirbti. Tuo tarpu aktyvūs vyrai dažniau apibūdinami kaip dinamiški, pastabūs detalėms, pasitikintys, stiprūs, atkaklūs, diplomatiški (Chater, 1995). Remiantis tokiomis nuostatomis moterims ir vyrams priskiriami stereotipiniai vaidmenys, o jų elgesys yra toleruojamas arba atmetamas.

Organizacijoje dažniausiai sutinkami šie stereotipiniai moterų vaidmenys: sekso objektas – akcentuojamas fizinis grožis, seksualumas; mama – visais rūpinasi, visiems padeda, visus išklauso; vaikas – moteris siekianti karjeros, nėra lygiavertė partnerė, jai reikalinga pagalba ir globa; geležinė ledi – nepriklausoma, ambicinga, komunikuojanti vyrišku stiliumi moteris (Wood, 2015). Apibendrinant šiuos stereotipus galima teigti, kad tokios moterys kaip darbuotojos yra nepageidaujamos ir dėl moteriškumo stokos gali būti nemėgstamos abiejų lyčių kolegų.

Vyrams organizacijoje priskiriami stereotipiniai vaidmenys, kurie yra visiška priešingybė moterų vaidmenims: tvirtas ažuolas – stiprus; kovotojas - siekia konkuruoti ir įrodyti savo pranašumą; maitintojas - vyras pagrindinis šeimos išlaikytojas (Wood, 2015). Daugelyje organizacijų dominuoja vyriška kultūra. Moterys tokiose organizacijose susiduria su sunkumais, o dėl stereotipų įtakos moterys ir vyrai dažnai yra vertinami skirtingai, net jeigu naudoja ir tokį patį komunikavimo stilių.

Kalba ir komunikacija. Moterų ir vyrų žodinės kalbos modeliai organizacijoje yra veikiami organizacijos konteksto. Akivaizdu, kad sprendžiant įvairius darbo klausimus, įgyvendinant projektus yra siekiama bendrų tikslų, moterų ir vyrų vartojama žodinė kalba yra panaši. Šį panašumą lemia organizacinė kultūra, kuri skatina moteris ir vyrus naudoti labiau tinkamus komunikavimo būdus ir modelius.

Moterys ir vyrai per kūno kalbą išreiškia save, tapatinasi su atitinkama lytimi ir savo elgesį modeliuoja pagal atitinkamas kultūrinės normas. Lyčių nežodinę komunikaciją organizacijoje analizuojama 4 pagrindinės sritys: proksemika, haptika, kinesika ir okulesika (žr. 5 skyrių. *Nežodinė komunikacija lyties aspektu*). Moterys nežodinius signalus dažniausiai naudoja, norėdamos į pokalbį įtraukti aplinkinius, o vyrai nežodines išraiškas pasitelkia siekdami į save atkreipti dėmesį. Esminė nežodinės komunikacijos funkcija yra santykių perteikimas tarp abiejų komunikuojančių, nes santykių kokybė geriausiai atsispindi būtent per nežodines užuominas.

Moterys ir vyrai naudoja skirtingus kūno kalbos modelius, kurie sukuria nevienareikšmes situacijas darbo aplinkoje, kuria barjerus komunikacijos procesams organizacijoje. Organizacijoje ypatingai svarbu atsiriboti nuo stereotipinio vertinimo, nes organizaciniame kontekste be labiausiai matomų skirtumų, dėl įvairių aplinkybių ir konteksto, pastebimi vienodi moterų ir vyrų komunikacijos būdai ir modeliai.

Dar viena svarbi tema kalbant apie lyčių komunikaciją organizacijoje yra lyčių pasiskirstymas grupėje ir šio pasiskirstymo įtaka sprendimų priėmimui. Mokslininkai pastebėjo, kad moterys teikia pirmenybę dirbti tik su moterimis, kada grupė yra maža, o kai grupė yra didelė lyčių pasiskirstymas joje didelės reikšmės neturi.

Vieno iš aptartų organizacinės kultūros modelio elementų neteisingas suvokimas ir interpretavimas organizacijoje gali tapti efektyvios komunikacijos, kuri itin svarbi organizacijos veiklos sėkmei, kliūtimi. Jei organizacija tęs tradicijas, kurios nėra priimtinos moterims, tokia organizacinė kultūra bus nepatraukli moterims, ir atvirkščiai.

5.2. Lyčių komunikacinis elgsena konfliktų ir derybų metu

Labai dažnai dėl konkurencijos, asmeninių savybių, požiūrio, vertybių, kultūrinių skirtumų, skirtingi moterų ir vyrų naudojami komunikaciniai stiliai yra dažna konfliktų priežastis.

Agresyvūs moterys ir vyrai susilaukia neigiamos reakcijos, kuri sukelia tarpasmeninius konfliktus. Konfliktinėse ar probleminėse situacijose moterys yra mažiau aktyvios išreiškėdamos savo nuomonę, tačiau jos dalijasi emocijomis, savo asmenine patirtimi, naudoja netiesiogines užuominas, o vyrai

kritiką reiškia tiesiogiai, laisvai dalina patarimus. Dėl šių skirtumų kyla nemažai nesusipratimų ir konfliktų organizacijose. Vyrai dažnai lieka nesupratę moterų kritikos ir jų netiesiogines užuominas priima tik kaip pasiūlymus, o moterys jaučiasi ignoruojamos, kuomet nesulaukia grįžtamojo ryšio apie gerus darbo rezultatus, kuriuos jos pasiekė.

Būdai, kaip moterys ir vyrai sprendžia konfliktines situacijas, nėra akivaizdžiai skirtingi, kaip ir kitose komunikacinės sąveikos situacijose priklauso nuo aplinkybių, konteksto, asmeninių savybių. Tačiau moterys labiau linkusios ieškoti kompromiso.

Derybinėse situacijose moterims yra labai svarbu susikurti deryboms tinkamą klimatą, atsižvelgti į buvusius ir esamus santykius. O vyrai kaip ir daugelyje kitų komunikacinių situacijų yra orientuoti į tikslų siekimą. Derybose pasiekiami efektyvesnių rezultatų jei naudojamos įvairios strategijos ir taktikos, įvertinami kultūriniai aspektai ir skirtingi derybiniai stiliai bei atsižvelgiama į tai, kad jei galutinis tikslas yra pasiektas, ne tiek svarbu kaip jis pasiektas.

Apibendrinant galima teigti, kad norint panaikinti dviprasmybes lyčių komunikacijos procesuose organizacijoje, svarbu užtikrinti vienodą moterų ir vyrų komunikacijos skirtumų supratimą bei individualias asmens savybes derinti su atskirai lyčiai būdingu komunikaciniu elgesiu. Taip pat svarbu, kad lyčių žodinė ir nežodinė kalba nebūtų vertinama, remiantis tik stereotipais, nes yra akivaizdu, kad egzistuoja ir tam tikri lyčių komunikacijos panašumai, kurie atsiranda dėl konkrečių aplinkybių, kai abi lytys taiko vienodus komunikavimo būdus. Palyginus su kitomis socialinio gyvenimo sferomis, darbinėje aplinkoje ir moterys ir vyrai lengviau prisitaiko prie vyraujančios komunikacinės aplinkos, priimto kalbėjimo stiliaus ar elgesio, todėl lyčių komunikacijos skirtumai profesinėje sferoje ir mažiau pastebimi negu privačioje. Komunikacija organizacijoje priklauso nuo darbuotojų lyties, tačiau jų komunikacinio elgesio ypatybes taip pat lemia organizacijos kultūra, asmeninės kompetencijos, individualios savybės ir kitos specifinės aplinkybės.

5.3. Negatyvi komunikacija lyties aspektu

Komunikacijos fenomenas ir egzistuojančios jo formos organizacijoje ir aplink ją ne visada yra geranoriški ir palankūs individų atžvilgiu. Kiekvienoje komunikacinėje sąveikoje ar ji būtų viešoji, ar asmeninė gali pasireikšti negatyvi išraiška: konfliktai, psichologinio poveikio priemonės, įvairaus pobūdžio priekabiavimai, kurie sukuria neigiamas pasekmes tiek darbuotojams, tiek pačios organizacijos mikroklimatui ir veiklai. Šiame skyriuje analizuosime dvi negatyvios komunikacijos

formas: seksualinį priekabiavimą ir psichologinį spaudimą. Abi šios formos apima priešišką ir neetišką komunikaciją kitų individų atžvilgiu.

Terminas *negatyvi komunikacija* yra sugalvotas šios mokymo priemonės autorės. Jis neapima konfliktų, neefektyvios komunikacijos, stresinių situacijų. Komunikacija suprantama kaip įrankis, kurio pagalba vyksta seksualinis priekabiavimas ar psichologinio spaudimo išraiškos ir realizavimo priemonė.

Seksualinis priekabiavimas - tai užgaulus, žodžiu ar fiziniu veiksniu išreikštas seksualinio pobūdžio elgesys su asmeniu, su kuriuo sieja darbo, tarnybiniai ar kitokio priklausomumo santykiai. Seksualinis priekabiavimas – viena opiausių diskriminacijos dėl lyties formų, šiurkštus žmogaus teisių pažeidimas.

Seksualinis priekabiavimas turi daug formų ir gali būti:

- fizinis - nepageidaujamas lietimasis, glostymas, bet koks kitas fizinis kontaktas, turintis seksualinę kilmę ar potekstę;
- žodinis - dviprasmiški ar užgaulūs garsai, seksistiniai juokai ar anekdotai, lyties atžvilgiu nukreipti komentarai, vadinimas mažybiniais vardais (pvz., lėlytė, katytė), pažadėjimas kilti karjeros laiptais už seksualines paslaugas, darbinių diskusijų pakreipimas seksualine linkme ir pan.;
- vizualinis - žeidžiantys plakatai, kalendoriai, karikatūros, kita seksualinio pobūdžio medžiaga;
- nežodinis - jį liudija koketiški ir nešvankūs gestai, kelio blokavimas, persekiojimas, dovanos, laiškai, telefono skambučiai, komunikacija tokiu būdu, kai darbuotojai bus neigiamai paveikti, nors aiškiai seksualinio spaudimo nebus.

Seksualinio priekabiavimo tipai:

- Quid pro Quo – paslauga už paslaugą (pvz., pažadėjimas padidinti atlyginimą, reikalaujant už tai atsilyginti seksualinėmis paslaugomis).
- Priešiška aplinka – seksualiai dviprasmiškos situacijos, bauginimai, įžeidžiančios sąlygos, kurios trukdo darbuotojui atlikti savo tiesiogines pareigas, sukuria nepalankią darbui atmosferą bei daro neigiamą įtaką darbo efektyvumui bei rezultatams.

Seksualinio priekabiavimo aukomis gali tapti ir moterys ir vyrai; įvairių tautybių, rasių ir įvairaus amžiaus asmenys; įvairios socioekonominės kilmės žmonės, visų išsilavinimo lygmenų, visose geografinėse platumose. Tačiau Lietuvoje dažniau moterys nei vyrai tampa seksualinio priekabiavimo aukomis.

Atlikti tyrimai pavirtina, kad organizaciniai veiksniai glaudžiai siejasi su seksualinio priekabiavimo egzistavimu. Nagrinėjant seksualinį priekabiavimą kaip negatyvios komunikacijos formą, būtina aptarti

dar vieną komunikacijos formą – flirtą. Flirtas, kuris dažniausiai būna malonus abiem flirtuojančioms pusėms, negali būti tapatinamas su seksualiniu priekabiavimu. Siekiant atskirti seksualinį priekabiavimą nuo draugiško mandagumo ar rodomo palankumo, svarbu identifikuoti savo požiūrį į šiuos veiksmus.

Flirtas – komunikacinės sąveikos forma tarp dviejų žmonių, kai stengiamasi pritraukti patinkančio priešingos lyties asmens dėmesį.

Webster's New World Dictionary

Priekabiavimas yra bet koks užgaulus seksualinio pobūdžio dėmesys, pavyzdžiui, intymios užuominos bei pastabos apie išvaizdą, drabužius, pažiūras ar asmeninį gyvenimą. Kartais tokie komentarai būna panašūs į komplimentus, tačiau jeigu jie verčia jaustis nepatogiai, nes žemina, įžeidžia, dėl jų nepajėgiama vykdyti tarnybinių užduočių, studijuoti ar užsiimti kita veikla, vadinasi tai yra seksualinis priekabiavimas.

11 lentelėje palyginimui pateikta flirto ir seksualinio priekabiavimo bruožai ir pasekmės.

11 lentelė. Flirto ir seksualinio priekabiavimo bruožai ir pasekmės

Flirto bruožai ir pasekmės	Seksualinio priekabiavimo bruožai ir pasekmės
Jaučiamasi gerai, laimingai, patrauklu	Jaučiamasi blogai, bejėgiškai, žeminamai, šlykščiai
Rezultatas - teigiama savigarba	Rezultatas – neigiama savigarba
Abipusis, keliantis pasitenkinimą, atviras, sveikintinas	Vienpusis, žeminantis, degraduojantis, kenkiantis
Pageidaujamas, pagrįstas lygybe, teisėtas	Nepageidaujamas, pagrįstas jėga, neteisėtas, draudžiamas

Be seksualinio priekabiavimo organizacijose gali pasireikšti *psichologinis priekabiavimas arba spaudimas*.

Psichologinis spaudimas – socialinis reiškinys, kai vadovas arba vienas ar keli darbuotojai taiko psichologinio poveikio priemones darbuotojui: jį įžeidinėja, ignoruoja, skundžia, priekabiauja.

Psichologinis spaudimas pasižymi kolektyviniais, neagresyviais veiksmais, kurių tikslas neatsakinga ir neetiška komunikacija kelti stresą, dažniausiai vieno asmens atžvilgiu. Paprastai psichologinis spaudimas vykdomas prieš gabesnius, kompetentesnius, kitos lyties ar kitos seksualinės orientacijos darbuotojus asmenis. Paprastai psichologiniam terorui būdingi ne trumpesni

kaip pusę metų trunkantys ir ne rečiau kaip kartą per savaitę pasikartojantys išpuoliai. Psichologinis spaudimas gali pasireikšti ne tik fiziškai ar žodžiu, bet pastaruoju metu jis tampa labai ryškus ir virtualioje erdvėje.

Psichologinio spaudimo pasekmės yra dvejopos:

- **Fizinės pasekmės** individui pasireiškia įvairiais negalavimais: galvos skausmais, pykinimu, drebuliu, nerviniais tikais, dusuliu ir kt.
- **Psichologinės pasekmės** pasireiškia: nepasitikėjimu savimi, sumenkusia savigarba, nevilties apraiškomis, padidintu teisybės ieškojimo jausmu, nemiga ir prabudimais vidury nakties, košmarais, nuolatinio nuovargiu, negalėjimu kalbėti, atsirandančiu dėl galvos smegenų pažeidimo, paranoja, depresija, mintimis apie savižudybę (Vveinhardt, 2011).

Psichologinis spaudimas, pasireiškiantis neigiama komunikacija bei įvairiomis jos formomis, yra ne tik organizacinis reiškinys, bet kartu ir socialinė problema. Psichologinis spaudimas daro ne tik asmeninę, socialinę, bet ir ekonominę žalą. Jis turi neigiamos įtakos darbuotojų kaitai organizacijoje, psichologiniam klimatui, darbo kokybei ir veiklos efektyvumui.

Psichologinio spaudimo tyrimai lyties aspektu rodo, kad vyrai dažniau psichologinį spaudimą išreiškia fiziniiais veiksmais, o moterys žodžiu ir psichologiškai. Vyrai dažniau nei moterys daro psichologinį spaudimą, vyrai yra dažniau spaudžiami vyrų, o moterys pajunta psichologinį spaudimą tiek iš kitų moterų, tiek ir iš vyrų vienodai (Farrington, 1993). Taip pat tyrimai rodo, kad vyrai psichologinį spaudimą daro „keistiems“ individams ar pažįstamiems, tuo tarpu moterys – draugams.

Mokslininkai analizuodami iš kur kyla lyčių skirtumai negatyvios komunikacijos metu konstatavo, kad viena iš priežasčių yra socializacijos skirtumai, nes augdami berniukai yra skatinami išreikšti neigiamus jausmus ir jie turi daugiau laisvės pyktį išreikšti tiesiogiai, mergaitės yra mokomos išvengti tiesioginio susidūrimo. Lyčių vaidmenų socializacija paaiškinamas skirtingas lyčių psichologinio spaudimo elgesys, kuris tęsiasi ir suaugusiojo elgsenoje.

Psichologinis spaudimas darbe dažnai atsiranda užsitęsęs konfliktui tarp darbuotojų. Tačiau bet koks konfliktas, nesutarimai dar nereiškia, kad tai - psichologinis spaudimas (Wimmer, 2009).

Statistiniai duomenys rodo pvz., Švedijoje tik 8,6 proc. berniukų yra darę psichologinį spaudimą kitiems ar patys buvę spaudžiami, tuo tarpu Lietuvoje net 45,2 proc. berniukų patyrė ar patys darė

psichologinį spaudimą. Švedijoje tik 4,8 proc. mergaičių turi psichologinio spaudimo patirties, tuo tarpu Lietuvoje – 35,8 proc.*

Seksualinio priekabiavimo ir psichologinio spaudimo pasekmės. Tiek seksualinis priekabiavimas, tiek psichologinis spaudimas gali sukelti psichinius, socialinius ir psichosomatinius reiškinius, nuolatinį priekabiavimą patiriantys, darbuotojai tampa irzlūs, suserga depresija (ypač moterys), atsiranda kitų sveikatos sutrikimų. Sukuriama bauginanti, žeidžianti darbinė aplinka daro įtaką darbuotojo darbui, sveikatai, ekonominei, socialinei padėčiai bei gyvenimo kokybei.

Faktoriai sąlygojantys seksualinio priekabiavimo ir psichologinio spaudimo atsiradimą ir buvimą organizacijoje yra bendri:

- netinkama organizacinė kultūra ar atskiri jos elementai;
- organizacijos hierarchinė struktūra;
- prasti vadovaujančių asmenų ir personalo santykiai;
- darbo organizavimas (didelis darbo krūvis);
- stresoriai;
- prasti komunikacijos įgūdžiai.

Negatyvi komunikacija egzistuoja dėl lyčių hierarchijos ir netolygaus vadovavimo pasiskirstymo: jei organizacijos narių didžiąją dalį sudaro vyrai, jie turi didesnę galimybę demonstruoti savo jėgą, statusą, dominavimą, nei moterys. Negatyvi komunikacija taip pat susijusi su seksizmu organizacijoje: moterys dažniau susiduria su seksizmo apraiškomis nei vyrai, nes sektoriai, kuriuose tai pastebima yra labiau moteriški: viešasis administravimas, paslaugų sritys, bankininkystė ir t.t.

Organizacinės komunikacijos tyrimai rodo, kad psichologinis spaudimas kaip specifinė komunikacija pasižymi tokiomis savybėmis kaip intensyvumas, atkaklumas, galios ir jėgos tikslinei auditorijai demonstravimas. Jeigu komunikacinė sąveika nepasižymi šiomis savybėmis, tai nėra laikoma psichologiniu spaudimu. Todėl tarpasmeniniai konfliktai ar griežtas vadovo komunikacijos tonas negali būti laikomi psichologiniu spaudimu. Pirminiai psichologinio spaudimo bruožai yra komunikacijos užsitęsimas (dažnumas, pasikartojimas, trukmė), kuris iš esmės keičia pranešimų reikšmę ir poveikį.

Komunikacija ne tik įprasmina psichologinį spaudimą, bet tai yra būdas iš kurio tikslinė auditorija supranta, kad tai yra psichologinis spaudimas (Lutgen-Sandvik, Tracy, 2011). Apibendrinant galima

* http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0005/53852/E91416.pdf

teigti, kad organizaciniai veiksniai, organizacinė kultūra turi įtakos komunikacinės sąveikos procesams organizacijoje, o ypač negatyvioms komunikacijos išraiškoms.

Klausimai pasikartojimui:

1. Kokiais aspektais lytis susijusi su organizacija?
2. Kas lemia moterų ir vyrų komunikacijos stilių panašumus ir skirtumus organizacijoje?
3. Kokią įtaką komunikacijai organizacijoje daro lyčių stereotipai?
4. Koks santykis tarp organizacinės kultūros ir lyties?
5. Kokie organizacinės kultūros elementai labiausiai susiję su lytimi?
6. Kas turi būti būdinga organizacinei kultūrai, kad ji būtų patraukli moterims?
7. Kokie lyčių stereotipai dažniausiai sutinkami organizacijoje?
8. Kuo komunikacija organizacijoje skiriasi nuo komunikacijos kituose kontekstuose?
9. Kaip suprantate negatyviąją komunikaciją?
10. Kas yra seksualinis priekabiavimas?
11. Kuo skiriasi ar yra panašūs seksualinis priekabiavimas ir flirtas?
12. Kuo seksualinis priekabiavimas skiriasi nuo psichologinio spaudimo

1 UŽDUOTIS Darbo kabinetas: vadovo ar vadovės?*

Trukmė: 30 minučių

Užduoties aprašymas: įsivaizduokite, kad esate pakviesta (-as) pokalbio pas būsimą vadovą ar vadovę (lytis nežinoma). Šis žmogus susirinkime, o sekretorė įleido Jus į vadovo darbo kabinetą, tad turite laiko pasižvalgyti.

Iš pateikto vadovės (-o) kabineto aprašymo nuspręskite, kokios pasakojimo detalės ir ką sako apie kabineto šeimininkę (-ą):

- Kas šis vadovas – vyras ar moteris?
- Koks jos/ jo amžius?
- Kokia tautybė?
- Kokia šios vadovės / vadovo specializacija įmonėje?
- Kokios srities išsilavinimas?

* Užduotis parengta pagal A.G.Raišienės metodinį leidinį „Organizacinės sėkmės ugdymo pratybos“, 2011.

- Kokia šeiminė padėtis?
- Kokiais asmeniniais bruožais ji / jis pasižymi?
- Kokie jos / jo pomėgiai, stiprybės, ydos?
- Kodėl pretendento į darbo vietą gyvenimo aprašyme paryškintas lytį nurodantis įrašas?

Surašykite „stebėjimų“ rezultatus į lentelę

Stebėjimai	Žinios	Išvados
Reikšmingas objektas, ženklas, simbolis ir pan., apibūdinantis vadovę (-ą)	Asmeninė patirtis arba įgytos dalykinės žinios pagrindžiančios ženklo, simbolio, veiksmo ir pan. prasmę	Ką šis objektas, ženklas, simbolis, veiksmas sako apie vadovę (-ą)

Vadovės (-o) kabineto aprašymas

Įžengiate į kabinetą. Atidžiai žvalgotės vedamas (-a) natūralaus smalsumo – juk šis žmogus gali tapti Jūsų vadovu (-e)!

Trumpų šerių kiliminė danga be raštų, pilkai rožinės spalvos. Kad jaustumėtės patogiau nusprendžiate atsisėsti ant vienos iš 6 kėdžių aukštais atlošais ir poliruotos medienos parankėmis. Pastebite, kad kėdžių apmušalams ir užuolaidoms parinktas tas pats audeklas, tačiau keletu tonų tamsesnis. Kėdės supa žemą stiklinį kavos stalėlį. Ant jo didelė balta peleninė, reklamuojanti gerai žinomą nacionalinio alaus gamintoją. Pelenų žymių nematyti, peleninėje viena ant kitos sudėtos dvi degtukų dėžutės. Ant vienos puikuojasi Ženevos viešbučio logotipas, ant kitos – vietinio restorano ženklai.

Už Jūsų nugaros, ant sienos, kabo didelė įrėminta nuotrauka. Joje nufotografuotas senovinis motociklas ir motociklininkas, dėvintis senovišką odinį vairuotojo šalną akinius, ilgą odinį paltą, ant kaklo užsietęs šaliką. Motociklininko veidas neįžiūrimas. Nuotrauka nespalsvota, tik šalikas raudonas.

Ant palangės vienodais atstumais vienas nuo kito sustatyti keturi vazoniniai augalai. Du iš jų panašūs į egzotiškus paparčius, o kiti du – kambarinė begonija ir gausiai žydinti pelargonija.

Kitoje kabineto pusėje įtaisytas milžiniškas darbo stalo su juodos odos darbo krėslu. Ant sienos, šalia stalo, pakabinta meniškai užrašyta ir įrėminta įmonės misija, ant žemės padėtas didelis juodos odos dokumentų lagaminas, u-užrakinamas daugybe varinių užraktų. Paprasta pilka šiukšliadėžė pristumta prie sienos ir prigrūsta popierių.

Iš savo vietos galite matyti, kas padėta ant darbo stalo. Kairėje stalo pusėje pastebite rašiklių dėtuvę su specialiu kuniškais raižiniais išpuoštu peiliu laiškams atverti, brangų skaičiuotuvą ir stalinę lempą, šalia jos – metalinį nuotraukų rėmelį su dviem nuotraukomis. Vienoje pavaizduota patraukli trisdešimtmetė moteris su maždaug 8 metų berniuku, kitoje 0 pieva bėgantis aksamalis retriveris.

Ant stalo taip pat padėta dėželė dokumentams laikyti, maža balta peleninė ir Parkerio firmos rašiklis su korporacijos logotipu ant kamštuko.

Kitoje darbo stalo pusėje šeimininkas ar šeimininkė laiko kunišką arbatos puoduką ir juodos odos knygelę. Nejžiūrite, ar tai užrašų knygelė, ar dienoraštis. Padėta įmautė su geltonu spausdinimo popieriumi. Ant įmautės sukrauta šūsnis neatplėštų laiškų, netvarkingai pamesti keli atversti laikraščiai „The Guardian“, „The Independent“, „Verslo žinios“. Pastebite, kad ant darbo stalo nėra vietinio telefono ir ko nors, kas sakytų, jog čia dirbama kompiuteriu.

Kitoje stalo pusėje stovi nedidelė dokumentų spinta. Per stiklines dureles suskaičiuojate 3 lentynas. Keletas knygų padėta ant spintos. Skaitote pavadinimus: „Tobulybės beieškant“, „Naujausių žodžių Oksfordo žodynas“, „Kaip sutarti su sunkiais žmonėmis“, „Esi tai, ką valgai“, „Pramušti stiklo lubas: moteris vadovė“. Šalia knygų pastatyta maža abstrakti bronzinė žmogaus sėdinčio Lotos poza, statulėlė ir vijoklinis augalas žemyn svyrančiomis šakomis, dengiančiomis visą spintos šoną. Už stiklinių spintos durelių matyti keletas leidinių, pristatančių skirtingas kompiuterines sistemas, teisės aktų rinkiniai, darbo teisės klausimais, brošiūros apie lyties ir rasės diskriminaciją.

Už darbo stalo, priešingoje kabineto pusėje, taip pat yra langas. Nusprendžiate žvilgtelėti, koks gi vaizdas per jį atsiveria. Atrandate, kad už darbo stalo, po langu, įsitaisytas trivietis minkštasuolis su atrama, apmuštas ta pačia tamsiai pilka rožine medžiaga. Ant jo tvarkingai išmėtyta keletas pagalvėlių. Pro langą matyti parduotuvės, skubantys žmonės ir parke žaidžiantys vaikai. Minkštasuolio šone pastebite dar vieną staliuką. Ant jo burgundiško vyno spalvos nedidelis keramikinis toršeras su smėlio spalvos kutais, keletas žurnalų. 2 naujausi „IQ“ numeriai, „Žmonės“ ir „Kas yra kas šiandienos versle“.

Kai pasukate atgal lik kėdžių, ant darbo stalo pastebite savo CV. Įrašas nurodantis Jūsų lytį, apvestas riebia linija. Štai kas guli po Parker rašikliu!

Kadangi Jūsų potencialus vadovas (-ė) gali grįžti bet kurią akimirką, sėdate vėl ant anksčiau pasirinktos kėdės.

Surašykite savo stebėjimų rezultatus į lentelę. Pasidalinkite savo ataskaitų rezultatais auditorijoje.

Drauge pasvarstykite:

- Kokių prieštaravimų pastebėjote lygindami įrašus/ ar pažymėti vienodi daiktai? Ką jie reiškia? Kodėl tie patys daiktai skirtingiems žmonėms reiškia skirtingus dalykus?
- Ar kolegų išsakyti vertinimai atkreipė Jūsų dėmesį į dalykus, kurių anksčiau nepastebėjote?
- Ar išgirdę kitokių nuomonių apie kambario šeimininką (-ė) pakeitėte požiūrį? Kas konkrečiai lėmė., kad Jūsų nuomonė pasikeitė? Jei Jūsų nuomonė nepasikeitė, ar galima teigti, kad laikote kolegas mąstant neteisingai, klystant dėl vadovo (ės) fizinių ir charakterio bruožų?
- Ar Jūsų nestebina, kad vien pasiklausę kambario apibūdinimo, nusprendėte, koks žmogus yra jo šeimininkas?

2 UŽDUOTIS

Perskaitykite L'Oreal verslo kodeksą, identifikuokite kokią informaciją ir kaip, įmonė pateikia apie seksualinį priekabiavimą. Paieškokite daugiau įvairių įmonių verslo etikos kodeksų ir nustatykite ar juose kalbama apie seksualinį priekabiavimą ir kitus su lytimis susijusius aspektus. Kokios įmonės apie tai kalba? O kaip yra Jūsų įmonėje, kurioje dirbate?

L'Oreal verslo kodeksą rasite čia:

http://www.loreal.com/company/pdf/code_of_ethics_lithuanian.pdf

Rekomenduojama literatūra papildomam skaitymui:

1. GAMBLE, T. K.; GAMBLE, M. (2014) W. Gender communication connection. Routledge, p. 207-232.
2. MULLANY, L. (2007). Gendered discourse in the professional workplace. New York, p. 167-205.
3. HOLMES, J. (2006). Gendered talk at work: constructing social identity through workplace interaction. Oxford, p. 32-73.
4. Leadership, gender, and organization. (2011). London, p. 65-168.
5. CONNELL, R. W. (2005) Gender. Cambridge, p. 97-114.
6. LIZZIO, A.; WILSON K.L.; CHRIST, J.G.; GALLOIS, C. (2003). The role of gender in the construction and evaluation of feedback effectiveness. *Management communication quarterly*. Vol. 16, No. 3, p. 341-379. Prieiga per internetą:
<<http://mcq.sagepub.com/content/16/3/341.full.pdf+html>>
7. JACOBS, J. (1995). Gender inequality at work. Thousand Oaks, London, New Dehli, 438 p.
8. TANNEN, D. (1995). Talking from 9 to 5 : women and men at work: language, sex and power. London, 1995, 368 p.
9. WOOD, J. (2015). Gendered lives : communication, gender, and culture. Belmont, 2015. 364 p.
10. BARRET, M.; DAVIDSON, M.J. (2006) Gender and communication at work. Aldershot, p. 111-129.
11. ROTUNDO, M.; NGUYEN, D.H.; SACKETT, P.R. A meta-analytic review of gender differences in perceptions of sexual harassment. (2001). *Journal of applied psychology*. 2001, Vol. 86, No. 5, p. 914-922.
12. Herriot, P.; Zapf, D.; Leymann, H. (1996). Mobbing and victimization at work. *European journal of work and organizational psychology*. 5(2), p. 161-164.
13. HAUNANI, S.D.; WILLIAMS MILLER, M. L. (1997). Perceptions of social-sexual communication at work as sexually harassing. *Management Communication Quarterly*, Vol. 11, No. 2, p.147-184.

LITERATŪRA

1. ACKER, J. (1990). Hierarchies, jobs, bodies: a theory of gendered organization. *Gender and society*. No.4, p. 139-158. Prieiga per internetą: <http://gas.sagepub.com/content/4/2/139.short?rss=1&ssource=mfc>
2. ARAMAVIČIŪTĖ, V., JASIŪNAITĖ P. (2011). Žaidimas kaip vaiko socializacijos veiksnys ikimokykliniame amžiuje. *Acta Paedagogica*. Nr.26, p. 70-81.
3. ARIES, E. (1996). Men and women in interaction: reconsidering the differences. New York, p. 16-21; 163-189.
4. BARRET, M.; DAVIDSON, M.J. (2006) Gender and communication at work. Aldershot, p. 111-129.
5. BATE B. (1988). Communication and the sexes. Cambridge, p. 52-75.
6. BORISOFF D., MERRILL L. (1998). The power to communicate: gender differences as Barriers. Illinois, p. 19--68.
7. BORISOFF, D.J., CHESEBRO, J.W. (2011). Communicating power and gender. Long Grove, p. 1-22; 103 -123.
8. BURKE, S; COLLINS, K.M. (2001). Gender differences in leadership styles and management skills. *Women in management review*. Vol. 16, No.5, p. 244-256.
9. CARTER, M.J.(2014) Gender socialization and identity theory. *Social sciences*. Nr.3, p. 242–263.
10. CHAMBERLAIN, L.J.; CROWLEY, M.; TOPE, D.; HODSON, R. (2008). Sexual harassment in organizational context. *Work and Occupations*. Vol. 35, No. 3, p. 262-295.
11. CHATER, K. (1995). *Equality myth : a guide for women who want to make a difference in the world of business and for men who are ready to change*. Sydney, p. 28.
12. CONNELL, R.W. (2005) Gender. Cambridge, 173 p.
13. Deaux, K. (1993). Sorry, wrong number – A reply to gentile’s call. *Psychological science*, Nr.4, p. 125-126.
14. ECKERT, P.; McCONNELL, G.S. (2003). Language and gender. Cambridge, 366 p.
15. EMOLU, E. (2014). Play, toys and gender socialization. *iJournal plus education*. Vol XI, p. 22-30.
16. Ernst, S. B. (1995). "Gender issues in books for children and young adults." In *Battling dragons: Issues and controversy in children's literature*. Portsmouth, NH: Heinemann, p. 66-78.
17. FARRINGTON, D.P. (1993). Understanding and preventing bullying. *Crime and justice*, No.17, p. 381-458.
18. FOX, M. (1993). "Men who weep, boys who dance: The gender agenda between the lines in children's literature." *Language Arts*, Nr. 70 (2), p. 84-88.
19. FRINK, D.D.; ROBINSON R.K.; REITHEL B. (2003). Gender demography and organization performance. *Group and organization management*, Vol. 28, No 1, p. 127–147.
20. GAMBLE, T. K.; GAMBLE M. (2014) W. Gender communication connection. New York: Routledge, 353 p.

21. GREBLIAUSKIENĖ, B.; VEČKIENĖ, N. (2004). Komunikacinė kompetencija: komunikabilumo ugdymas. Vilnius: Žara, 200 p.
22. HARRISON, R. (1992). Diagnosing organizational culture. San Fransisco: Jossey Boss, 96 p.
23. HERRIOT, P.; ZAPF, D.; LEYMANN, H. (1996). Mobbing and victimization at work. *European journal of work and organizational psychology*. 5(2), p. 161-164.
24. HOLMES, J. (2006). Gendered talk at work: constructing social identity through workplace interaction. Oxford, p. 32-73.
25. HOLMES, M. (2007). What is gender? Sociological approaches. Los Angeles“ Sage publications, 217 p.
26. IANNARELLI, C.; MISCHEL, L.; ANIELLO, J. (2011) Gender socialization in family businesses. International conference on economics, business and management IPEDR. Vol.22. Prieiga per internetą: <<http://www.ipedr.com/vol22/27-ICEBM2011-M10031.pdf>>
27. IBRAHIM, F.; ISMAIL N. Communication styles among organizational peers. Prieiga per internetą : <<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=3D2180EFA93604FE30DF25217F61D675?doi=10.1.1.626.5717&rep=rep1&type=pdf>>
28. IVANAUSKIENĖ, F.; ŠIDLAUSKIENĖ, V. (2008). Lytis, ugdymas, socialinė aplinka. Šiauliai, 96 p.
29. IVY, D.K.; BACKLUND, Ph. (2004). Genderspeak: personal effectiveness in gender communication. Boston, 437 p.
30. JACOBS, J. (1995). Gender inequality at work. Thousand Oaks, London, New Dehli, 438 p.
31. KIMMEL, M. S. (2009) Gendered society. New York, 406 p.
32. KRANIAUSKIENĖ, S. (2005) Lyties tapatybės raiška XX a. lietuvių autobiografijoje. *Tiltai*, Nr. 2, p. 73-81.
33. KROLØKKE, Ch.; SØRENSEN, S. A. (2006). Gender Communication Theories and Analysis. – London, p.25-63.
34. KUBLICKIENĖ, L. (2003). Vyriškų vaidmenų ypatumai dabarties Lietuvoje. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. Nr. 2, p. 77-86.
35. KVIESKIENĖ, G. (2005). Pozityvioji socializacija. Vilnius, 186 p.
36. LAKOFF, R. (1990). Talking power : the politics of language. New York , 324 p.
37. Language and gender: a reader (2001). Ed. by Jennifer Coates. Oxford, 518 p.
38. Leadership, gender, and organization. (2011). London, p. 65-168.
39. LIZZIO, A.; WILSON K.L.; CHRIST, J.G.; GALLOIS, C. (2003). The role of gender in the construction and evaluation of feedback effectiveness. *Management communication quarterly*. Vol. 16, No. 3, p. 341-379. Prieiga per internetą: <<http://mcq.sagepub.com/content/16/3/341.full.pdf+html>>
40. LUTGEN-SANDVIK, P.; TRACY, S.H. (2011) Answering five key questions about workplace bullying: how communication scholarship provides thought leadership for

transforming abuse at work. *Management communication quarterly*. August 1, 2011. Prieiga per internetą:

<<http://mcq.sagepub.com/content/early/2011/06/28/0893318911414400.full.pdf+html>>

41. Lyčių skirtumai švietimo sistemoje (2000). Sudarytoja G.Purvaneckienė. Vilnius, 172 p.
42. MARTIN, P. Y. (2004). Gender as social institution. *Social forces*. No.82 (4), p. 1249-1273.
43. MITCHELL, J. (2004). Procreative mothers (sexual difference) and child-free sisters (gender). *European journal of women's studies*. 11 (4), p. 415-426.
44. MULLANY, L. (2007). Gendered discourse in the professional workplace. New York, p. 167-205.
45. MYERS, D.G. (2008) *Psichologija*. Vilnius, 1080 p.
46. NELSON, A. DAMKEN BROWN, C. (2012). *Gender communication handbook*. Pfeiffer, 327 p.
47. OAKLEY, J. G. (2000). Gender-based Barriers to senior management position: undretsanding the scarcity of female CEO's. *Journal of business ethics*. Vol. 27, No. 4, p. 321-334.
48. OLLILAINEN, A. M. Gendered processes in self-managing teams: a multiple case study. Prieiga per internetą:< <http://scholar.lib.vt.edu/theses/available/etd-042199-143559/unrestricted/CH1.pdf>>
49. PEARSON, J. C. (1991). *Gender and communication*. Dubuque, 265 p.
50. PEARSON, J. C.(1991). *Gender and communication*. Dubuque, 1991, p. 128-159.
51. PRUSKUS, V.(2003). *Sociologija: teorija ir praktika*. Vilnius, 217 p.
52. PRUSKUS, V. (2010) Stereotipai ir jų devizualizacija tarpkultūrinėje komunikacijoje. *Filosofija.Sociologija*. T.2, Nr. 1, p. 29-36.
53. REINGARDĖ, J. (2009). Lyčių santykiai. *Sociologija*. VDU, p. 119-135.
54. ROTUNDO, M.; NGUYEN, D.H.; SACKETT, P.R. (2001). A meta-analytic review of gender differences in perceptions of sexual harassment. *Journal of applied psychology*. 2001, Vol. 86, No. 5, p. 914-922.
55. RUDMAN, M. (1999). *Children's literature: An issues approach*. NY: Longman.
56. RUTHERFORD, S. (2001). Organizational culture, women managers and exclusion. *Women in management rewiev*. Vol.16. No. 8, p. 371-382.
57. *SAGE handbook of gender and communication (2006)*. Ed. B.J.Dow, J.T.Wood. Thousand Oaks, 353 p.
58. SAKALAS, A., ŠILINGIENĖ, V. (2000) *Personalo valdymas : vadovavimas, darbuotojų pažinimas, motyvavimas*. Kaunas : Technologija, 205 p.
59. *Sex differences and similarities in communication: critical essays and empirical investigations of sex and gender in interaction (1998)*. Ed. by D.J.Canary, K.Dindia, London, 468 p.

60. ŠIMANSKIENĖ, L. (2002). Organizacinės kultūros formavimas. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. 206 p.
61. SMELSER, N. (1994). *Sociology*. Prentice Hall, 488 p.
62. Sociologija: vadovėlis (2004). Sud.: V. Leonavičius. Kaunas, p. 119-135.
63. SPEERS S.A. (2005). *Gender talk: feminism, discourse and conversation analysis*. London. 237 p.
64. SPENDER, D. (1990). *Man Maid Language*. London, 250 p.
65. SPENDER, S. A. (2005). *Gender Talk: Feminism, Discourse and Conversation Analysis*. London. 237 p.
66. STELTER, N.Z. (2002). Gender differences in leadership: current social issues and future organizational implications. *Journal of leadership and organizational studies*. Vol.8, No.4, p. 88-99.
67. STEWART, L.P.; COOPER P.J.; STEWART, A.D.; FRIEDLEY, S.A. (1996). *Communication and gender*. Boston, p. 71-96.
68. TANNEN, D. (1991). *You just don't understand: Women and man in conversation*. New York, 330 p.
69. TANNEN, D. (1995). *Talking from 9 to 5 : women and men at work: language, sex and power*. London, 1995, 368 p.
70. Udry, J. R. (2000). Biological limits of gender construction. *American Sociological Review*. Vol 65 (3), p. 443-457. Prieiga per internetą : http://www.jstor.org/stable/2657466?seq=1#page_scan_tab_contents
71. VVEINHARDT J. (2011). Mobingo pasekmių individui, organzaicijai, sociumui daugialypiškumo modeliavimas ir įveikimo prielaidos. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 2011 Nr. 2 (22), p. 15-24.
72. VVEINHARDT, J.; ALMINTAITĖ, J. (2008). Neverbalinės komunikacijos įtaka darbuotojų santykiams paslaugas teikiančiose organizacijose. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Nr. 4 (13), p. 398–405.
73. WEST, C., ZIMMERMAN, D.H. (1987). Doing gender. *Gender in Society*. Vol. 1, No. 2, p. 125-151. Prieiga per internetą:
74. < <http://gas.sagepub.com/content/1/2/125.abstract>>
75. WIMMER S. (2009).Views on gender differences in bullying in relation to language and gender role socialisation. *Griffith Working Papers in Pragmatics and Intercultural Communication* 2. No1, p. 18-26. Prieiga per internetą: https://www.griffith.edu.au/data/assets/pdf_file/0011/145289/2.-Wimmer---Gender-differences-in-bullying.pdf
76. WOOD, E.; DESMARAIS, S.; GUGULA, S. (2002). The impact of parenting experience on gender stereotyped toy play of children. *Sex roles*, Vol. 47, No. 1/2, July, p. 39-49.
77. WOOD, J. (2015). *Gendered lives : communication, gender, and culture*. Belmont, 378 p.

Stundžė, Lijana. Lyties ir komunikacijos sąsajos. Mokymo priemonė. Elektroninis išteklius. Vilniaus universitetas. Komunikacijos fakultetas. Informacijos ir komunikacijos institutas, 2016. – 80 p.

ISBN 978-609-459-685-8 (PDF)

Šioje mokymo priemonėje analizuojamos sąsajos tarp komunikacijos, lyties ir kultūros; aptariama kaip lyties tapatybę kuria, palaiko ir daro jai įtaką komunikacijos procesai; nagrinėjama kokią įtaką dominuojančios socialinės prielaidos ir komunikacijos normos daro lyčių komunikacijos procesams ir kaip komunikacijos proceso dalyviai, žinodami pagrindinius moterų ir vyrų komunikacijos skirtumus ar panašumus, gali pagerinti savo bendrąsias ir komunikacines kompetencijas lyties aspektu ir tapti efektyvesniais komunikacijos proceso dalyviais bei padidinti asmeninio, socialinio ir profesinio gyvenimo kokybę.

Lijana Stundžė

LYTIES IR KOMUNIKACIJOS SĄSAJOS

Mokymo priemonė

Elektroninis išteklius

Apimtis – 4,5 autorinio lanko; 4,9 spaudos lanko

Kalbos redaktorė Lijana Stundžė

El. paštas: Lijana.Stundze@kf.vu.lt